

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Társaságok, egyesületek, szervezetek	(3)
Kutatások	(5)
Tudományos rendezvények, konferenciák	(15)
Múzeumok, gyűjtemények	(31)
Kiállítások	(39)
Oktatás	(49)
Téka	(55)
Évfordulók, megemlékezések, köszöntések	(61)
In memoriam	(85)

HARMINCNYOLCADIK ÉVFOLYAM

2009/3.

Szerkesztők:

Bárth Dániel
Hála József (felelős szerkesztő)
Máté György

A kiadást támogatta a

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0133-8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: Bodó Sándor
Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:
Innova-Print Kft.
1047 Budapest, Baross u. 92-96.
Felelős vezető: Komornik Ferenc

Tartalom

TÁRSASÁGOK, EGYESÜLETEK, SZERVEZETEK.....	3
Szablyár Péter: A Magyarországi Tájházak Szövetsége VII. Országos Találkozója	3
KUTATÁSOK.....	5
Sári Zsolt: Cult-Rural. Európai projekt a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban	5
Vass Erika: A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdély épületegyüttesének 2008. évi munkálatai.....	9
Klamár Zoltán: Harkai Imre nyomában. Egy épített örökség és egy kutatói hagyaték vizsgálata	13
TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK	15
Hajdu Ágnes–Kalina Veronika–Korzenszky Tamás: Emlékkülés Vargyas Lajos tiszteletére (Budapest, 2009. március 17.).....	15
Kiss Emília: Németek a Kárpát-medencében (Bonyhád, 2009. április 2–4.).....	17
Mód László: Migráció Délkelet-Európában. Interkulturális kommunikáció, társadalmi változás és transznacionális kötelékek (Ankara, 2009. május 21–24.).....	21
Kemecsi Lajos: Beszámoló a Szabadtéri Néprajzi Múzeumok Európai Szövetségének 24. Konferenciájáról (Aarhus, 2009. augusztus 25–30.)	23
Bata Tímea: Sztereotípiák egykor és ma – Néprajzi, antropológiai megközelítsek. A 10. Finn–Magyar Néprajzi Szimpózium (Budapest–Dobogókő, 2009. augusztus 31.–szeptember 4.).....	27
MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK	31
Batári Zsuzsanna: Az Észak-magyarországi falu tájegység a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban.....	31
Horváth László: Kurucz Albert nevét vette fel Konyár új falumúzeuma.....	37
KIÁLLÍTÁSOK	39
Nagy Veronika: Tárgyalkotó hagyomány – Fejezetek Fejér megye néprajzából. A Szent István Király Múzeum állandó néprajzi kiállítása	39
Vargyas Gábor: Kuraj és italmasz. Fotókiállítás a baskortosztáni udmurtokról..	42
Balogh Balázs: Távoli utakon. Somfai Kara Dávid néprajzifotó-kiállítása ..	46
OKTATÁS	49
Simon András: A XXIX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia. A Humán Tudományi Szekció Néprajzi Tagozata (Szeged, 2009. április 16–18.)	49
Klamár Zoltán: A néprajz oktatásának lehetőségei (Szabadka, 2009. május 19.)	52

TÉKA	55
Bencsik János: Szép könyvek dicsérete	55
Klamár Zoltán: Könyv Martonosról	56
A Masszi Kiadó néprajzi–antropológiai kiadványai	59
ÉVFORDULÓK, MEGEMLÉKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK	61
Száz esztendeje született Morvay Péter.....	61
Halász Péter: Emlékezés Morvay Péterre.....	61
Máté György: Morvay Péter-émlékülés (Budapest, 2009. március 26.).....	65
Morvay Péter: Suprikálás, csapulás, mustárolás és társai.....	67
A nyolcvanéves Eperjessy Ernő ünneplése	70
Frankovics György: Eperjessy Ernő új könyvének bemutatója és díszpolgári címe	70
Zomborka Márta: Eperjessy Ernő köszöntése Pomázon	73
S. Lackovits Emőke: Petánovics Katalin születésnapjára	76
Gecse Annabella: Köszöntjük a 70 éves Szabó Lászlót	78
Bárth János: Számvető állomás Nagy Varga Vera pályáján.....	82
IN MEMORIAM	85
Knézy Judit: Takáts Gyulától búcsúzunk (1911–2008)	85
Klamár Zoltán: Mindenki adós egy halállal. Papp György emlékezete (1941–2009)	90
Bereczki Ibolya: Sabján Tibor (1952. március 14.–2009. április 4.)	93

TÁRSASÁGOK, EGYESÜLETEK, SZERVEZETEK

A Magyarországi Tájházak Szövetsége VII. Országos Találkozója

A Magyarországi Tájházak Szövetségének VII. Országos Találkozója a 30. évfordulóját ünneplő Sóstói Múzeumfalu vendégszeretetében zajlott 2009. szeptember 24–27. között.

A szeptember 25-ei előadóülés ünnepi megnyitójában Vígh Annamária, az OKM Közgyűjteményi Főosztályának vezetője a múzeumok megváltozott szerepéről, a Tájházszövetség elnöke, Bereczki Ibolya a hazai tájházmozgalom helyzetéről, Páll István a jubiláló szabadtéri néprajzi gyűjteményről szólt. Bemutatta az ebből az alkalomból megjelent *Kelet-magyarországi tájházak* című kiadványt, amely a harmadik kis kötet a hazai tájházhálózatot bemutató sorozatból. Ezt követően került sor az *Év tájháza* kitüntető cím átadására, amelyet ebben az évben a Dunaharaszti Német Nemzetiségi Tájház nyert el.

A délelőtti ülészak a *Látogatóból vendég* gondolatkör jegyében – utalva az azonos nevű OKM-pályázatra – áttekintette a tájházak változó körülményekhez igazodó új feladatait, az ezekhez szükséges feltételrendszer megteremtésének lehetőségeit. Vígh Annamária a múzeumok látogatóbarát fejlesztéseiről, Cseri Miklós a tájházak érték- és tudásközvetítő szerepéről, Furkóné Szabó Ilona a Nyíregyháza környéki bokortanyák idegenforgalmi hasznosításáról, Szablyár Péter a tájházak fejlesztésére szolgáló pályázati forrásokról, végül Szonda István a dél-alföldi tájházak kiállításainak és gyűjteményeinek megújításáról tartott előadást.

A kitűnő időjárást kihasználva a két ülészak között szakvezetéssel megtekintették a résztvevők a Sóstói Múzeumfalut.

A délutáni ülészak *A táji és építészeti értékektől a szakszerű működésig* címmel színes képet festett a hazai tájházakról. Dobosyné Antal Anna a tájházak helyreállítási és értékmegőrzési kérdéseiről, Pataky Emőke a kelet-magyarországi tájházakról, Sári Zsolt egy kiskunsági ökotanyáról tájékoztatta a résztvevőket. Csörnök Mariann az *Élő népművészet* című honlapot mutatta be, majd B. Varga Judit szakmai összefogást sürgetett a műszaki emlékek megőrzésére és hasznosítására.

Szeptember 26-án autóbusszos tanulmányi kirándulásra indultak a résztvevők, akik Hodászon a nem rég megnyílt cigány tájházat, Szatmárcsekén a temetőt, Tiszacsécsén a Móricz Zsigmond Emlékházat, Beregdarócon a tájházat, Tarpán a szárazmalmot és a szilvafesztivált, Csarodán a tájházat és az Árpád-kori templomot, végül Tákoson a templomot és a keresztszemeshímzés-kiállítást tekintették meg.

*A kirándulás résztvevői a szatmárcsekei temetőben
a Kölcsey-Mauzóleum előtt*

Sóstóra visszatérve egy pazar állófogadással zárult a találkozó hivatalos része. A szlovákiai, vajdasági és partiumi szövetségi tagok – akik a múzeumfalu vendégszeretetét élvezték – köszönetüket fejezték ki részvételi lehetőségükért.

Gratulálunk a jubiláló Sóstói Múzeumfalunak, köszönet a kiváló szervezésért és a gazdag programért Páll István igazgató úrnak és Nagyné Bösze Katalin osztályvezető asszonynak és munkatársaiknak!

SZABLYÁR PÉTER

KUTATÁSOK

Cult-Rural

Európai projekt a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum 2006-ban az Európai Bizottság *Kultúra 2000* keretprogramján belül pályázatot nyert egy európai együttműködésben való részvételre. A Cult-Rural (Promotion of a Cultural Area Common to European Rural Communities – Az európai vidéki közösségek egy-egy kulturális területének népszerűsítése) projekt 2006–2009 között 7 ország (Görögország, Svédország, Olaszország, Bulgária, Lengyelország, Franciaország és Magyarország¹) közreműködésében a *fenntartható fejlődés*, a *vidékfejlesztés* és a *vidéki kulturális örökség* problémakörének összekapcsolására jött létre. A projekt keretében a részt vevő tudományos intézetek és múzeumok a témában való kutatásra és az eredmények kiállításokban való közzétételére vállalkoztak. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum az MTA Regionális Kutatások Központját kérte föl együttműködő partnernek.

Három munkacsoportban, három nagy témában folytattuk a kutatásokat, tartottunk workshopokat, illetve rendeztünk meg kiállításokat, amelyek összesen kilenc helyszínre jutottak el. A program 2009 szeptemberében egy Athénban megrendezett konferenciával zárult, ahol a magyar fél részéről Cseri Miklós, Sári Zsolt, Szabó Zsuzsanna és Szörényiné Kukorelli Irén is előadást tartott.

A projekt kiemelt témái az alábbiak voltak.

1. Kulturális tájak: a vidéki életközösségek és a természeti környezet közötti kapcsolat.
2. Inspiráció, innováció és technológia – a vidék látószögében.
3. A vidék szociális és kulturális hagyományai: az anyagi kultúrától a szimbolizmusig.

A projektben a témákhoz kapcsolódva három kiállítást valósítottunk meg. A vidéki társadalom és a természeti környezet kapcsolatáról az olasz és a görög kollégák készítettek egy tanulságos kiállítást, amelynek fókuszában az

¹ A projektet vezető Svéd Helyi Örökségek Szövetsége (Sveriges Hembygdsförbund), a görög Fenntartható Fejlődések Tanulmánya Központ (PRISMA), a Fenntartható és Vidék Fejlesztési Európai Akadémia (The European Academy for Sustainable Rural Development – Euracademy Association), a lengyel Kresowi Múzeum (Muzeum Kresów, Lubaczów), az olasz Nemzeti Biometeorológiai Intézet (Consiglio Nazionale delle Ricerche – Istituto di Biometeorologia), a francia Mezőgazdasági Múzeumok Szövetsége (Fédération des Musées d'Agriculture et du Patrimoine rural) és a bolgár Nemzeti Történelmi Múzeum.

ember és a táj kapcsolata áll, azok a tevékenységek, amelyekkel az ember beleavatkozik a természeti környezetbe. Bemutatnak jó és rossz példákat, de a cél ugyanaz, figyelmeztetni a ma élőket, hogyan lehet és kell harmonikusan együtt élni a természettel, hogy maradjon tiszta víz, fát adó erdő, nagy kiterjedésű zöld legelő. A téma bemutatásában a kortárs művészet is hangsúlyos szerepet kapott: multimédiás installációk, filmek is a kiállítás részévé váltak.

Egy másik kiállítás a vidék imázsát, a különböző szokások, hagyományok szociokulturális konstrukcióját mutatta be. A kiállítás középpontjában az áll, hogy a vidék identitástudatának megőrzésében a vidéki örökségnek milyen lehetőségei vannak, a korábbi népszokások, rítusok hogyan élnek ma, milyen szerepük van a helyi közösség identitásában, a rurális társadalom megőrzésében, legyen szó turizmusról vagy a közösség identitásáról egyaránt. Tárgyak, fotók, filmek, installációk és kortárs művészi alkotások segítségével mutatják be többek között a húsvéti, a Szent Iván-éji vagy éppen az alakoskodó farsangi, téltemető szokások egykori és mai életét.

Magyarország svéd (a Ljusdali Városi Múzeum és a Helyi Örökségek Szövetsége) és francia (Mezőgazdasági Múzeumok Szövetsége és a Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée) partnerekkel a második témát (technológia és örökség) dolgozta fel. A kiállítás *S.O.S. – Save Our Sources! / Mentségek meg forrásainkat!* címmel 2009. január 7-én Franciaországban (Écomusée Marquez, Sabres) nyílt meg, 2009. április 23. és június 21. között volt látható a szentendrei Skanzenben, 2009. július 12-től szeptember végéig pedig a svédországi Ljusdalban volt látogatható.

A kiállítás olyan régi, a paraszti, vidéki gyakorlatból ismert, hagyományos technológiákat – földhasználati, vízgazdálkodási, közlekedési, táplálékellátási, hulladékkezelési stb. módokat – mutat be, amelyeket újra alkalmazva, a mai viszonyokhoz alakítva vagy megújítva napjainkban is aktuálisak lehetnek és számos környezeti, gazdasági vagy társadalmi problémára megoldást jelenthetnek.

A nyolcvanas évektől kezdve a mezőgazdasági túltermelés egyre nagyobb mértékű lett Európában. A túlméretezett fogyasztás, a belterjes gazdálkodás, a hulladékanyagok drasztikus növekedése tovább súlyosbítja a környezeti terhelést. Habár a mezőgazdasági termelés fedezi Európa élelmiszer-szükségleteit, egyúttal hihetetlen mértékben károsítja a környezetet. Jól mutatják ezt az egészségügyi válsághelyzetek, illetve a falvak elnéptelenedése.

Platón óta a környezeti pusztulás felgyorsulása politikusok, filozófusok és más gondolkodó emberek ezreit sarkallta cselekvésre. Egyre több eltérő döntési joggal rendelkező, nemzetközi csúcstalálkozó és konferencia foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, és egyre több átlagember támogatja a környezetvédelmet, illetve tiltakozik az országos szintű beruházások, illetve fejlesztések ellen azok környezetet károsító hatása miatt (többek között ezért mutatjuk be a bős–nagymarosi erőmű elleni évtizedes küzdelmet is).

Részletek az „S.O.S. – Save Our Sources!/Mentségek meg forrásainkat” című kiállitásból

Meghatározásunk szerint a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely takarékosan bánik a természeti, társadalmi és gazdasági tényezőkkel. Ebben a projektben azt fogalmaztuk meg és példákkal mutatjuk be, hogy a kulturális örökség a fenntartható fejlődés egyik forrása.

Amikor drasztikus változások előtt állunk – energiaprobléma, az olajkészlet kifogyóban, klímaváltozás –, sürgősen át kell tekinteni a hagyományos tudást. A hagyományos tudás már nem csupán a történelemtől szól, hanem fontos a jövőnk alakítása szempontjából is.

Nem valamiféle dicső múlt ábrándos képének felfestésére vállalkoztunk, amely a jelen égető válságaival szemben rácsodálkozásra készítet. Éppen ellenkezőleg, a bevezető részben a technológiai fejlődés nagy állomásai mellett bemutattuk a korábbi évszázadok jóhiszeműen végrehajtott környezetkárosító gyakorlatait is. A célunk az volt, hogy kapcsolatot és átjárhatóságot teremtsünk a múltban kialakított praktikák és a mai elvárások és tapasztalatok között. Bemutattuk, hogy egy régi technológia ma akár egy teljesen új problémára is választ adhat, a hagyományt kreatívan lehet alkalmazni, és az inspirációk időben és térben sokfelől érkezőknek.

A program során a mai kor négy legégetőbb kérdésére helyeztük a hangsúlyt: az energiaigények teljesítése, az újrahasznosítás, az élelmiszertermelés és a természetvédelem. Fontos követelmény, hogy kiemeljük a helyi erőforrások felhasználásának előtérbe helyezését, ezáltal csökkentve a közlekedéssel kapcsolatos költségeket és kockázatokat.

A projekt magja a kulturális örökség és a regionális és fenntartható fejlődés. A kutatás eredményei olyan konkrét javaslatokhoz vagy példákhoz vezetnek, hogy hogyan lehet a kulturális örökséget mint a fenntartható fejlődés forrását felhasználni.

A program során hazai és nemzetközi workshopokat szerveztünk, részt vettünk két nyári akadémián, melyeknek témái a kulturális örökség és a fenntartható fejlődés (2007, Kréta), valamint a fenntartható mezőgazdaság (2009, Olaszország) voltak. A kiállításokhoz kapcsolódva kiadványokat is megjelentettünk. Magyar részről a kiállítás katalógusa és a vezetője (a *Skanzen* hírlap különszáma) mellett diákoknak szóló feladatlap és két (magyar és angol nyelvű) könyv (*Kompozitálás egykor és ma*, illetve a *Szerencsemalac. A mangalica*) került kiadásra. A program során elkészítettünk egy néprajzi filmet is a mangalicáról és az ökológiairól. Bővebb információk a projekt honlapján található: www.cultrural.net.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdély épületegyüttesének 2008. évi munkálatai

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum leendő Erdély épületegyüttesének koncepcióját és a kutatás időbeli beosztását 2006 őszén dolgoztuk ki Buzás Miklóssal.¹ Az előzetes telepítési koncepció szerint 16 telekkel, körülbelül 60 objektummal 10 hektárnyi területen mutatjuk be az erdélyi magyarság sokszínű tárgyi világát. Célunk, hogy az eltűnőben lévő 19–20. századi festett bútorok, szöttek, népviseletek, kerámiák a Szabadtéri Néprajzi Múzeumba kerülhessenek, hiszen azokat napjainkban az életmód hirtelen változásával nagy mennyiségben semmisítik meg.

A 2006-ban megkezdett munkálatok 2008-ban is folytatódtak, egyrészt a múzeum saját költségvetéséből, másrészt a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával, 2008 szeptemberétől pedig a tudományos kutatáshoz az OTKA² biztosít háttérrel.

2008-ban összesen 76 napot töltöttem terepen, ez idő alatt az alábbi területekre koncentráltam.

1. A múzeum 2007-ben vásárolt meg egy 1846-ban épült homoródalmási házat, melynek bontására 2008 augusztusában került sor. A bontáson a múzeum munkatársai közül Bálint János, Bereczki Ibolya, Buzás Miklós és Vass Erika vettek részt, továbbá Domokos Levente, a székelykeresztúri Molnár István Múzeum restaurátora, illetve Kiss Nimród László és Molnár Dániel, a Szegedi Tudományegyetem néprajz szakos hallgatói.

A falkutatási és bontási munkák mellett folytattam a tárggyűjtést (ennek kiemelkedő darabja a 19. századi almási festett ág, láda és asztal), videofelvételt készítettem a ház egykori tulajdonosával, az 1930-ban született Mihály Gizellával. Bereczki Ibolya a tavaly megkezdett, táplálkozás-kultúrára vonatkozó kutatásait folytatta. A két hallgató a bontásról készített videofilmet, illetve a helyi lakosok körében folytatták a tavaly megkezdett gyűjtésüket. A bontást követően Buzás Miklós és Vass Erika a Homoród mente több falujában végeztek még kiegészítő céllal népi építészeti kutatást, különösen Székelyzsomboron leltek a lebontott házhoz hasonló jellegű épületekre. Ezeknek a kutatásoknak az anyaga analógiaként használható a lakóház múzeumi felépítése során.

Homoródalmásra szeptember 26-án tértem vissza, hogy videofilmen rögzítsem a Szent Mihály-napi úrvacsoraosztást. A homoródalmási unitárius gyülekezet az egyik legnépesebb Erdélyben, ahol az úrvacsoravétel a hagyományoknak megfelelően történik: előbb a férfiak, majd a nők vonulnak ki három-három csoportban, az idősek után a középkorúak, végül a legények,

¹ Vass E. – Buzás M. 2007. 227–269.

² 72428 sz. kutatási projekt, témavezető: Bereczki Ibolya.

illetve leányok állnak ki, és a lelkész a gondnok segítségével megy oda minden egyes résztvevőhöz.

2. A leendő épületegyüttes koncepciójában egy unitárius templom is szerepel. Választásunk azért esett az unitárius felekezetre, mert ennek a vallásnak a szülőföldje a 16. századi Erdély volt, továbbá a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban már áll római katolikus, görög katolikus és református templom is, és a bemutatás korlátai miatt a teljes múzeumi koncepciót figyelembe kellett venni a kiválasztás során. Célunk egy olyan templom másolatban történő fölépítése, mely eredetileg is unitáriusnak épült, illetve a rendszerváltás előtt, 1988-ban a falurombolásnak áldozatul esett bözödújfalui templom rekonstrukciója is fölmerült lehetőségként.

Első lépésként a lényeges szempontjaink figyelembevételével kiválasztottam 32 templomot, melyekről Domokos Levente készített rövid fényképes beszámolót.³ Második lépésként a 32 templom közül ötöt jelöltünk ki fölmérés céljából. Erre a munkára június 28.–július 5. között került sor: Buzás Miklós és a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem hét építész hallgatója (Bordi Beáta, Bors Eszter, Böröcz Péter, Erős Tamás György, Gulyás Gábor Gergely, Leposa Kata, Németh Diana) a csekefalvi, fiatfalvi, nyárádgálfalvi, újszékelyi, székelyszentmiklósi unitárius templomokat és a bözödújfalui unitárius templom romját mérték fel.

Míg az építészek a templomokat és az atosfalvi iskolát dokumentálták, addig én a helyben megmaradt forrásokat néztem át az építkezés és a berendezés elkészítésének, a helyi gyülekezet szokásainak (pl. konfirmálás, úrvacsoravétel, harangozás, istentiszteletek rendje) szempontjából, illetve idős emberekkel készítettem interjúkat gyermekkoruk vallásgyakorlatáról.

A kutatásunkhoz nyújtott segítségért ezúton is köszönettel tartozom Szabó Árpád püspök úrnak, Molnár Lehel levéltárosnak és a lelkészeknek: Barabás Zsoltnak (Nyárádgálfalva), Bartha Alpárnak (Fiatfalva), Demeter Erikának és Lázár Leventének (Erdőszentgyörgy – Bözödújfalv), Jakab Zsoltnak (Újszékely), Moldován Szeredai Noéminek (Csekefalva) és Pitó Attilának (Székelyszentmiklós).

3. Július 5-én Nyárádgálfalváról Hunyad megyébe utaztam,⁴ ahol csatlakoztam a kolozsvári református teológus hallgatók szórványmissziójához, melyet Vetési László, a Diaszpóra Alapítvány elnöke vezetett, akinek segítségét ezúton is köszönöm. A hallgatók nyári gyakorlatuk részeként bekapcsolódtak a helyi közösségeket felmérő munkába (Rákosd, Kalán, Hosdát, Alpestes, Kisbarcsa, Csernakeresztúr, a petrillai és lónyai lakótelepek), illetve a helyi lelkészek (Batizán Attila, Les Zoltán és Májai Varga Zoltán) vezetésével nagyhatet, gyermekfoglalkozásokat tartottak a gyülekezetekben. A Hunyad

³ Domokos L. 2007.

⁴ A kutatást a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával végzem.

megyében töltött 8 nap alatt az alábbi településeken készítettem néprajzi interjúkat: Alpestes, Bácsi, Csernakeresztúr, Haró, Kisbarcsa, Kitid, Szentandrás, Vajdahunyad.

A magyar nyelv helyzete igen szomorú a vegyes házasságok növekvő száma, a fogyó lélekszám és a magyar iskolák hiánya miatt. Sokan csak „oltott magyarok”-nak tekintik magukat, akik „elkorocsosodtak”. Mivel kis létszámúak a gyülekezetek, ezért nincs mindegyiknek saját lelkésze, és megkezdődött a közösségek fölbomlása. Gyakori, hogy a templom előtt várakozó hívek egymás között már románul beszélnek, és a magyar nyelv csak a templomon belül kap szerepet. A szekularizáció miatt egyre kisebb befolyása van az egyháznak a hívekre, a fiatalokra. A konfirmálók száma csupán néhány fő, és a vegyes családokban élő gyermekek egy része már nem beszél magyarul, csupán a vizsgakérdésekre adandó válaszokat magolják be, de annak értelmével nincsenek tisztában. Egy ezzel ellenkező példát is láttam: a rákosdi Batizán Attila a fiatalok megtartására nagy gondot fordít, sokszor a szabadidős programokat is együtt töltik.

A kolozsvári református levéltárban töltött kutatásom során nemcsak a református egyház ügyintézésébe pillanthattam bele, hanem a válópereken keresztül a mindennapi életbe is. A vizitációs jegyzőkönyvekből pedig a lélekszámra, az iskolák működési körülményeire, a vegyes házasságokra, a magyar és a román nyelv használatára, a vallásgyakorlás intenzitására vonatkozó adatokra bukkantam. A Hunyad megyei szórványmagyarságra vonatkozó kutatásomat 2009-ben a Bolyai-ösztöndíj révén folytatom.

A tervezett Hunyad megyei szórványmagyarságot reprezentáló telek két objektumát sikerült megvásárolni 2008-ban a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Az egyik a Lozsád 55. sz. lakóház, mely a területen az 1910-ben még általános favázás építkezés egyik utolsó megmaradt példánya. A jelenleg használaton kívüli lakatlan épület eredeti helyén nem maradt volna meg, a tulajdonosok az elbontását tervezték, így a vásárlással az épület megmaradását biztosítottuk. A másik épület a Rákosd 31. sz. alatti csűr, melynek jelentősége archaikus szerkezetében rejlik, továbbá abban, hogy a szaruzatán mai napig látszik a korábbi szalmás fedés nyoma, és ezzel lehetőséget biztosít a ma már kevésbé használt fedési mód bemutatására, mely csak a 20. század elején szorult vissza. Az épületek bontását 2009-re tervezzük.

4. Szeptember 1. és 8. között Hétfaluban végeztünk terepmunkát, melyen a múzeum munkatársai (Buzás Miklós, Kemecsi Lajos, Vass Erika) mellett Veres Emese-Gyöngyvér, Magdó János, a Szegedi Tudományegyetem néprajz szakos hallgatói (Dankó Boglárka, Gatti Beáta, Kiss Nimród László, Tüske Anita) és a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem építész hallgatói (Koncz Annamária, Mészáros János, Kiss György, Kovács Orsolya, Makkos Veronika, Veisz Szilárd, Zámolyi Ferenc) vettek részt.

Az építészek 13 lakóházat, 3 csűr, 1 emeletes gazdasági épületet, 1 nyári konyhát és 2 kaput mértek föl. A néprajz szakos hallgatók pedig az építészek

által fölmért házak lakóival készítettek interjúkat, hogy minél alaposabb ismereteink legyenek a házak múltjáról, egykori berendezéséről, aminek a majdani múzeumi bemutatásnál lesz jelentősége. Kemecsi Lajos a hagyományos és a mai közlekedés, árucseré, Veres Emese-Gyöngyvér az interetnikus kapcsolatok, Magdó János pedig a kertkultúra témakörében végzett kutatást.

A fölmérések során bukkantunk rá egy 19. századi házban lévő ép cserepesre, melynek darabjait sikerült megvásárolnunk. A kutatás eredményeit tanulmánykötet formájában tesszük hamarosan közzé.

5. Májusban Gyimesben és Alcsíkban jártam. Csíkszentsimonban, Csatószegen és Csíkszentimrén az 1999-ben lebontott és a múzeumba szállított csíkszentsimoni ház berendezéséhez kerestem tárgyakat. A munkát szeptemberben folytattam. A 2008. évi tárgyvásárlást a Nemzeti Kulturális Alap támogatta, így az ő jóvoltukból sikerült megvenni 19. századi festett bútorokat, szötteket is. A munka során az egykori berendezés megismerése mellett figyelmet fordítottam a népszokások rögzítésére is, hiszen tervünk az, hogy ez lesz a „járó idő háza”, ahol a berendezés az éppen aktuális népszokáshoz fog igazodni.

Augusztusban Buzás Miklóssal egy 19. századi csíkszentsimoni lakóépületet mértünk föl, melyet a tulajdonos a közeljövőben le akar bontani, pedig helyi megőrzésre lenne érdemes.

6. A tárgyvásárlás egyik jelentős eredménye az a kalotaszegi női viselet-együttes, melyet egy magyargyerőmonostori származású családtól vásároltunk meg Tötszegi Tekla segítségével. Az együttes kiemelkedő darabja a piros csizma és a kontyoló fátyol, melyek segítségével rekonstruálható a Malonyay Dezső könyvében szereplő kalotaszegi menyasszony ruházata.⁵ Célunk ugyanis az, hogy a majdani csűrben népviseleti kiállítás készüljön, bemutatva a kalotaszegi hagyományokat.

2008-ban a fenti feladatok elvégzésére nyílt lehetőség. Reményeink szerint 2009-ben Kalotaszegen, Háromszéken és Sóvidéken kerül sor hosszabb kutatásra.

VASS ERIKA

Irodalom

Domokos Levente

2007 *Unitárius templomok felmérése*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum Népi Építészeti Archívum E 341/5/1–151; DVD 246, 247.

Malonyay Dezső

1907 *A magyar nép művészete*. I. Budapest.

⁵ Malonyay D. 1907. IV. tabló.

Vass Erika–Buzás Miklós

2007 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdély épületegyüttesének előzetes telepítési koncepciója. *Ethnographia* CXVIII. 2–3. 227–269.

Harkai Imre nyomában Egy épített örökség és egy kutatói hagyaték vizsgálata

Öt éve, hogy nincs közöttünk Harkai Imre műépítész, a népi építészet jeles kutatója. Ez év januárjában a szakma egy konferencia keretében tisztelgett emléke előtt. A Kiss Lajos Néprajzi Társaság fontos tudományszervező tevékenységének egyik része volt csupán a tanácskozás. Most egy másik vállalás is realizálódni látszik: Harkai Imre kutatási eredményeinek összevetése a 21. századi Topolya épített örökségének változásaival. Fontos része a feladatnak az életmű hagyatékának kutathatóvá tétele is.

A Klamár Zoltán vezetésével 2009. június 1–5. között Topolyán folyt kutatás elsődleges célja az volt, hogy Harkai Imre *Topolya építésze* (1991) című könyvének mint vezérfonalnak a felhasználásával és a hagyatékban fellelhető felmérési rajzok és fotók alapján készült kataszter figyelembevételével egy új adatfelvétel és fotódokumentációs anyag készüljön a településről. A vizsgálat célja egy olyan újabb fotódokumentáció létrehozása, mely alapján a későbbiekben elemezhető és értelmezhető az első, 1971–1972-ben történt adatfelvétel óta eltelt időben végbement változás.

A kutatók: Dóra Fruzsina, Dömötör Beáta, Legeza Márta az ELTE volt, illetve ma is néprajz szakos hallgatói, Gaszó Hargita, a Topolyai Múzeum szakmunkatársa és Papp Árpád, a Kiss Lajos Néprajzi Társaság elnöke, aki egyben a szabadkai Városi Múzeum etnográfusa is.

Érdekes időutazás volt a Topolyán töltött öt nap, hiszen a most vezető kutatóként jelen lévő több évtizeddel korábban, többedmagával együtt dolgozott Harkai Imrével két nyáron át. A kutatás módszere is a többszörösen kipróbált metodológián alapult: térképen kijelölt településrészeket bejárva dolgoztak a kis létszámú kutatócsoportok. A terepbejárás és fényképezés, valamint a hagyaték jegyzékbe vétele párhuzamosan folyt. Így a kutatás rövid idejét sikerült maximálisan kihasználni és a végén sor került a terepmunka eredményének a hagyatékban található anyaggal történő összevetésére is. Némileg bonyolította a helyzetet, hogy sok esetben az újabb beépítések miatt átszámozták az utcákban a lakóépületeket, illetve házsorokat bontottak le. Az eligazodást – némi kérdezősködés után – a helyi lakosoktól szerzett információk segítették.

Napsugaras oromzatú ház Topolyán
(Fotó: Klamár Zoltán)

A város utcáit járva – kíváncsi tekintetektől kísérvé – néhány alkalommal meg kellett magyaráznunk tevékenységünk célját. Voltak, akik újabb házfoglalások előkészítőinek gondolták a kutatókat – a délszláv polgárháborúból menekülőknek ígértek házakat a Vajdaságban –, és voltak, akik hivatalnokoknak vélték a város utcáit rovó, jegyzetelő, fényképező, térképet teregető idegeneket. A gyanakvás akkor ült el, amikor Harkai Imre nevét és könyvét említettük.

A város kiterjedt határában álló tanyáknak hasonló feltárása és a hagyatékek digitalizálása egy következő kutatás feladata lesz. Köszönet illeti a szervezőket, Papp Árpádot, aki a KLNT elnökeként megteremtette a kutatás anyagi hátterét és tevőlegesen segítette azt. Gászó Hargitának a terepmunkában nyújtott segítségét kell kiemelni. Harkai Vass Évának pedig azért tartozunk köszönettel, mert túl azon, hogy őrzi a hagyatéket, annak egy részét rendelkezésünkre bocsátotta és ezzel nagyban segítette munkánkat.

KLAMÁR ZOLTÁN

TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK

Emlékezés Vargyas Lajos tiszteletére (Budapest, 2009. március 17.)

A Magyar Néprajzi Társaság 2009. március 17-én a Néprajzi Múzeumban ünnepi ülést rendezett a 2007. október 11-én, 93 éves korában elhunyt népzenekutató, népzene tudós, Vargyas Lajos emlékére.

Vargyas pályafutását 1937-ben Kodály Zoltán tanítványaként a Zenetudományi Intézet egyházzene szakán kezdte, 1941-ben doktorált. Később a Budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa, a Néprajzi Múzeum Népzenei Osztályának vezetője, az ELTE Néprajzi Tanszékének docense, a Magyar Tudományos Akadémia Népzenekutató Csoportjának főmunkatársa, majd igazgatója, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének tudományos tanácsadója volt. A népzene mellett a népballada területén végzett munkássága is nemzetközileg elismert.

A kiváló etnomuzikológus emlékére tartott ülésen a családtagok mellett a kollégák, barátok és tanítványok is szép számban megjelentek. Az emlékülés elnöke Barna Gábor (a Folklór Szakosztály elnöke) és Felföldi László (a Népzene és Néptánc Szakosztály elnöke) volt. Barna Gábor köszöntő szavai után négy, Vargyas Lajos kutatói munkájának sokrétűségét kiválóan reprezentáló előadást hallhattak a jelenlévők.

Elsőként Paksa Katalin *Vargyas és Kodály* című előadásában a mester és a tanítvány együttműködését tekintette át a közös munkásságukban gyökerező, népzene kutatással kapcsolatos művek alapján, továbbá azt is bemutatta, hogy Vargyas miképpen haladt tovább Kodály útján. Utóbbi 1952-ben készített, *A magyar népzene* című tanulmányának dallampéldatárát már a tanítvány szerkesztette. Az így kiegészített, ma „Kodály–Vargyasként” emlegetett alapművet a Zeneakadémián máig tankönyvként használják. Vargyas szerkesztőként közreműködött Kodály Zoltán több hátrahagyott munkájának kiadásában is, és sajtó alá rendezte hagyatékát. Bartók és Kodály leíró-rendszerező (tipológiai) és történeti-összehasonlító (filológiai) áttekintése szolgált ösztönzésül Vargyas 1981-ben megjelent *A magyarság népzeneje* című, mintegy 100 000 dal rendszerezésén alapuló, 1000 kottát tartalmazó, a zenei néphagyományokat összefoglaló művéhez, amely Bartók *A magyar népdal* és Kodály *A magyar népzene* című tanulmánya után a harmadik legjelentősebb ilyen jellegű, nagyszabású, nemzetközi szinten is egyedülálló munka. A második kiadásban 430 dallamot CD-n is tartalmazó kiadvány a népzene tudomány nélkülözhetetlen alapműve.

Ezt követően Rudasné Bajcsay Márta *Egy kötetlen műfaj kötöttségei* című előadásában egy saját, 2004-es hidegségi gyűjtéséből származó sirató példáján keresztül mutatta be Vargyas verstani elméletét. A Gyimesekben mindmáig elevenen élő sirató ezúttal egy édesanyját gyászoló asszony ajkán csendült fel „drámai és döbbenetes” formában. A szövegben a hagyományos motívumokon, toposzokon kívül speciális tartalmak is megjelentek. A kiosztott kották és a felhangzó anyag alapján a közönség számára is követhetővé vált az ütemek kiegyenlítődése a hosszabb egységek gyorsításával és a rövidebbek elnyújtásával, és az így születő egységes alapritmus, ritmusélmény.

A folytatásban Küllös Imola *A népballada műfaja és a nők* című előadásában kiemelte, hogy a népballada kialakulásának időszakában kizárólag női műfaj volt, mivel nőkről szólt, és nők adták elő. A magyar népballadák régi, klasszikus rétegében ugyancsak nagyon fontos szerep jut a nőknek, mivel általában ők a balladai konfliktus okozói. Az ebbe a típusba tartozó balladák a női élet különböző szakaszaiban jelentkező ellentéteket, nehézségeket dolgozzák fel, rámutatnak az általánosan jellemző magánéleti problémákra, olyan esetekre, amelyek másokkal is megtörténtek, vagy megtörténhetnek. Témaválasztásuknak köszönhetően rengeteg bennük a személyes érzelem, a művel való találkozás során a hallgató önmagával is találkozik, „a velem is megtörténhet vagy megtörtént” élményét is átélheti. Elsősorban a ballada e két jellemző vonásának köszönhető, hogy a műfajjal sokan rokonszenveznek, és hogy a műfaj oly sokáig fennmaradt. A művekben különböző, lányokkal és asszonyokkal kapcsolatos elvárások is megfogalmazódnak. A magyar alkotások hősei olyan lázadók, akik megszegik ezeket a több évszázados törvényeket, normákat, elvárásokat, s mindezért agresszív halállal kell bünhődniük, általában ártatlanul. A törvény-, illetve normaszegés következménye ritkán pozitív kimenetelű, kevés például az olyan ballada, amelyben a nő saját leleményességének köszönhetően menekülne meg a büntetéstől. Az új stílusú, 19–20. századi balladákra ugyanez nem érvényes, bár ezekben is általában a nőé a negatív szerep, már hiányzik belőlük a klasszikus balladákra jellemző drámai felépítés, témájukat tekintve pedig inkább a tragikus sorsokra koncentrálnak. Küllös előadásának utolsó harmadában arra a kérdésre keresett magyarázatot, hogy vajon miért nincsenek a 18. századnál korábbi népballada-lejegyzéseink. A hiány szerinte elsősorban annak tulajdonítható, hogy a 16–18. századi kéziratos daloskönyvek szerzői nem tartották fontosnak az orális hagyományban élő balladák lejegyzését, mivel ezek közismertek voltak, s inkább új, kevésbé ismert műfajú alkotásokat részesítették előnyben. Mindezek fényében az előadó véleménye szerint a népballada a 16–18. században kialakult női, de nemcsak nőknek szóló, integratív műfaj.

Végül, de nem utolsósorban Pócs Éva *„Keleti hagyomány – nyugati kultúra” Vargyas Lajos munkásságában* címmel vette sorra a mindkettőjük által egyaránt kutatott témákat, nemcsak álláspontjaik hasonlóságára, hanem

különbözőségére, sőt, olykor éles szembenállására is kitérve. Nagy elismeréssel méltatta Vargyas munkásságát, különös tekintettel kutatói gondolkodásának preconcepció-mentességére, az empirikus tények iránti elkötelezett tiszteletére, valamint az ősvalláskutatásban tanúsított rugalmasságára, amit „a tudós Vargyas Lajos nagy diadala”-ként aposztrofált.

HAJDU ÁGNES
KALINA VERONIKA
KORZENSZKY TAMÁS

Németek a Kárpát-medencében (Bonyhád, 2009. április 2–4.)

2009 áprilisának első hetében került megrendezésre a *Németek a Kárpát-medencében* című nemzetközi konferencia, melynek a Bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium adott otthont. A konferencia fő szervezője és házigazdája a gimnázium egyik tanára, Nagy István néprajzkutató volt. A gazdag program összeállítása és a számos európai országból érkező résztvevő elszállásolása igen gondos előkészítést igényelt a háromnapos rendezvény szervezőitől. Az előadások és a hozzászólások magyar és német nyelven hangzottak el, mindvégig hangsúlyozni akarván a konferencia kétnyelvűségét.

A konferencia első napján az érkezés és a regisztráció megtörténtét követően finom ebéd mellett ismerkedhettek meg egymással a résztvevők a gimnázium nemrégiben hangulatos felújított klubhelyiségében. Az ebéd elfogyasztása után kezdődött meg a konferencia. Az ünnepélyes megnyitó keretében Ónodi Szabolcs, a Bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium és Kollégium igazgatója, Gáncs Péter, a Magyarországi Evangélikus Egyház Déli Kerületének püspöke és Józán-Jilling Mihály, a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának elnöke üdvözölte a vendégeket. A részletes program összeállítása során az előadásokat tematikus egységekbe fűzték össze a szervezők, ezek alkották az egyes szekciók anyagát.

A délutáni program első szekcióülésének középpontjában a nemzetiségi kisebbségi lét egyes kiemelten fontos kérdései álltak. Harmati Béla ny. ev. lelkész előadásából megismerhettük a magyarországi evangélikusság egyik legtöbb hívet számláló csoportjának, a hazai evangélikus németségnek az egyházon belüli közösségszervező törekvéseit, az ún. „Német Memorandum” keletkezésének körülményeit, fogadtatását és hatásait az egyházi eljáróság, valamint a laikus hívek között. Pozsony Ferenc (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár) nagy ívű és lendületes előadását a szerző betegsége miatt sajnos nem hallgathattuk meg saját maga előadásában, írott formában azonban

rendelkezésre bocsátotta azt, így a szervező, Nagy István tolmácsolhatta gondolatait a hallgatóság számára. Tanulmányában történeti-társadalmi kontextusba ágyazva ismertette az erdélyi szászok középkortól a 20. századig terjedő sorsát, az általuk képviselt városiasabb műveltség hatásait a környező vidék településeinek lakosságára az egyes korszakokban, majd a szászok kitelepítése után bekövetkezett társadalmi változásokat is. Maria Ďurkovská (Kassa) előadásában az 1918–1938 közötti időszakban vizsgálta a Szlovákiában élő német kisebbség tagjainak politikai szerepvállalása és a nemzetiségi (ön)identifikáció kérdéskörének összefüggéseit. Felix Birnthal (Treuchtlingen) a Magyarországról Németországba visszatelepült németeknek a befogadó társadalom által történő megítélését elemezte tanulmányában.

A csütörtök délutáni második szekció előadásai nem kötődtek szorosan egyetlen tudományszakhoz. Szőke Anna (Kishegyes, Vajdaság) a néprajzi adatgyűjtés módszerével végzett kutatást a vajdasági németek 19–20. századi helyzetéről három településen (Szekics, Kishegyes, Feketics). Az egykor közel 4000 főt számláló közösségnek mára csupán néhány (2–3!) képviselője maradt korábbi lakóhelyén. A szerző bemutatta előadásában a 19. századi hagyományos paraszti gazdálkodás korszakában a németesség társadalmi-vagyoni elhelyezkedését a falu társadalmának szövetében, valamint a 20. századi politikai intézkedések következtében lezajlott gazdasági és mentális változásokat, melyek a nemzetiség tagjainak ilyen nagymértékű megfogyatkozáshoz vezettek. A kutatás fontos tanulsága, hogy mára a gyűjtés során az adatközlők emlékezetében élő kép (kontinuus valós tapasztalat hiányában) telítődött különböző, a társadalom és a politika által sugallt képzetekkel, ezért a gyűjtőnek feltétlenül be kell vonnia a kutatásba történeti forrástípusokat is a helyszíni gyűjtés mellett. Harmati Béla László, az Országos Evangélikus Múzeum igazgatója a magyarországi evangélikus templomok sajátos építészeti megoldásait ismertette nemzetközi példákkal való összehasonlításban. Id. Káposzta Lajos a soltvadkerti gyülekezetben szerzett majd negyvenévi lelkipásztori tapasztalatairól számolt be előadásában, Dobos Gyula levéltár-igazgató pedig a bonyhádi kötődéssel bíró Perczel család történetéről szólt.

A konferencia második napjának programja is igen tartalmas volt, méltó folytatása az előző délutáni bevezető ülészeknek. Az első szekció előadásainak témája a folklórműfajokhoz kapcsolódott. Hrotkó Larissza a vecsési svábok között végzett nyelvészeti gyűjtőmunkájának „mellékterméke”-ként vizsgálta meg a helyi népdalkincs egy jellegzetes elemét, az ún. *Neujahresliedet*. A lingvisztikai sajátosságok hátterében egyértelműen felfedezhetőek a különböző társadalmi kapcsolatok során kialakult nyelvi hatások: a nyelv és a kulturális jegyek együttes vizsgálata során jut el a következtetéshez, miszerint minden esetben az ún. szociolektust kell a kutatónak feltérképeznie, mert annak összetevői elválaszthatatlan ok-okozati összefüggéseket rejtenek magukban. Schell Csilla a freiburgi Johannes Kuntzig Institut kutatójaként gyűjtötte össze a Magyarországon ma élő német kisebbséghez kapcsolódó (nép)szokásokat,

valamint egyes kiemelt időpontokhoz kapcsolódó újkori, szokásszerű dramatikus cselekményeket. Gyűjtőmunkájával nagymértékben hozzájárul az anyaintézményen belül működő multimedialis adatbank (Folklore Europoeae) magyar(országi) vonatkozású anyagának teljesebbé tételéhez, valamint a hagyományos és újonnan keletkezett „népi” (köznépi, népies) műfajok viszonyrendszerének megrajzolásához. Marinka Melinda (Debreceni Egyetem) a szatmári svábok hagyományos, a vallásos élethez kapcsolódó szokásait vizsgálta. A szabadtéri vallásos cselekmények rendszerezése mellett szólt egy helyben gyakorolt jellegzetes, helyhez és időhöz kötött formáról is, az ún. *éjjeli imaóráról* (*Stundebeate*) is. A szokáscselekmény célja az, hogy ne legyen olyan időszak egy adott közösség körében, amikor nem hangzik el imádság. Ennek érdekében az év napjait és esti óráit beosztották egymás között, melyik órában a közösség épp melyik tagjának kell elmondania az imát. Azonban a lakosság társadalmi változások hatására bekövetkező fogyása miatt mára már nem maradt helyben ehhez elegendő népesség. A szokást elhagyni mégsem hajlandóak, a kiszabott óra „átörökítésével”, másra való átruházásával igyekeznek biztosítani a múltban gyökerező tradíció továbbélését.

A második ülészakban az írott történeti forrásokon nyugvó kutatásaik eredményeiről számoltak be az előadók. Kocsis Gyula (ELTE BTK) a levéltárakban fellelhető őrvaügyi iratanyag elemzésén keresztül mutatta be, hogy az egy iratcsoportba rendezett anyagon belül található egyes iratfajtákból milyen társadalomtudományi következtetéseket tudunk levonni a korabeli mindennapi életre vonatkozóan. Előadásában bizonyította, hogy az iratok összességét tekintve viszonylag hű képet alkothatunk a vizsgált korszakban egy adott település társadalmi és gazdasági jellemzőire vonatkozóan. Soroksár és Vecsés kiragadott példáján keresztül ismertette a korabeli (19. sz. második fele) gazdálkodásra és lakáskultúrára utaló adatokat, melyek a hagyatéki leltárakban találhatóak. Az iratanyagban vannak végrendeletek is, melyekből az örökösödési gyakorlatra következtethetünk, és azt tapasztaljuk, hogy a közösségi norma és gyakorlat (jogszokás) a valóságban gyakran nem esett egybe a törvény által előírt szabályokkal, így a végrendeletkezés aktusa leginkább a korábbi korok örökösödési rendjének legitimálását szolgálta. Kiss Emília (MTA NKI) a Csepel-sziget német többségű falvainak példáján keresztül mutatta be a 19. századi társadalmi kapcsolatrendszer-hálózatot. Az elsődleges forrástípus, a felekezeti házassági anyakönyvek vizsgálata mellett kutatásában az adatok kiegészítése céljából más levéltári forrásokat is alkalmazott, így pl. korabeli világi és egyházi összeírásokat, a népszámlálások adatsorait. Az előadásban az adott korszakra vonatkozó adatok elemzése mellett szó esett az előzményekről és a következményekről is: a csepel-szigeti németység 18. század eleji betelepülésének körülményeiről, valamint a 19–20. század fordulóján tapasztalható társadalmi folyamatokról, az etnikai identitástudat és homogenitás továbbéléséről vagy elvesztéséről a vizsgált községekben. Veres Emese-Gyöngyvér a barcasági csángók által lakott településekről fennmaradt levéltári

forrásokat vizsgált. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben szereplő adatokat rendezve különítette el azokat a bejegyzéstípusokat, melyekben néprajzi jellegzetességeket is leírnak, így a kutatás részére forrásanyagként felhasználhatóak. Ifj. Káposzta Lajos Soltvadkert községkrónikájából válogatott idézetekkel kívánta illusztrálni az általa kiemelt egykori népeleti momentumokat.

A második nap délutáni ülészakájának első előadója Kolta Lajos, a gimnázium nyugalmazott igazgatója volt, aki a magyarországi németiség kitelepítésének politikai hátterét járta körül gondolataival. A konferencia szervezője, Nagy István előadóként is aktívan részt vett a műhelymunkában, a Tolna megyében élő svábok és a későbbben oda áttelepített bukovinai csángó családok, valamint a szlovák lakosságsere folytán odakerült magyarok kényszerű együttélésének körülményeit dokumentálta előadásában. A „közös ház” problematikája évtizedeken át tartó ellentéteket szült a három etnikai csoporthoz tartozó népesség sorai között. A németiség egy részének kitelepítése után a lakóházak erőszakos kisajátítása, majd mesterséges benépesítése fogadta visszatértükkor azok korábbi tulajdonosait. Kénytelenek voltak rokon családok házában meghúzni magukat. A korabeli politikai viszonyok még a reményt is megghiúsították számukra, hogy házukat és javaikat valaha is visszakaphassák. Közel egy emberöltőnek kellett eltelnie ahhoz, hogy etnikailag vegyes házasságok is megköttessenek, azaz a nemzetiségi (?) alapon nyugvó ellentétek oldódni kezdjenek Bonyhád község társadalmában. Sárándi Tamás és Szilágyi Levente az egykor Nagykároly vonzáskörzetében élő szatmári svábok helyzetét vizsgálta betelepítésük időszakától kezdve a két világháború közötti időszakig bezárólag. Bemutatták, hogy az egyes történeti korszakokban hogyan nyilvánult meg etnikai önazonosság-tudatuk, milyen eszközökkel próbálták azt megőrizni, illetve mennyiben alkalmazkodtak a szász, később a magyar vagy még később a román nyelvi környezethez. Kisebbségi helyzete egyben a politika eszközévé is tette a vizsgálat középpontjában álló néprajzi csoportot.

A délután harmadik, utolsó szekciójának előadásai közül néprajzi szempontból legtöbb figyelmet érdemli Matus Zsanett és Frank Gábor előadása. Mindketten az iskolarendszerű oktatás keretien belül vizsgálták a német nemzetiség és a nemzetiségi kultúra deklarációjának lehetőségeit és jelentőségét. Előbbi az egyházi iskolák iratainak alapján rajzolta meg a Győri Püspökség etnikai összetételének térképét a 19. század végi állapotában, utóbbi előadó pedig a 20. századi oktatásban, a kéttannyelvű iskolákban folyó németnyelv-oktatás („Grossmuttersprache”) példájával illusztrálta a nemzetiséghez való tartozás deklarációjának lehetőségeit.

A konferencia harmadik napjára még két szekcióülés megtartása maradt. Gerhard Seewann és Fata Márta előadásai a magyarországi németiség körében a 18–19. században lezajlott integrációs folyamatokat mutatták be, Horvát István és Szöts Zoltán pedig előadásaikban a németek 1945–1948 közötti politikai-társadalmi megítéléséről és a kitelepítésekről szóltak.

A konferencia záróaktusa Szita László hagyatékának elhelyezése volt a Bonyhádi Evangélikus Gyűjteményben.

Terjedelmi korlátok miatt elsősorban a néprajzi vonatkozású előadásokról szóltam, így a felsorolásból sok előadó kimaradt, nem mintha értékes előadásuk figyelmet nem érdemelne. A háromnapos rendezvény során egy híján harminc előadás hangzott el, bizonyítva a kérdéskör időbeli és szemléletbeli megközelítési módjának sokféleségét. A résztvevők a konferencia szüneteiben tartalmas beszélgetésekkel gazdagodtak, melyek magukban rejtik egy későbbi szakmai tapasztalatcsere lehetőségét és a konferencia folytathatóságát is. Az előadások írott formában a *Bonyhádi Evangélikus Füzetek* 2. számában (online változatban is!) hozzáférhetőek.

KISS EMÍLIA

Migráció Délkelet-Európában
Interkulturális kommunikáció, társadalmi változás
és transznacionális kötelékek
(Ankara, 2009. május 21–24.)

A Délkelet-Európai Antropológiai Társaság (InASEA) ötödik alkalommal rendezte meg nemzetközi konferenciáját 2009. május 21. és 24. között Törökországban, ahol az ankarai Hacettepe Egyetem biztosított helyszínt a szimpózium számára, amely a kontinens délkeleti részén lezajló migrációs folyamatok kulturális, társadalmi és gazdasági aspektusait állította a középpontba. Az 1996-ban alapított Balkán Antropológiai Társaság (ABA) utódjának tekinthető az InASEA, amely 2000-ben alakult meg Szófiában. Egy olyan interdiszciplináris intézményként fogható fel, amely a térség kulturális és társadalmi folyamatainak vizsgálatát tűzte ki céljául. Tevékenysége elsősorban konferenciák, szemináriumok megszervezésére, illetve az *Etnologia Balkanica* című folyóirat kiadására irányul. Kimondott célja a szervezetnek az, hogy a kulturális antropológiai kutatásokat támogassa Délkelet-Európában. A tagságot kb. 300 kutató alkotja, akik különböző tudományterületek képviselői közül kerülnek ki. A társaság által korábban szervezett konferenciák meglehetősen változatos tematikát vonultattak fel, amelyek közül említést érdemel a városi életmód, a régiók vagy éppen az Európai Unió bővítésének problematikája.

A konferenciának otthont adó intézmény nem tekinthet vissza nagy múltra, hiszen az előzmények az 1950-es évekig vezetnek, amikor az Ankarai Egyetem keretein belül megalakult az Orvosi Kar elődje. Az 1960-as és az 1970-es években újabb egységekkel bővült az egyetem, amely a második központját a Beytepe kerületben alakította ki. Hamarosan Törökország egyik

vezető felsőoktatási intézményévé vált, amely 13 karral és számos kutatóintézzel rendelkezik.

A Délkelet-Európai Antropológiai Társaság ötödik konferenciájának témájául a migrációt választotta, amely a tágabb értelemben vett régió társadalmának arculatát a múltban és a jelenben egyaránt meghatározta. A 19–20. század folyamán sok közösségnek el kellett hagynia lakóhelyét a háborúk, illetve a politikai változások következtében. Nem szabad azonban megfeledkeznünk azokról sem, akik az első világháború előtt a tengerentúl, az 1960-as és az 1970-es években pedig vendégmunkásként keresték a kenyerüket Nyugat-Európában. A migráció a társadalmi, gazdasági és politikai vonatkozásai mellett komplex kulturális jelenségként is felfogható, mivel a bevándorlók sok esetben kénytelenek az interkulturális kommunikáció alternatív útjait létrehozni. Az elmúlt években több tudományág érdeklődésének a középpontjába került, amelyek igyekeznek a saját nézőpontjuk szerint értelmezni azt, ám az interdiszciplináris párbeszéd egyelőre még hiányzik. A konferencia szervezői éppen ezért nemcsak antropológusok és néprajzkutatók jelentkezését várták, hanem politológusok, földrajztudósok, történészek és médiszakemberek részvételére is számítottak azért, hogy kialakuljon valamiféle eszmecsere a témával kapcsolatban.

A szimpózium május 22-én 9 órakor a hivatalos köszöntők után a plenáris előadásokkal vette kezdetét, amelyek a migráció problematikáját igyekeztek különböző tudományágak szemszögéből körüljárni. A horvát, a török, illetve a holland kutató beszámolóí közül a legutóbbi próbálta a témát egy tágabb történeti kontextusban elhelyezni, amely új perspektívákat nyithat a kutatás számára. Felhívta a figyelmet arra, hogy a migráció nem tekinthető új keletű jelenségnek, mivel az emberiség történetének egyik formáló tényezője, amely különböző hatást fejtett ki a közösségekre az évszázadok folyamán.

A három nap alatt 5 párhuzamos szekcióban elhangzó közel 140 előadás meglehetősen széles tematikát vonultatott fel, amely jelzi a migráció mint kutatási probléma iránti érdeklődés fokozódását. A résztvevők döntő többsége a társaság által kutatási területként felvállalt délkelet-európai országokból (Horvátország, Románia, Bulgária, Görögország, Szerbia stb.) érkezett, de jó néhány szakember képviselte azokat az államokat (Ausztria, Németország, Franciaország stb.) is, amelyek érintettek a migrációban. A teljesség igénye nélkül érdemes néhány munkacsoport által középpontba állított kutatási területre is felhívni a figyelmet, amely kellőképpen illusztrálja az előbb megfogalmazottakat. Sok előadás kapcsolódott az illegális migráció problematikájához, amelyek görög, török, bolgár illetve magyar példákon keresztül igyekeztek körbejárni a jelenséget. Izgalmas kutatási területnek számít azoknak a közösségeknek a vizsgálata, amelyek a külföldön eltöltött évtizedek után tértek vissza szülőföldjükre, ahol igyekeztek beilleszkedni a megváltozott gazdasági-társadalmi viszonyok közé. Érdekesnek ígérkeztek azok a szekciók, amelyek a migráció és az emlékezet megszerkesztésének igen sokoldalú kap-

csolatát igyekeztek elemezni. Több előadás foglalkozott a nők külföldi munkavállalásának problémájával, amelyek közül jó néhány olaszországi ukrán, illetve román bevándorlók tevékenységét vizsgálta. Május 23-án, azaz a konferencia utolsó előtti napján került sor az InASEA jelenlévő tagjainak a választmányi gyűlésére, amelyen megválasztották az elkövetkezendő két évre az elnökségi tagokat, illetve megvitatták a soron következő szimpózium témáját.

Összegzésként elmondható, hogy az interdiszciplináris konferencia a nagyszámú, és meglehetősen változatos tematikájú előadásnak köszönhetően a migráció jelenségének különböző aspektusaira sikeresen világított rá. Az elhangzott beszámolók egy része a társaság által kiadott *Ethnographica Balkanica* című folyóiratban fog napvilágot látni, amelyek eredményeként a tudományos közvélemény szélesebb körben is megismerkedhet a háromnapos tanácskozás eredményeivel.

MÓD LÁSZLÓ

**Beszámoló a Szabadtéri Néprajzi Múzeumok
Európai Szövetségének 24. Konferenciájáról
(Aarhus, 2009. augusztus 25–30.)**

2009. augusztus 25. és 30. között rendezték a dániai Aarhus városában lévő Den Gamle By múzeumban a Szabadtéri Néprajzi Múzeumok Európai Szövetségének soron következő, 24. konferenciáját. A kétévente megrendezésre kerülő tanácskozás az európai tagok mellett kanadai, japán résztvevőkkel is bővült ebben az évben. A magyar küldöttség tagja volt a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum jelenlegi főigazgatója, Cseri Miklós, aki a szövetség korábbi elnöke is volt és tiszteleti tagként ismerik el tevékenységét, illetve Füzes Endre, a szentendrei múzeum korábbi főigazgatója, a konferencia kor-elnöke. A szövetség közgyűlése választotta a tagok közé Horváth Anitát, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum kommunikációs és marketing igazgatóját, illetve Kemecsi Lajos tudományos igazgatót. A küldöttség tagja volt Bereczki Ibo-lya, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese, a szövetség tagja és Sári Zsolt tudományos titkár is. A nyíregyházi Sóstói Múzeumfalu munkatársai közül Páll István igazgató és Nagyné Bösze Katalin igazgatóhelyettes érkezett még Magyarországról a nemzetközi tanácskozásra. A helyszínválasztás magyarázhatja, hogy a korábbi konferenciákhoz viszonyítva még jelentősebb volt a skandináv országok munkatársainak részvétele, illetve a német kollégák szereplése. A több, mint száz résztvevő a dán szervezők jóvoltából igényes szakmai programon és tartalmas közös kirándulásokon vett részt.

*Az „élő” Den Gamle By múzeum
(Fotó: Kemecsi Lajos)*

*Vízimalom a Hjerl Hede szabadtéri néprajzi múzeumban
(Fotó: Kemecsi Lajos)*

Az idén 100 éves Den Gamle By múzeum volt az első a világon, amelyet célzottan a városi történelem és életmód bemutatásának igényével hozott létre alapítója, Peter Holm. A szövetség jelenlegi elnöke a tanácskozáson újabb ciklusra megválasztott Thomas Bloch Ravn, a jubiláló intézmény igazgatója. Szoros kapcsolatokat ápol a magyar szabadtéri néprajzi múzeumokkal, ennek keretében vett részt 2008-ban a hazai szabadtéri néprajzi múzeumok 40. éves jubileumának alkalmából tartott zalaegerszegi konferencián is előadásával.

A múzeum rendkívül hangulatos tanácskozásra is alkalmassá alakított rendezvénytermében, az egykori helsingöri színház épületében volt a konferencia. Az előadásokat a résztvevők szinkron tolmácsok segítségével angolul és németül párhuzamosan hallgatták. A tanácskozás első központi témája az autentikusság mítoszával a múzeumokban foglalkozott. Ilyen címmel tartotta meg vitaindító előadását Soren Bitsch Christensen professzor. A korábban felkért három hozzászóló közül Frederik Stjernfelt, a helyi egyetem professzora általános elméleti problémaként elemezte az autentikusság ismérveit, míg Monika Kania-Schütz, a glentleini szabadtéri múzeum igazgatónője és Henrik Zipsane, a jamtliai múzeum igazgatója esettanulmányi szinten tárgyalta a problémát. A szervezőket dicséri, hogy elegendő időt hagytak az aktív hallgatóság részvételével zajló vitára és a hozzászólásokra. A tanácskozáson elhangzottak alapján felmérhető volt a nagy hagyományokkal rendelkező német szabadtéri néprajzi múzeumi irányvonal és a kísérletezőbb skandináv, angol szakemberek problémafelvetéseiben, illetve megoldási javaslatában is érzékelhető különbség. A délutáni program a helyi szabadtéri múzeum alapos megtekintésével telt, ahol a különböző kiállításüzemeltetési megoldások változatos alkalmazási technikái külön figyelmet érdemeltek. Lehetőségünk nyílt a 2014-re tervezett új kiállítási egység építkezését is megismernünk a projektvezető Allan Leth Frandsen kalauzolásával. A 20. századi városi utcarészlet kialakító állandó kiállítási egység megvalósítása és előkészítése sok tanulsággal szolgálhat a hasonló aktuális projekteket tervező szabadtéri múzeumoknak, így a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumnak is. Az 1974-es állapotokat bemutató enteriőrök, üzletek és műhelyek a dán társadalom és életmódtörténet számos kérdésével kapcsolatos kutatást generálnak.

A konferencia szervezői a néprajzi szabadtéri intézményeken túl igyekeztek más múzeumi szakágak helyi eredményeit is bemutatni. Így ismerhettük meg a modern dán képzőművészet bemutatására épített 11 000 m² alapterületű, 2004-ben megnyitott ARoS Művészeti Múzeumot, vagy másnap a Jütland nevű 19. századi fregattot és a hadihajó történetét bemutató múzeumot Ebeltóft kikötőjében, illetve az aarhusi Moesgaard Múzeumot, amely a dániai őskori és középkori (viking) kiállításairól nevezetes.

A konferencia második napjának vezértémája a modern látogatói igényekre adható szabadtéri múzeumi válaszokkal foglalkozott. A felvezető elméleti előadást Anne Knudsen főszerkesztő asszony tartotta. Előadásában a fiatal (de nem az iskolás korú!) látogatók megnyerésének fontosságát hangsú-

lyozta a szabadtéri múzeumok sajátosságainak felhasználásával. Felhívta a figyelmet a más műfajban működő szórakoztató intézményekkel, élményparkokkal való verseny veszélyeire, hangsúlyozva a múzeumi erények jelentőségét. Felkért előadóként szerepelt a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum kommunikációs és marketing igazgatója, Horváth Anita, aki az intézményben végzett látogatókutatás eredményeit elemezte. Adatgazdag előadása nagy érdeklődést és elismerést váltott ki a külföldi kollégák részéről. Olav Aaraas, a norvég Folk Museum igazgatója szintén felkért előadóként saját tapasztalatait felhasználva igyekezett tágabb összefüggések felvázolására. Ez a téma is igen komoly érdeklődést váltott ki a résztvevőkből, amit a tartalmas vita is igazolt.

A délutáni szekcióban az utóbbi évek egy-egy jellegzetes projektjét mutatták be a felszólalók. Így pl. Edwin Huwyler Svájcban egy 16. századi épület revitalizálásáról tartott érdekes beszámolót. Számos olyan aktuális kérdést tárgyalva, mint a műemléképületek megóvása, illetve korszerű használatának problémakörei. Pieter Matthijs Gijsbers – aki a közelmúltban lett igazgató – a holland szabadtéri múzeum fejlesztéseit ismertette. Tanulságos volt Katharina Schlimmgen-Ehmke detmoldi beszámolója a múzeumuk tematikus évének tapasztalatairól. Branka Sprem Lovric a kulturális turizmus és a hagyományos kézművesség horvátországi kapcsolatainak lehetőségeit elemezte.

Másnap, augusztus 28-án zajlott a rendkívül intenzív és tartalmas szakmai kirándulás. Ennek első állomásaként a lindholmi Hoje Museumba látogattunk el, ahol az 1950-es években felfedezett őskori temetkezési lelőhelyen in situ megőrzött régészeti szabadtéri múzeumot ismertünk meg. A kirándulás második állomása az 1940 és 1944 között a németek által kiépített Atlanti Fal erődrendszer egy szintén eredeti állapotában megőrzött bunker-múzeuma volt, a MuseumsCenter Hanstholm, ahol a második világháborús állandó kiállítás és a megmaradt bunkerrendszer vonzza a látogatókat. Végül a Hjerl Hede szabadtéri néprajzi múzeumot látogattuk meg. Az 1932-ben alapított intézmény egyik fő attrakciója a működőképes műhelyekkel, pékséggel, sajtókészítő üzemmel, lokomotívval meghajtott deszkametszővel valóban látványos élő múzeumi kiállítás; a másik egy iparvágányon közlekedő gőzmozdony vonta szerelvény, amelyen a látogatók utazhatnak. A szabadtéri néprajzi múzeumban dolgozók számára különösen érdekes és tanulságos volt az igen gazdag technikai bemutatókat alkalmazó interpretáció.

A konferencia zárónapjának programjában szerepelt Henrik Zipsane rendkívül gondolatébresztő előadása, amelyben a szabadtéri múzeumok és az európai kultúrpolitika kapcsolatairól szólt, konkrét együttműködési javaslatokat megfogalmazva. Ebben a részben kapott szót Peter Lummel a dahlemi szabadtéri múzeumból a korszerű múzeumi honlapok jellemzőivel kapcsolatban. Cseri Miklós előadása zárta a programot a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Európai Unió támogatásával működő Skanzen Örökség Program részeként megvalósított fejlesztések, a Skanzen Vonat és az új bejárat

épület bemutatásával. Az imponáló fejlesztéseket egyöntetű elismerés fogadta a nemzetközi konferencia résztvevői részéről.

A tanácskozás zárásaként zajlott a szövetség tagjainak közgyűlése. Ennek részeként vették fel az új tagok közé Horváth Anitát és Kemecsi Lajost. Szintén a közgyűlés választotta meg a szövetség új vezetőségét. A következő konferenciák helyszínéről is döntött a közgyűlés, elfogadva a vezetőség javaslatát a közösen megrendezésre kerülő szlovák–lengyel tanácskozásnak, illetve 2013-ban a németországi helyszínt. A résztvevőket tájékoztatták a szövetség önálló honlapjának (<http://icom.museum/affiliates/aeom.html>) megindításáról, illetve kézhez kaptuk az előző, Hollandiában és Belgiumban 2007-ben rendezett tanácskozás anyagait kötetbe rendezve.

A rendezvény záróeseményeként megtartott ünnepi vacsorát megtisztelte részvételével II. Margit, Dánia királynője is, jelezve a szabadtéri múzeumok működése iránti érdeklődést Dániában.

KEMECSI LAJOS

Sztereotípiák egykor és ma – Néprajzi, antropológiai megközelítsek

A 10. Finn–Magyar Néprajzi Szimpózium

(Budapest–Dobogókő, 2009. augusztus 31.–szeptember 4.)

2009-ben 10. alkalommal került sor a háromévente megrendezett Finn–Magyar Néprajzi Szimpóziumra, melynek célja a két ország néprajzkutatói közti eszmecsere, az egymást követő generációk megismertetése. A jubileumi találkozó augusztus 31. és szeptember 4. között zajlott Magyarországon. A Magyar Néprajzi Társaság, a Néprajzi Múzeum és a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum szervezésében megrendezett konferencia a 2009 júniusában nyílt, *(M)ilyenek a finnek?* című kiállításra (Néprajzi Múzeum) alapozva a sztereotípiákkal, sztereotipizálás kérdéseivel foglalkozott.

A szimpózium első délutánjára a Néprajzi Múzeumban került sor, ahol Fejős Zoltán, a múzeum főigazgatója, Bodó Sándor, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke és Helena Ruotsala, a finn Ethnos (Néprajzi Társaság) elnöke köszöntötte, nyitotta meg a találkozót. Ezt követően Paládi-Kovács Attila bevezető előadásában az egymás mellett élő nemzetiségek, kisebbségek egymást megnevező formáiból kiindulva a sztereotípiák fogalmát, példák mutatta be. Szarvas Zsuzsa, a *(M)ilyenek a finnek?* című kiállításhoz kapcsolódóan a sztereotípiák „kiállítás-szervező” szerepéről beszélt, illetve a tárlat elkészítése során alkalmazott főbb módszertani elemeket ismertette. Ezt követően a csoport megtekintette a tárlatot, majd a résztvevők a kiállítás kapcsán felmerült kérdésekről beszélgettek.

A konferencia Dobogókőn folytatódott. Másnap három tematikus egység köré szerveződve hangzottak el előadások.

A *kultúrák és sztereotípiák* blokkban Outi Tuomi-Nikula a „hallgatag finn” sztereotípiájának néhány összefüggéséről, példájáról beszélt, elsősorban irodalmi munkákra, sajtóanyagokra, karikatúrákra és filmekre hivatkozva. Welker Árpád a *Turán* folyóirat írásaiban megjelenő finn-képet elemezte, illetve az ebben bekövetkezett változásokat mutatta ki. Helena Ruotsala a számikról régen és ma élő sztereotípiákat vetette össze (irodalmi és kérdőíves felmérésekre alapozva), rámutatva azok statikusságára – annak ellenére, hogy a számik is alkalmazkodtak a modern kor kihívásaihoz. Sanna Lillbroända-Annala finnországi svédként saját kisebbségét definiálta földrajzi, intézményi és mentális dimenziók mentén, illetve összevetette a finnországi svédekkel kapcsolatos autosztereotípia és etnikai sztereotípia jellemzőit. A blokk zárasaként Lajos Veronika előadását hallgathattuk meg a moldvai csángók mindennapi életében bekövetkezett változásáról (elsősorban a külföldön történő munkavállalás kapcsán) – szembeállítva ezt azzal a statikus képpel, amely velük kapcsolatban él a köztudatban.

A *vidék és táj(kép)* blokk nyitásaként Eeva Uusitalo a finn gazdaságok, farmer lét változatlanóságának képéről, illetve a finn hétköznapi életben betöltött szerepéről beszélt. Sári Zsolt a vidéki társadalom kulturális örökségéről és az ehhez kapcsolódó fenntartható fejlődés fontosságáról, a vidéki turizmus kapcsán ennek gyakorlatáról tartotta meg előadását. Tiina-Riitta Lappi a hagyományos, nemzeti finn tájkép (landscape) statikusságáról, az újabb típusú mozgalmasabb, változó városi tájkép kutatásának lehetőségeiről beszélt. Ezt követően Borsos Balázs a *Magyar Néprajzi Atlasz* klaszteranalízissel történt feldolgozásának néhány eredményét ismertette. A finn vidék koncepcionális, romantikus olvasatának kialakulását és továbbélési formáit ismerhettük meg Pirjo Korkiakangas előadásából.

A nap harmadik és egyben utolsó egysége, a *történeti megközelítések* néhány példáját hozta. Elsőként Fülemlé Ágnes a török „háremhölgy” Európában elterjedt kép megjelenési formáit, átalakulásait vette sorra az egyes művelődéstörténeti korszakok mentén. Kiss Réka a két világháború közti időszak egyházi folyóiratainak vizsgálatából a protestáns felekezet autosztereotípiáit, illetve a katolikusokkal ütköztetett különbségek hangsúlyait vette sorra. Anssi Halmesvirta Teleki Pál finnekről kialakított képét tárta a hallgatóság elé, kitérve a külső jegyekre, kulturális sztereotípiákra, felvázolva az 1930-as évekbeli finn–magyar viszonyokat is. A nap zárásaként Kemecsi Lajos magyarországi etnikus sztereotípiákra és azok változására hozott példákat karikatúrákon, gúnyrajzokon keresztül, elsősorban a huszadik század első felének sajtóanyagára koncentrálván.

A szimpózium résztvevői
(Fotó: Jussi Lehtonen)

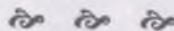
A szimpózium résztvevői a hollókői kiránduláson
(Fotó: Jussi Lehtonen)

A harmadik nap délelőttjén a *Társadalmi osztályok, szubkultúrák* témához kapcsolódó előadások hangzottak el. Jussi Lehtonen a finn kiskereskedelmi (mobil) boltok eladóinak 20. század első felére, illetve napjainkra jellemző megjelenését, illetve annak szabályozását mutatta be. Bali János előadásában a lakótelepi létről alkotott sztereotípiákat vázolta, illetve a napjainkra jellemző lakótelep és lakópark párhuzamait, különbségeit elemezte, elsősorban lakáshirdetésekből kiindulva. Bata Tímea az egyik legfontosabb finn kulturális exportcikk, a finn metálzene és a folklór kapcsolatait villantotta fel, bemutatva a kortárs együttesek kalevalai, mitológiai, népzenei elemeit. Balogh Balázs az amerikai magyarok körében végzett kutatásai alapján mutatta be a különféle időpontban kivándoroltak (és azok leszármazottjainak) viszonyát az anyaországgal. Végül Arja Turunen a finn nők nadrágviselésének megjelenését, újságokban fellelhető szabályait vizsgálta az „új nő” fogalmának tükrében. Délután a konferencia résztvevői Hollókőre látogattak, ennek bevezetéseképpen Fejős Zoltán vetített előadásában a település világörökség részévé válásának folyamatát, az ahhoz kötődő problémákat vázolta.

A konferencia negyedik napjának helyszíne a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum volt. Délelőtt a *Múzeum és sztereotípiák* téma keretében Vass Erika Erdély múzeumi reprezentációját vázolta a skanzen készülő Erdély csoportja kapcsán. Batári Zsuzsa a régiség fogalmát járta körül, elsősorban a tárgyvásárlással kapcsolatos tapasztalatai alapján. Végül Cseri Miklós a skanzen jelenlegi működési területeit és jövőbeli terveit vázolta a résztvevőknek. Az előadásokat követően a Néprajzi Látványtárat, a Felvidéki mezőváros egységet, illetve a készülő Észak-magyarországi tájegységet tekintettük meg.

A szimpóziум péntek reggel egy összegző megbeszéléssel és a három év múlva esedékes következő találkozó tervezésével zárult. Felvetődött annak a gondolata is, hogy a 10. jubileumot követően az elmúlt harminc év tapasztalatait, változásait is célszerű lenne összegezni a következő, Finnországban megrendezésre kerülő konferencia kapcsán.

BATA TÍMEA

MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK

Az Észak-magyarországi falu tájegység a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban

Európai Unió finanszírozásból, a Skanzen Örökség Program keretén belül Szentendrén, a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban épül az Észak-magyarországi falu tájegység,¹ amely a tervek szerint 2010 nyarán nyílik meg a nagyközönség előtt. A kiállítás több szempontból is egyedi: Észak-Magyarország (a mai Heves, Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén és a történeti Hont, Gömör és Kishont megyéket felölelő táj) az egyetlen olyan területe hazánknak, amelynek népi építészetét, társadalmi sokszínűségét és lakáskultúráját két tájegység mutatja be. Ezek közül az egyik a már álló, 2006-ban átadott Felföldi mezőváros tájegység. Ebből kifolyólag a szőlő- és bormonokultúrán alapuló mezővárosi építészet és életmód, illetve céhes kisipar reprezentációja az Észak-magyarországi falu tájegységben már nem jelenik meg, de megtalálunk benne több más, a régióra jellemző szerkezetet, jelenséget és érdekességet. Ezen kívül fontos jellemzője a kiállításnak, hogy az enteriőroket különböző interpretációs és interaktív elemekkel is színesítjük, pl. filmekkel, demonstrációs tárgyakkal stb.

A tájra jellemző patak menti, völgyi útfalu településképét felidéző múzeumi falu egy csűröskerttel egészül ki (benne egy mikófalvi és egy szögligeti csűrrel), a mellette lévő erdőben teknővájó cigány kunyhója bújik meg. A tájegység bejáratánál majorsági épületek hívják fel magukra a figyelmet: egy multifunkciós, közönségfogadásra kialakított magtár és egy kiállításként üzemelő négyes konyhás cselédház áll itt. Az uradalmakban kötött bérért mezőgazdasági munkát végző cselédség rétege még egy tájegységben sem jelent meg eddig, annak ellenére, hogy a cselédek szoros kölcsönhatásban éltek a falvak társadalmával. A cselédház szerkezeti adottságai lehetővé teszik több időmetszet bemutatását, így a cselédség életkörülményeinek változását is nyomon követheti a látogató. A múzeumi tájegység főútjának vége villás elágazású, itt helyezkedik el a filkeházi lakóház egy szabálytalan alakú telken.

A majorság alatt a sziklafalba vajt barlanglakások sora húzódik, ezeknek szabadtéri múzeumban való bemutatása egyedi vállalkozás. A Bükkaljára jellemző hajlékok több ezer ember számára jelentettek fedeleket az 1930–1940-es években. A természeti környezet adta lehetőségeket kihasználva a riolittu-

¹ A tájegység néprajzos muzeológus felelőse Batári Zsuzsanna, mérnök felelőse pedig Román Árpád. A berendezések és a termes kiállítások kurátora a néprajzos tájegységfelelős, a cselédház kurátora Kiss Kitti néprajzos muzeológus.

fába vájt lakásoknak több típusa is kialakult, a múzeumi tájegységbe ennek megfelelően választottuk ki azokat a barlanglakásokat, amelyek a leghitelesebben képviselik a különböző változatokat. Mivel a *pinceház*nak is nevezett barlanglakásokat egy csoportban a települések szélén, domboldalakon vagy patakok teraszaiban alakították ki, ezt követjük a múzeumi reprezentáció során is. Az első építmény a jellegzetes, noszvaji gádoros barlanglakás, amelynek bejárata felett kőből épített, cseréppel fedett, nyeregvetős építmény húzódik, ez a *gádor*. A barlanglakás egyhelyiséges, mellette csak egy kisebb ól található. Archív felvételek és néprajzi gyűjtések segítségével rekonstruáljuk a benne álló, belülfűtős kemencét, amely a lakosok megélhetéséhez is hozzájárult, ugyanis ebben pállították a mogyoró vesszőt a híres hátikosár fonásához. A noszvaji *pinceház* berendezésében ezt a tevékenységet mutatjuk be: a szoba előterében a kosárfonáshoz szükséges felszerelés, félkész és kész kosarak segítségével keltjük életre a *háti* készítésének folyamatát. Erről Noszvajon filmfelvételt készítettünk, amit a tájegységben kialakított vetítőben mutatunk be az érdeklődőknek.

A szomszédos *pinceház* szomolyai felmérés alapján készül: ezen a településen regisztrálta a kutatás a legtöbb ilyen jellegű építményt.² Ezek alaprajzukban hasonlítanak a fennálló lakóházakhoz: az udvarról a konyhába jutunk, innen nyílik balkéz felől a szoba, a szemközti falon – a domb belseje felé való terjeszkedés elvét követve – a borház és mögötte a pince bejárata található. A *pinceház* párhuzamos elrendezésű szobájában a szabadkéményes konyhából fűtött kemence áll. A szomolyai *pinceház* U-alakú udvarán tufába vájt ólak egészítik ki a gazdaságot. Az építmény lehetőséget nyújt arra, hogy egy következő társadalmi réteget mutathassunk be, mégpedig a summáság életmódját, ugyanis a nagybirtokokra több hónapi idénymunkára elszegődő emberek életkörülményeit tükrözi az enteriőr. A kiválasztott pillanat az az este, amelyen a családfő készülődik a summásmunkára, ezért a szobában azok a tárgyak tárolnak a szemünk elé, amelyeket a hat hónapig tartó hosszú távollétre magával visz. Ezen kívül az enteriőrben a szomolyai asszonyok és lányok egy kiegészítő pénzkereseti tevékenységére, a *recekésztésre* is utalunk egy rece-rámával és kész termékekkel.

A szomszédban a palóc területekre jellemző hadas telek kialakítását tervezzük. Itt a családi együttélésből kifolyólag több lakóház áll: egy Karancs-kesziből, egy Márianosztráról és egy Domaházáról, utóbbi reprezentálja a keleti palócok, vagyis barkók kultúráját. Az épületek szerkezetileg is gazdag képet tükröznek: a keresztfejes boronafalú vagy a vázas szerkezetű, zsilipelt falú faépületek közül kettő zsúpos, a Karancskesziből származó lakóház pedig poltári cseréppel van fedve. Tüzelőberendezés szempontjából is következetes választás eredményeképp kerültek a házak a koncepcióba: megjelenik a meleg konyha vindófnival, a rakott tűzhely, a táblás kemence, de a belülfűtős, függő-

² Bakó Ferenc: *Bükki barlanglakások*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1977. 18–19.

leges füstelvezetésű kemence is a padláson kiskemencével, vagyis szikrafogóval. A portán pajta, kamra, disznóól és istálló kelti azt a zsúfoltságot, ami ezeknek a telkeknek a több család jelenlétéből kifolyólag jellemzője volt. A karancskeszi lakóházban fonót mutatunk be a századforduló időszakából, eredeti, nógrádi furulya- és dudazenével kiegészítve, illetve kamarakiállítást rendezünk a palóc áttört faragású bútorokból. A márianosztrai lakóházban az 1920-as évek disznótora elevenedik meg, míg a domaházi épületben az éjszákát keltjük életre. Ez utóbbi épület érdekessége muzeológiai szempontból, hogy a Molnár Balázs által 1960 és 1963 között készített archív fotók alapján rekonstruáltuk a berendezését.

A hadas porta mellett áll a mestergerenda vésett datálása szerint 1846-ban épült novaji lakóház, amely kőkeretes ablakaival hívja fel magára a figyelmet. Az alföldi hatásokat némely szerkezeti elemében (búbos kemence, felvert zsúptető) tükröző épület háromhelyiséges, a kőépítkezés egyik jeles példája. A portán álló disznóól, kút és istálló szintén kőből épült. Az 1897-es dátumot tükröző novaji lakóépületben figyelmet érdemel a miskolci bútorokkal diagonálisan berendezett szoba, sarkában a felvetett bebújós ágygal, a drótos tót szerszámai és az általa javított tárgyak a konyhában, illetve az interaktív kamra, ahol a novaji lakodalmas nagykalács sütését bemutató film tekinthető meg.

A falurész utolsó háza a nemesradnóti lakóház, amellyel a gömöri kisnemesek életmódját mutatjuk be. A jellegzetesen másfél traktusos (szoba-oldalszoba–tornác–előtér–konyha–hátsó szoba–éléskamra–gabonás kamra alaprajzú), hajópadlós, lopott tornácos, cseréppel fedett, a kisnemesi építészetre jellemzően téglából épült ház keresésekor fontos szerepet kapott az, hogy a mai határokon túli gömöri területről származzon. A határainkon belül elhelyezkedő falvakból kiválasztott melléképületek (olajütő, csűr és istálló, illetve disznóól és szín) egységet alkotnak a nemesradnóti épülettel. A lakóházban a településen máig dokumentálható familiáris gyűlést mutatjuk be. A politikától mentes esemény a nemesi család életében fontos mozzanat volt. A család gyermektagjai jártak körbe a faluban a meghívóval, az asszonyok nem vehettek részt a családi gyűlésen. Az összejövetelen megszellőztették a nemesi levelet, megtárgyalták, kinél legyen elhelyezve. Döntöttek a közös birtokok bérbeadásáról, jótékonyági adományokról: „... megtárgyalták, hogy hogy mint van, lehet, hogy egy cseppet mulattak is, úgy egy cseppet összetartottak...”³

A lakóház mellett vezet ki a dűlőút a csűröskert felé, ahol két csűr áll, utalva arra, hogy egyes községekben a gabona tárolására és cséplésére használt csűrök a falvak határain kívül álltak, és több más munkafolyamatnak is helyszínéül szolgáltak.

³ Interjú egy nemesradnóti lakossal. Batári Zsuzsanna, saját gyűjtés, 2008.

A nemesradnóti lakóház

Az út másik oldalán egy perkupai lakóház másolata a híres kőművesközpont építési hagyományait idézi fel. Gazdag vakolatdíszes homlokzata mögött két család lakott egy-egy külön szoba-konyhás lakrészben, egy fedél alatt. És mivel hátul csak egy kamra és egy istálló csatlakozott az épülethez, a 20. század elején egy különálló épületet emeltek a lakóházzal szemben, amelyben a másik család számára is biztosították a kamrát és az istállót. Ezen a melléképületen már a vakolatdíszek újabb típusai fedezhetők fel. A lakóház egy-egy szobája lehetőséget biztosít arra, hogy bemutassuk a helyi lakáskultúrát az egyik szobában és emellett egy lakodalmas vacsorát a másik szobában, a családtörténeti kutatásokból kiindulva. A lakodalmas ház atmoszféráját helyi vőfélyversekkel és zenével keltjük életre.

A szomszédos, kőből épült, zsúppal fedett, háromhelyiséges erdőhorvát lakóház tüzelőberendezése ritkaság: szobáját belülfűtős, ferde füstelvezetésű kabolás kemence fűti; ebben sütötték a híres erdőhorvát kerek peracet. A lakóház enteriőrjében ezt a tevékenységet mutatjuk be, a kanapén gyúrják a tésztát, a két székre fektetett gyúrotáblán csikolják és formázzák, a keskeny, hosszúkás sütőlapáton sütik meg, és az asztalon fűzik fel madzagra. A porta tartozéka még a füzerradványi nyolcszögű csűr és a lakóházhoz tartozó istálló, illetve a mogyoróskai disznóól is.

Az alaprajzi variánsok, illetve a falszerkezetek bemutatása nem lenne teljes a második erdőhorváti épület nélkül: ez ugyanis egy alápincézett, favázas, négyhelyiséges (szoba–konyha–kamra–istálló alaprajzú) lakóház sövényfallal. Ez az épület lehetőséget biztosít arra, hogy a szabadtéri néprajzi múzeumok munkamódszereit, a lakóházak lebontását, újraépítését, illetve a tájegységek felépítésének egyéb fázisait és háttérmunkáját (családtörténeti kutatás, néprajzi gyűjtés, levéltári kutatás, tárggyűjtés, nyilvántartás, restaurálás, berendezés stb.) bemutathassuk a nagyközönségnek egy külön kiállítás keretében. Hangsúlyt helyezünk azokra az információkra, amelyeket otthon is hasznosítani tudnak a látogatók, a saját környezetükben.

A tájegység végén, eredeti helyének megfelelően egy halmazos zugban áll a lépcsős zsúpfedésű filkeházi lakóépület, amelynek keresztfejes boronafalai szintén kabolás kemencét rejtnek, de ez a kabola a Hegyközre jellemző módon cserepekből készül. A portáról nem hiányozhat a földbe ásott aszaló, a méhes és a szénatartó építmény, a *sop* sem. A berendezés érdekessége, hogy a főként sátoraljaújhelyi bútorokból álló enteriőr minden darabja hiteles másolatként készül el, mert a látogatók számára egy interaktív tér kialakítását tervezzük, ahol a bútorokat megfoghatják és kipróbálhatják.

A tájegység szakrális képe hasonlóképpen változatos: a hadas udvar előtt Debercsényből származó római katolikus harangláb áll, a csűröskert felé vezető úton pedig a szintén a római katolikusságra jellemző kiskápolnák egyik másolatban megépülő példánya található Kisgömöriből, szintén a mai Szlovákia területéről. Az utolsó szakrális objektum a regéci görög katolikus útmenti kereszt, amely szintén másolatban készül el.

A patakon átívelő híd, amely a látogatót a tájegységből kivezeti, egy perkupai kőhíd felmérései alapján épül meg.

A fentiekben már utalás történt a tájegységben megjelenő néhány kiállításra is, a palóc áttört bútorokat felvonultató kamarakiállítás és a módszertani bemutató mellett a felvidéki magyarság történetét feldolgozó tárlat is készül.⁴ Ezenkívül említést érdemel a tájegység fotótára, amelyben minden olyan település megelevenedik a fotókon keresztül, ahonnan lakóépület származik. A fotókat nemcsak múzeumok adattárából válogattuk, hanem szkennelvel és számítógéppel felszerelve végigjártuk a falvakat, ahol a lakosok segítségével a helyszínen szkenneltünk be több száz felvételt. Így lehetőség nyílik rá, hogy élettel telítsük meg a tájegységet, az embereket, népszokásokat, mindennapi munkát, hétköznapi tevékenységeket ábrázoló archív és újabb felvételek segítségével.

A fentebb már említett vetítő egy olyan múzeumi mozi, ahol a tájegységhez kötődő néprajzi témájú filmek tekinthetők meg, ezek közül a láto-

⁴ A kiállítás kurátora Kemecsi Lajos.

gatók maguk választhatnak. A filmek egy részét Hugyecsek Balázssal közösen készítettük terepmunka keretén belül (a noszvaji hátikosár fonásának bemutatása, a zempléni drótos tótok munkája, pilisszentkereszti ostyasütés, domaházi túróslapény sütése), a többit önkormányzatoktól, illetve más intézmények, múzeumok adattárából válogattuk.⁵

A fotótár látványterve
(Készítette: Narmer Bt., 2008)

Célunk, hogy a terület néprajzi bemutatása minél szélesebb körű legyen, ezért minél több interpretációs eszközt és termes kiállítást helyezünk el az épületekben, az enteriőröket kiegészítve.

BATÁRI ZSUZSANNA

⁵ Az enteriőrökben megjelenő, fentebb említett edőhorváti perec és novaji nagykalács sütésének filmfelvételét Hugyecsek Balázssal és Román Árpáddal együtt készítettük.

Kurucz Albert nevét vette fel Konyár új falumúzeuma

A konyári néprajzi gyűjtemény működésének kezdetétől, 2004-től egyetlen múzeumi szakágat, a néprajzi szakmuzeológiát felölelő gyűjtőkörrel, valamint két különböző kiállítási egységgel – egy hagyományos lakásbelsőket bemutató enteriőrrel és egy, a 19–20. század fordulójának dísztányérkultúráját reprezentáló tematikus kiállítással – rendelkezett. A gyűjtemény szerveződésének – az országos honismereti mozgalom helyi csoportjainak tevékenységéhez kapcsolódó – (elő)története meglehetősen kiterjedt ahhoz, hogy jelen írás keretei között közölni lehessen, ezért az intézménytörténetnek most csak a legújabb fejezetét ismertetem.

Konyár közigazgatási vezetői – a helyi református lelkipásztor felajánlását elfogadva – 2005-ben szerezték meg (a korábban az általános iskolában őrzött) gyűjteménynek a jelenlegi múzeumépületet. A helyi művelődési házzal szembeni, Rákóczi út 26. szám alatti ingatlan Konyár egyik legidősebb (sokszor át is alakított) épített objektuma; még 1825-ben a Konyári Református Egyház építtette, egyházi fenntartású elemi iskolaként működött egészen államosításáig, majd 1952-től ugyancsak iskolaként a helyi tanács hasznosította. Az egyház 1996-ban kapta vissza, ez időtől gyermekalkalmakat, szertvendégségeket tartott benne egészen 2005-ig.

A falumúzeum egy részlete

A „múzeumépülettel való rendelkezés” új lendületet adott a helyi műtárgygyűjtésnek és előirányozta az intézményesülés megszervezését is. Tulajdonképpen ez évben jött létre (alegális működéssel, „félintézményi” formában)

maga a múzeum, pontosabban a közérdekű muzeális kiállítóhely. A kiállítóhely a több száz tételes kőedény díszállomány (a *Pallás-hagyaték*) mellett a megnyitást követően eltelt fél évtizedben befogadója lett a konyári hagyományos népi kultúra számos tárgyi emlékének is. A hagyományos életmód-kultúra tárgyasult elemeinek e széles körű reprezentációja lehetővé tette, hogy 2009-től olyan intézményi profilt öltözzön a kiállítóhely, amely megfelel – gyűjteménye méreteiben és műtárgyai minőségében megragadható – jellegének, azaz hogy kérelmezze tevékenysége hivatalos elismerését; működési engedélye kiadását. A Konyár hagyományos lakáskultúrájára fókuszáló bemutatás pedig egyértelműen irányozta elő, hogy az intézménynév kiválasztásakor a konyári néprajzi kutatásokat megkezdő, és azokat számos tudományos munkában bemutató, a településen született kiemelkedő kutató, gyűjtő és intézményszervező egyéniségnek, Kurucz Albertnek, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum néhai főigazgatójának állítson emléket a fenntartó önkormányzat.

A 2009 tavaszán elkezdett – a debreceni Néprajzi Tanszék (Ujváry Zoltán professzor úr), a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum (Bereczki Ibolya főigazgató-helyettes asszony) és a debreceni Déri Múzeum (Magyarai Márta osztályvezető asszony) támogatásával megvalósult – szakmuzeológiai fejlesztés során megtörtént a műtárgyállomány nyilvántartásba vétele és állagvédelme, az állandó kiállítások újrendezése. Jelenleg három kiállítási egység várja a látogatóközönséget: 1. *Kurucz Albert élete és munkássága* – fotódokumentációs életrajzi és életmű-kiállítás; 2. *Konyári tisztaszoba* – enteriőr-kiállítás; 3. „*Betányérosodás*” – *Magyaros kőedénystílusú díszanyérgépek a 19–20. század fordulóján* című tematikus kiállítás.

A kiállításoknak és magának a falumúzeumnak a 2009. július 10-én megrendezett, több száz helyi érdeklődőt vonzó avatóünnepséget megtisztelte a névadó külföldre elszármazott családja, a környező települések és a megyei önkormányzat közigazgatási vezetői és – Kurucz Albert magas szinten képviselt tudományosságára és felejthetetlen emberségére emlékezve – a néprajzos társadalom számos tagja is.

HORVÁTH LÁSZLÓ

KIÁLLÍTÁSOK

Tárgyalkotó hagyomány – Fejezetek Fejér megye néprajzából A Szent István Király Múzeum állandó néprajzi kiállítása

A székesfehérvári Szent István Király Múzeum 2009-ben megnyílt új állandó kiállítására a város lakossága és a múzeumlátogató közönség egyaránt régóta vágyott. Fejér megye székhelyén nem volt eddig állandó néprajzi kiállítás, amely magas szakmai színvonalon mutatná be a megye változatos, ám kevésbé ismert népi kultúráját.

A kiállítás az Oktatási és Kulturális Minisztérium Alfa-programja keretében, valamint Fejér Megye Önkormányzata támogatásával valósulhatott meg. A tárlat rendezői, Varró Ágnes és Lukács László a Szent István Király Múzeum néprajzkutatói, akik évtizedek óta kutatják Fejér megye néprajzi értékeit. A kiállítási koncepció kidolgozásakor a népi kultúra tárgyi emlékeinek sorsát állították a középpontba, az előállítás folyamatára és a tárgyak használatba vételére helyezve a hangsúlyt. A vidék népi kultúrájának teljességét, sokrétűségét természetesen ezzel az újszerű és kitűnő vezérgondolattal is nehéz egyetlen kiállításon bemutatni. A rendezők talán ezért is fogalmazznak így a kiállítás címében: *Fejezetek Fejér megye néprajzából*. A tárgyak létrejöttének, gazdára találásának, végül egyéni és közösségi használatba vételének bemutatása lehetővé teszi a tárgyi világon keresztül a szellemi élet és az életmód jellegzetességeinek megismertetését, miközben megfelelő hangsúly kerül azokra a területekre, amelyeket táji sajátosságként tartunk számon (pl. csákvári fazekasság, húsvéti sibálás, mohai tikverőzés stb.).

A kiállítást bevezető tablók Fejér megye földrajzi és néprajzi képét ismeretik nagyméretű, áttekinthető térképek segítségével. Ezt követően régi fotók kinagyított másolatai hozzák közel a látogatóhoz a tájon élő emberek életmódját, hétköznapi és ünnepi élethelyzeteit.

Az első kiállítási egység a céhek tárgyi emlékeit mutatja be. A céhekbe tömörülő iparosoknak, mestereknek kiemelkedő szerepe volt a tárgyak létrehozásában. Céhzászlókat, céhpecsételőket, céhládákat, céhkorsókat, céhleveleket, vándorkönyveket tekinthet meg itt a látogató, lényegretörő, rövid magyarázattal ellátva, esztétikus elrendezésben. A céhes emlékek között kiállításra került a mesterlegények vándorlásának érdekes tárgyi emléke is, a vastuskó, amit azért helyeztek el a város kapujában, hogy a Székesfehérvárt érintő vándorló mesterlegények egy-egy emlékszöveget verjenek bele.

*S. Lackovits Emöke megnyitja a kiállítást
(Fotó: Lukács László)*

A következő kiállítási egység a megyében legjellemzőbb mesterségek bemutatásán keresztül hívja fel a figyelmet a kézműves termékek, élelmiszerek, mezőgazdasági áruk adásvételének, cseréjének színhelyeire, a vásárok és piacok fontos szerepére. A takácsok, fazekasok, mézeskalácsosok, késesek, valamint a tájon jelentős szerepet játszó kékfestő mesterség termékei ezeken a fórumokon találtak gazdára.

Az iparosok, kézművesek mellett a háztartási szükségletek kielégítésére maguk a parasztemberek is készítettek eszközöket. A fafaragó-művészet legnagyobb mesterei ezen a tájon is a pásztoreberek voltak. Közülük is a mezőföldi juhászok készítették a legszebb használati és dísz tárgyakat. Tevékenységük számos tárgyi emlékét megcsodálhatják a kiállítás látogatói.

Mielőtt a látogató a kiállítás utolsó nagy egységéhez, az ünnepek és a kultikus szféra tárgyainak színterére érne, napjaink népi iparművészeinek alkotásaiban gyönyörködhet. Köztudott, hogy a hagyományos paraszti kultúra tárgytípusai mára kikerültek a használatból, de formáik, motívumaik tovább élnek a népi iparművészek alkotásain. Ezek bemutatásával a tárlat rendezői a néprajztudomány korszerű értelmezését közvetítik, miszerint a néprajz nem csupán elmúlt idők lezárt vagy éppen eltűnt kultúráját kutatja, hanem a mai napig élő és ható, változó kultúrát vizsgálja.

A kiállítás utolsó egységében – mint említettem – az ember belső világával, s a hozzá kapcsolódó tárgyi emlékekkel találkozhat a látogató. A népi vallásosság tárgykörének legfontosabb Fejér megyei vonatkozása a bodajki búcsújárás, amely színes fotók segítségével kerül bemutatásra. Szintén fényképeken tekinthetők meg a legnépszerűbb szentek (Nepomuki Szent János, Szent Sebestyén, Szent Orbán, Szent Donát, Szent Vendel) tiszteletére állított helyi szobrok, kápolnák.

A jeles napi szokások közül a Fejér megyei vonatkozású, specifikusnak tekinthető népszokások tárgyi kellékei kerültek bemutatásra. Fotókkal kiegészítve látható a mohai tikverőzés kalapfilcálarca, a húsvéti sibáláshoz használt korbács és négy darab türelemüveg is. A Luca-napi szokásokhoz kapcsolódó gazdag Fejér megyei szokásanyagból egy köszöntést, és rajzok segítségével a Luca-szék készítésének folyamatát idézi fel a tárlat. A karácsony ünnepi hangulatát egy berendezett paraszti szobabelsővel érzékeltetik a rendezők. A Fejér megyei parasztszoba lakói – a gazda és a gazdasszony – a Sárkeresztúrról származó bábtáncoltató betlehemest nézik.

A kiállítás minden egysége számos információval szolgál Fejér megye népi kultúrájáról. Szerencsés dolog, hogy a rendezők hagyták érvényesülni a tárgyakat, s a látogatót nem fárasztják kifüggesztett, hosszú írásos magyarázatok. A tárgyakra vonatkozó bővebb információ audio guide készülékeken hallható, valamint a kiállítótérben elhelyezett érintőképernyős konzol menüpontjai alatt olvasható. A kiállítás megtekintése során a látogató több néprajzi filmet is láthat. Ezek nagy része néprajzi tárgyakat bemutató dokumentumfilm, az utolsó teremben látható film pedig a népszokások kapcsán a folklorizmus jelenségéről szól.

A tárlathoz szép kivitelű és tartalmas kiállításvezető, valamint a gyermekek számára készült foglalkoztató füzet kapcsolódik.

A Szent István Király Múzeum állandó néprajzi kiállítása hiányt pótol, de közben a jövőben elvégzendő fontos feladatra is rávilágít. A néprajzi raktárban még számos gyönyörű és értékes tárgy várja, hogy megmutassák, és a kiállítás iránti érdeklődés azt bizonyítja, hogy Székesfehérváron igény van hasonlóan impozáns időszaki kiállításokra is.

NAGY VERONIKA

Kuraj és italmasz Fotókiállítás a baskortosztáni udmurtokról¹

Tisztelt Megnyitó Közönség!²

Amikor a tárlat rendezői felkértek, hogy a kiállítást megnyissam, komoly fejtörést okoztak a számomra. Nem vagyok a finnugor vagy török népek specialistája; a poszt-szovjet világot is csak távolról, áttételesen (Vietnamból) ismerem; a tanszék munkatársaként, a Marie-Curie projekt vezetőjeként, a baskír út egyik megálmodójaként érintett vagyok, ám az expedíción mégsem vettem részt – hogyan jövök hozzá, hogy én nyissam meg, miről is fogok beszélni? Amiről beszélni tudok, az legfeljebb személyes benyomásaim, érzéseim, vágyaim, azok pedig érdekesek-e, fontosak-e annyira, hogy egy ilyen illusztris szakmai közönség elé hozakodhassam velük? Nyugalanságom két nappal ezelőtt foszlott szerte, amikor a már készen álló kiállítást megtekintettem. (Zárójelben jegyzem meg: nem akármilyen teljesítmény ez! Muzeológus koromból még jól emlékszem azokra a kiállításokra, amikor az első teremben zajló megnyitó alatt a hátsóban hangos kalapálással az utolsó szöveget vertük be!)

(Megnyugodtam tehát, mert) Ez a kiállítás ugyan ismeretlen, ám mégis hozzánk közel álló világba, ismeretlenül is ismerős emberek és kultúrák közé kalauzol el bennünket. Egy olyan világba, amely – valahonnan, valahogy – mindannyiunk számára ismerős, és amelyről valószínűleg bármelyikünk tudna beszélni. E képek láttán valamiféle otthonosság érzete fogja el az embert. Mintha itt már én is jártam volna! Ez az életforma, ezek a sorsok, ez a történelem olyan, mint a mi életformánk, a mi sorsunk, a mi történelmünk. A táj akárha itt a közelben, a tolnai–somogyi–vasi dombvidéken lenne. A horizont ugyan tágabb, a távolságok nagyobbak, és mintha az ég is jobban ráborulna a földre, mint itthon – ám ettől eltekintve jólesően ismerős!

¹ A Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékének baskír terepmunkájára és az abból készült fotókiállításra a tanszék által 2005–2009 között elnyert, négyéves futamidejű EU6 Marie-Curie Host Fellowships for the Transfer of Knowledge pályázat keretében és finanszírozásában került sor. Az expedíción magyar részről négyen (Nagy Zoltán, a Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék tanszékvezető egyetemi docense, Mácsai Boglárka és Szamonek Vera negyedéves egyetemi hallgatók, valamint Dobó Attila, a Nyelvtudományi Tanszék Finnugor Szemináriumának oktatója) vettek részt. Az expedíciót helyi részről Tatjana Minniahmetova, udmurt származású független kutató vezette, aki az EU-pályázat keretében fél évet töltött Pécsen vendégoktatóként.

² A kiállítási megnyitóbeszéd elhangzott 2009. május 16-án 17 órakor a pécsi Város-történeti Múzeumban.

A földműves-állattenyésztő munkák, az úton gágogó libák, a kumetbe fogott, szekeret húzó lovak, a kaptárokból bőven csurranó finom méz, az erdőn-mezőn gyűjtögetett áfonyával vagy málnával telt befőttesüvegek a kamrában mind-mind azt az egyetemes paraszti kultúrát tükrözik, amelyben az élet ritmusát a mezőgazdasági munkák adják meg, a létkérdések pedig a föld és a termés köré összpontosulnak. Ezt a világot mi, néprajzosok „hivatalból” ismerjük. A kivénhedt-lepukkant, vagy épp ellenkezőleg: ultramodern mezőgazdasági gépek, a lécvázból és műanyag fóliából összeeszkábált üvegházak, az egykori TSZ-ek emlékéét őrző építmények ugyanakkor egy olyan szocialista világot idéznek fel, amelynek nem is olyan régen még mi magunk is a részesei voltunk. És az emberek? Eltekintve az öltözéküktől, akár magyar parasztok, falusi férfiak és nők is lehetnének. A nézésük, a tartásuk, a viselkedésük mind-mind ismerős. Nekünk magunknak is van olyan fényképfelvételünk itthonról, mint amilyent itt látunk: amikor a néni a kapuból kihajolva óvakodva les ki az utcára, egyenest bele a fényképezőgép lencséjébe.

A kiállítás képeit nézve először a magyar tájon szokatlan kőolajkutak, majd a jellegzetes díszítésű orosz faházak azok, amelyek tudatosítják bennem, hogy e felvételek mégsem itthon, hanem valahol Oroszországban készültek. Félreértést nem tűrően aztán a fenyegető tekintetű, felejtést és megbocsátást nem ismerő, megalomán szocreál hősi emlékművek és az 50-es évek hangulatát idéző internacionalista-harcos múzeumok azok, amelyek a fejembe verik, hogy Baskíriában (mai nevén Baskortosztánban), egy poszt-szovjet orosz köztársaságban vagyok.

Ám még itt is mennyi meglepetés: Oroszország oroszok és ortodox hagymakupolák, nagy szakállú pópák, füstös ikonok nélkül! Helyette muszlim mecset, „pogány” áldozóhely és sarlós-kalapácsos sír, rajta a halálnemet jelző kormánykerék a temetőben... Mennyire más ez, mint az a kép, amely Oroszországról bennünk él! A Donald-kacsás kerítés, az eurokonform óvoda pedig már egyenest a globalizált világba röpít bennünket. Ne keressen itt senki ősmagyar romantikát, a baskír őshazában, Magna Hungáriában rekedt, nemez-süveges, tarsolylemezes nomád lovasokat! Ám ami helyette van, az sem kevésbé érdekes és tanulmányozásra méltó: több mint nyolc évtizednyi tudományos szocializmus és velejáró kötelező ateizmus után elemi erővel újjáéledő, vagy még inkább, újonnan konstruált „pogány” kultuszok; mintegy féltucatnyi, egymás mellett élő nép, etnikum, kultúra és vallás kavalkádja; vagy épp az internacionalista hősök kultuszából építkező új nemzettudat.

Talán nem vádolnak meg elfogultsággal, ha azt mondom, ez a tárlat más és több, mint egy szokásos fotókiállítás. Meglehet, a néprajzos fényképezészek szeme nem ér fel a profi fotóművészek szemével, a képek megkomponálása, kivágása nem művészi babérokra pályázik, a képek inkább dokumentálni, mintsem a valóságot szuverén módon, művészien átformálni akarják. Meglehet, még a fotók technikai minősége sem mindig veszi fel a versenyt a hivatásos fényképezészekével. Ám e képek valami olyasmiről tanúskodnak, amit má-

sok, a művészek vagy pláne a turisták nem tudnak. A mi fotósainknak nemcsak szemük volt a poszt-szovjet udmurt-tatár kultúra látásához, hanem elméjük is e kultúrák mélyebb rétegeinek, kognitív sémáinak, tudati folyamatainak a leképezéséhez és láttatásához. Már maga a kiállítás koncepciója is telitalálat: az udmurtok kör alakú világképének mintájára három koncentrikus körben (a „határ”, azaz a táj, a faluba vezető utak, a határban folyó munkák, az ott található szakrális helyek: szentélyek és temetők; a „falu”, vagyis az épületek kívülről és az emberek kint, az utcán; és végül a „ház”, tehát a lakások és bennük az emberek, „belülről”, egymás között, otthon) elrendezett fényképek, amelyek nemcsak a helyi, „émikus” világképet, hanem egyben a fizikai és intellektuális behatolás és megismerés állomásait is tükrözik. Kitűnő ötlet, ahogy e tereken belül a privát és a nyilvános szféra képeit elkülönítik egymástól, utalva e kettő az életben betöltött különböző szerepére, s ahogy az előbbi intimitását, valamint az ott előírt viselkedésmódot a levetett cipőkről vagy a kerítéslécekre felhúzott csizmákról készült fényképekkel jelzik. (A „házba”, a belső körbe behatolva kérem, mi is húzzuk le majd a cipőnket!) Tudományos elemzéssel felér, ahogy a nyilvános tereken belül viszont azt a képet mutatják meg a számunkra, ahogy ezek az intézmények önmagukat reprezentálják, megjelenítik. A klasszikus „színház a színházban” mintájára itt „kép a képben” utal arra, hogy az iskola, a tanács, a hivatal, a helytörténeti múzeum milyen képet akar sugallni magáról.

Novij Tatyhsli falu
(Fotó: Mácsai Boglárka)

Álljunk meg itt egy pillanatra! A tematikus csoportokba rendezett fotókból figyelmes szemlélődésre számos, eddig új gondolat, megvitatásrakutatásra méltó téma látszik felsejleni. Vegyük a helytörténeti múzeumok példáját, illetve azt, hogy milyen képet is sugallnak az udmurt kultúráról! Én csak most, e képek láttán gondolkodtam el azon, hogy az az ideáltipikus kép (pl. „egy 19. század végi szegényparaszti házbelső”, „egy, az 1920-as évek állapotát tükröző kismemesi porta” stb.), amit skanzenjeinkben oly magától értetődő tudományossággal kreálunk meg a látogatók kedvéért, mintegy időbeli keresztmetszetet adván egy megszakítás nélküli időbeli folyamatról, mennyire nincs köszönőviszonyban sem azzal a valósággal, amelyet nekünk magunknak módunk van megismerni! Egy élő ház sohasem múzeum, sohasem az a vegytiszta párlat, amit megkonstruálunk, egymás mellett van benne szövőszék és vérnyomásmérő, sárkémence és telefon, fali perzsaszőnyeg és pásztorfaragás, miként azt az itt bemutatott fényképek is tanúsítják.

Itt vannak aztán ezek a nyomasztó hősi emlékművek, illetve az Afganisztánban vagy Csecsenföldön elesett „orosz” (udmurt, tatár, baskír, mordvin stb.) „internacionalisták” emlékét őrző helytörténeti múzeumok... Köztük is különösen egy, amelynek kupolafestményén – mint egy sztálinista katedrálisban – tank, géppisztoly, páncélsisakos katonafej (s ki tudja mi még!) ostromolja az eget és olvad egybe békés militarista harmóniában! Hogy gyűlöljük mi ezt az ál-heroikus szocreált annak idején! Micsoda indulatokat vált ki belőlem – és rákérdeztem: nem csak belőlem – még most is! Most sem tudok más reakcióval reagálni rá, mint hátat fordítani neki. És mégis: micsoda néprajzi-antropológiai téma ez a soknemzetiségű Oroszország nemzettudatának kikovácsolására használt hősihalott-kultusz! És milyen jó, hogy az elmúlt két évtized változásainak következtében az expedíció negyedéves diákja, Mácsai Boglárka számára mindez már nem több, mint vizsgálandó téma – olyan téma, amelynek segítségével mindennél jobban megvilágíthatóak a napjainkban Baskortosztánban zajló identitásbeli és etnikai folyamatok! Emlékszünk rá: *A tanú* című film mottójában egy Marxnak tulajdonított idézet áll: „Miért halad így a történelem? Hogy az emberiség derűsen váljék meg a múltjától.” Ehhez képest még egy lépés előbbre, azaz a múlttól még távolabbra, ha azt – a kellő időtávlatnak köszönhetően – immár indulatok nélkül tudományos tanulmányozás tárgyává tudjuk tenni.

Könnyű lenne szinte minden kép mellé ilyen vagy hasonló megjegyzéseket fűzni, benyomásokat, érzelmeket, emlékeket elősorolni. De már így is túlságosan igénybe vettem a türelmüket. Tudjuk: a posztmodern elmélet szellemében nem csak a megnyitóbeszéd, de maga a kiállítás is valójában nem más, mint egy „szöveg”, amelynek mélyebb értelme az egymást követő olvasatokban, az olvasatokra tett kommentárokból, majd mindezeknek további mások általi recepciójában tárul fel. Befejezésképp nem tehetek hát másképp, mint kérem: ehhez a posztmodern „írásműhöz” most mindenki tegye hozzá a

maga olvasatát, fedjük fel közösen ezen „írásmű” mélyrétegeit! A kiállítást ezennel megnyitom.

* * * * *

Epilógus. A megnyitóbeszéd elmondása előtt szerettem volna fenti olvasatomat összevetni kedves kollegáknak, az expedíció udmurt szervezőjének, Tatjana Minniahmetovának „belső” – „émikus” – olvasatával. Kíváncsi voltam rá, vajon a Dobó Attila, Mácsai Boglárka, Nagy Zoltán és Szamonek Vera által itt képekben nyújtott olvasattal szemben vannak-e kifogásai, fenntartásai, hiányérzete? Sok időnk nem volt a beszélgetésre. Egyet azért megtudtam: feltűnt neki, hogy az udmurt kultúrában oly nagy szerepet játszó szauna-fürdőházról egyetlen képet sem látott kitéve. Majd huncut mosollyal a szeme sarkában elmesélte: képzeljem, sok évvel ezelőtt egy észt expedíciót is vezetett ugyanerre a vidékre. Abból is kiállítás lett. Ott, akkor, az észt résztvevők egyike fényképeket készített a fürdőházban is. Róla is készültek képek, ráadásul, ahogy az ilyenkor illik, meztelenül! Aztán a kiállítás rendezői – „ha már lúd, legyen kövér” alapon – az egyik ilyen képet kiakasztották a falra! Őszintén sajnálom, hogy a mi kiállításunk szervezői ezt a lehetőséget elszalasztották. Mert lehet-e vonzóbb tudományos feladat, mint a meztelen udmurt valóság megismerése?

VARGYAS GÁBOR

Távoli utakon Somfai Kara Dávid néprajzifotó-kiállítása

Hölgyeim és Uraim, tisztelt kiállításmegnyitóra egybegyűlt Kollégák, kedves Barátok, Ismerősök!”

Somfai Kara Dávid fotókiállításáról egy gyerekkori történet jut eszembe. Életem első külföldi útja előtt édesapám egy idős akadémikus barátja figyelmeztetett: aki úgy jár egy idegen országban, hogy nem beszél annak a társadalomnak a nyelvét, amelyiket meglátogat, az néma is, süket is, és egy kicsit vak is. Elgondolkodtatóan igaz ez a megállapítás: ha valaki nem beszél a befogadó közösség nyelvét, akkor a kommunikáció kényszerűen beszűkül, rejtve maradnak a szem előtt is a mélyebb dimenziók.

---

* Elhangzott 2009. június 4-én az MTA Jakobinus Termében.

Egyet azonnal leszögezhetünk: Somfai Kara Dávid ilyen átvitt értelemben sem vak. Bloomingtonban, az Indiana Egyetem Belső-Ázsia Tanszékén tanító Kara György professzor (aki maga is vagy negyven nyelven beszél) bevallása szerint nem találkozott még Dávidhoz hasonló nyelvérzékkel rendelkező tanítvánnyal. Szép sorban (a kötelező angol és orosz világnyelvek mellett) az ujgur, a kazak, az özbek, a kirgiz, a karakalpak, a nogáj, a baskír, a tatár, a mongol, az abakani, a tuva, a jakut, a türkmén, a kalmak, a burját és a daur nyelveket is magára szedte. Újabb hír, hogy Somfai Kara Dávid jövő héten megy pályázat elbírálási meghallgatásra, mert az USA-ban szeretné tanulmányozni a Lakota törzsek hiedelmeit, szokásvilágát, ezért most lakotául tanul. Nos a nyelvismeret nála biztosan nem hiányzik ahhoz, hogy a terepen mozogva beilleszkedjen a vizsgált közösség mindennapjaiba, de ez csak egy – mégha oly fontos – tényező is a fotográfiák segítségével is dokumentált gyűjtések során.

Ezekről a fotográfiákról süt, hogy aki készítette, otthon van a terepen. Ezt fontos hangsúlyozni, mert Dávid TUDJA, hogy mit kell fotózni. Hogy ennek mi a jelentősége, mi a különbség a profi fotós és a jól, kimondhatjuk nyugodtan, már-már művészien fotózó tudós között, arra idehaza is találhatunk sok példát. Ilyen fenséges, idegen tájakról, messzi emberekről persze ritkán láthatunk képeket. De ha a szűkebb környezetünkre gondolunk, akkor látjuk, hogy elborították a könyvpiacot az Erdélyről készített úgynevezett „művészi” fotóalbumok. Csak éppen szakmai szemmel nézve ordít róluk, hogy aki csinálta, nem tudja, hogy mit fotózott, hol, mikor, és főleg miről kellene képeket készítenie. Hiteltelen, erőltetetten beállított fotóalbumok ezek: 90 %-ban idealizáltak, hamisan közvetítik felénk Erdély képét.

Somfai Kara Dávid fotográfiáinak tehát az egyik nagy erénye, hogy hitelesen mutatja be Jakutföld, Szibéria, Kirgizsztán és Mongólia tájait, a még rendszerében hagyományosnak mondható mindennapi élet pillanatait.

A nyelvész, etnológus terepkutató Dávidnak azonban más is van a tarso lyában. Sokoldalú és szerteágazó tehetsége, amely a sporttól a művészet több ágáig megnyilatkozik. Az élsport fegyelemre és alázatra tanít. A korábban válogatott atlétának a távoli utakat járva meg kellett küzdenie rengeteg nehézséggel, naponta birkóznia kellett az európai ember számára idegen körülményekkel. Művészetek iránti fogékonyságát, tehetségét pedig bizonyítja, hogy irodalmi alkotásokat fordít magyarra, ő tolmácsolta kirgiz nyelvből az íróóriás Csingiz Ajtmatov több művét is. Elsajátította a tuva ének toroktechnikáját és ázsiai eposzokat ad elő. Több hitvilágról készült TV-film megalkotásából vette ki a részét rendezőként, szereplőként és operatőrként. Ez a filmekkel is bizonyított érzékeny, egyszerre tudományos és művészi értékű képi látásmód fogadja most Önöket is itt, az Akadémia Jakobinus Termében megrendezett fotókiállításon.

Somfai Kara Dávid gyűjtőúton Mongóliában

A fentiekben részletezett sok-sok tudás, érzékenység, tereptapasztalat együttesen hitelesíti a kiállított képeket. És akkor nem is szóltunk magáról az emberről, Somfai Kara Dávid habitusáról, elkötelezett kutatói személyiségéről, családi háttéréről, párválasztásáról, amellyel a lehető legmélyebb kapcsolatot építette ki Kirgizisztánnal. Gyermekei születésével az összekötő szálak most már örökre eltéphetetlenek is maradnak.

Ezek azok a háttértartalmak, amelyek igazzá, széppé, hitelessé teszik a képeket, az ajtón kikukucskáló altáj-kizsi kisfiút, a réneket lány, szerető mozdulattal, sóval etető tofa asszonyt, a jakut lovakat az Aldan folyó mentén. Ember és táj, eszközök és munkafolyamatok, hitvilág és szokás elevenedik meg a fotópapíron, kultikus helyek ezredéves leheletét érezzük, lovak dobogását halljuk.

Gondolatban bejárjuk a Tompo folyó völgyét, az Altaj hegység hágóit, a Csolismán kanyarulatait, az Altin-Köl tó partját, hogy a Bij folyónál megidéz- zük a nagy előd, a kiváló kutató, Diószegi Vilmos szellemét, aki a kumandi falvakban gyűjtött.

Ezeknek a gondolatoknak a jegyében megnyitom a tárlatot. Köszönjük a Társadalomkutató Központnak a kiállítási lehetőséget, Önök pedig fogadják olyan szeretettel Somfai Kara Dávid képeit, amilyen őszinte szeretettel Ő készítette azokat távoli útjain!

BALOGH BALÁZS

OKTATÁS

A XXIX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia A Humán Tudományi Szekció Néprajzi Tagozata (Szeged, 2009. április 16–18.)

A felsőoktatási intézmények hallgatóinak szakmai szempontú, országos szintű megmérettetése – az OTDK – kétévenként, az egyes tudományterületek szerint szekciókra bontva, más-más helyszínen: hazai egyetemeken és főiskolai karokon kerül megrendezésre. A bölcsészettudományi témájú dolgozatok versenyének, vagyis a Humán Tudományi Szekciónak 2009 tavaszán a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara adott otthont.

Az országos rendezvényen való szereplés jogát a korábbi két esztendő tanulmányi féléveiben megrendezett helyi, intézményi felolvasóületeken nyújtott teljesítményük alapján nyerhették el a hallgatók. Egyetemisták és főiskolások, határon inneni és túli hallgatók egyaránt szerepeltek a résztvevők között. A Társadalomtudományi és a Humán Szekció szétválasztása, mely régi gyakorlat az OTDK történetében, több, módszerében és kérdésfelvetéseiben rokon tudományág elkülönítését okozza: esetünkben ez a néprajz és a kulturális antropológia tekintetében szembevető és sajnálatos. Még 1997-ben, amikor a Humán Tudományi Szekció házigazdája a Miskolci Egyetem volt, felvetődött, hogy a néprajzot és az antropológiát közös szekcióba kellene sorolni, ám e felvetés láthatóan azóta sem valósult meg.

2009-ben a Humán Tudományi Szekcióba benyújtott pályamunkák száma némileg meghaladta a korábbi években szokásos bölcsészdolgozatok számát. A néprajzi tagozatban az utóbbi országos konferenciákhoz hasonlóan szép számban neveztek és szerepeltek hallgatók: 13–13 pályamunkával két külön alszekciót alakítottak ki a szervezők, az egyikben az anyagi kultúra, társadalom témaköréhez kapcsolódó dolgozatok, a másikban pedig a folklorisztikai témájú munkák és szerzőik kaptak helyet. A magyarországi egyetemek diákjai mellett több erdélyi hallgató is bemutatta kutatási eredményeit a konferencián. Az összpontszám a két, már korábban kézhez kapott írásbeli bírálatból (15–15 pont) és a szóbeli bemutatás értékeléséből (15 pont) állt össze. A dolgozatok – mind írásbeli formájukat, mind pedig a szóbeli bemutatást tekintve – tematikailag a (népi) kultúra egy-egy szeletének igen színes, sokrétű, szemléletes, s a legtöbb esetben elméleti és módszertani szempontból is megalapozott bemutatását, elemzését végezték el. Külön színfoltnak tekinthető, és tudomásom szerint korábban még nem adódott ilyen, hogy a középiskolások tanulmányi versenyén kiemelkedő eredményt elért dolgozat is megmérettessék az OTDK-n. A bábák tevékenységét bemutató, történeti anyagon alapuló írásmű, szín-

vonulatát és kidolgozottságát tekintve sem lógott ki a mezőnyből. A zsűri a pályázót munkája folytatására biztatva és teljesítményét elismerve, külön könyvjutalomban részesítette a dolgozatot.

Az OTDK Humán Tudományi Szekciója ez alkalommal is olyan szakmai fórumnak bizonyult, ahol az önálló kutatómunkát végző hallgatók a szakterület, sőt, a szűkebb kutatási téma elismert hazai művelőitől kaphattak véleményeket és kritikát munkájukról. Az oktatókkal és kutatókkal való kapcsolatteremtés mellett a versenyzők saját korosztályukon belül is köthettek olyan ismeretségeket, amelyek jövőbeli tudományos munkásságuk szempontjából hasznos lehet majd. Minderre nemcsak a szekcióülések, hanem az esti programok (színházlátogatás, koncert) adtak lehetőséget kötetlenebb formában. Ha a korábbi OTDK-k résztvevőinek és helyezetteinek névsorát böngésszük, azt állapíthatjuk meg, hogy a kiemelkedő eredményt elért egykori hallgatók egy része a néprajz tudományterületén belül tudott maradni, s valamely oktatási vagy kutatóhelyen műveli a néprajzot, a kultúrakutatást. A mostani mezőny kapcsán is hasonló reményeknek hangot adva, s mindehhez sok sikert, eredményes és kitartó munkát kívánva zárom rövid híradásom.

A fent már említett tematikus sokszínűség pontos érzékeltetése végett a következőkben a két alszekció előadásainak teljes listáját közöljük, feltüntetjük a zsűritagokat, majd pedig a végeredményt, vagyis a helyezések sorrendjét. A mezőny erősségét mutatja, hogy a zsűri (*Néprajz I. Anyagi kultúra, társadalom*: Borsos Balázs elnök, Bali János, Simon András; *Néprajz II. Folk-lór*: Barna Gábor elnök, Bárány Dániel, Bárkányi Ildikó) több esetben is megosztott helyezést ítélt oda.

Néprajz I.

- I. helyezett: Babai Dániel* (PTE BTK): *„Há hogyne vóna!” – Népi növényzetismeret Gyimesben*; Klacsmann Borbála (ELTE BTK): *Adatok a „földrés” (geofágia) néprajzához*;
- II. helyezett: Földi Ádám (DE BTK): *„Nagy Tüzes” és az abasári csempészhalózati – A két világháború közti észak-magyarországi betyárkép emlékezete*;
- III. helyezett: Kiss Nimród László (SZTE BTK): *Házassági kapcsolatok Császártöltésen 1883 és 1982 között*; Muskovics Andrea Anna (ELTE BTK): *A szőlőfeldolgozás és bortárolás építményei Esztergomban*.

---

* Babai Dániel azóta elnyerte a *Pro Scientia Aranyérmét*, valamint 2009 szeptemberétől az MTA Néprajzi Kutatóintézete *Fiatalkutatói Ösztöndíját*.

Néprajz II.

- I. helyezett: Szakál Anna (ELTE BTK): *Adalékok Kriza János és a Vadrózsák gyűjtőhálózatához – Tiboldi István tanító, népköltő, folklórgyűjtő*;
- II. helyezett: Simon Ervin (ELTE BTK): *A csetényi kisegyházak a 20. század első felében*;
- III. helyezett: Györfi Eszter (PTE BTK): *„Ezért történnek itt csodák” – Csodatörténetek szerepe egy új kegyhely legitimációjában*; Balatonyi Judit (PTE BTK): *A gyermeklakodalom szerepe a gyimesi csángók kulturális reprezentációjában*.

Különdíjak

- Szeged Megyei Jogú Város polgármesterének különdíja: Kiss Nikolett (SZTE BTK): *Árpád-házi Szent Erzsébet ábrázolások a magánháttat tükrében*;
- A Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatójának különdíja: Babai Dániel.

További pályamunkák/előadások

Néprajz I.: Daniel Rita (ETDK): *Mítoszképződés, turizmus és tőkekonverziók Farkaslakán*; Forgács Tünde Márta (DE BTK): *„Akik a halál országának árnyékában laknak, azoknak világosság támad” – A kisvárdai zsidó temető*; Gatti Beáta (SZTE BTK): *A bukovinai székelység identitás-változása Csátalján*; Gulyás Dóra (KDOSZ): *A bábák a 18. századi Debrecenben*; Kádár Kincső–Tímár Krisztina (ETDK): *„– S ezt a rengeteg pálinkát ki issza meg? – Há' én, s te.” – Társadalomnéprajzi dolgozat a pálinka társadalomformáló hatásairól, valamint az ebben betöltött szerepekről*; Molnár Gergely (ELTE BTK): *Orgovány falualapító lelkésze – Közösségformálódás és községi modernizálódás a 20. század eleji Orgoványon*; Szászfalvi Márta (DE BTK): *A társas kapcsolatok szerepe egy református gyülekezet életében – Közlés Köröstárkány vallásos életéről*; Zságer László Zsolt (PPKE BTK): *North American Aboriginal Peoples' Approach to the Land – The Seasonal Rounds of the Ahiarmiut and the Amitturmiut / Az észak-amerikai őslakos népek kapcsolata a Földanyával – Az Ahiarmiut és az Amitturmiut népcsoportok szezonális migrációja*.

Néprajz II.: Földvári Katalin (DE BTK): *A Mária-tisztelet tárgyi formái Máriapócon*; Györfy Eszter (PTE BTK): *„Ezért történnek itt csodák.” – Csodatörténetek szerepe egy új kegyhely legitimációjában*; Horváth Csilla (SZTE BTK): *Az ugor népek kultúrájában szereplő szarvasmondák eredete és*

elemzése; Horváth Tekla (NyME ATK): Egy győrújbaráti táltos nyomában; Kavacsánszki Máté (DE BTK): Társastáncok Köröstárkányban a 20. század első felében – A társastáncok megjelenésének és a hagyományos táncéletbe történő integrációjának kontextuális elemzése; Kiss Nikolett (SZTE BTK): Árpád-házi Szent Erzsébet ábrázolások a magánáhítat tükrében; Kopacz Erika (Sapientia): Jövőkép a magyar és román altatódalokban (Próbálkozás egy összehasonlító dolgozattal); László Barbara Jabu (ELTE BTK): A Christkindljárás hagyománya Szendehelyen; Tabajdi Zsuzsanna (ELTE BTK): A mindennapi élet vallási konfliktusai a váci egyházmegyében a 18. század második felében; Tüske Anita (SZTE BTK): „Te kinek akarsz látszani?” – A Live Vampire szerepjáték mint szubkultúra és modern vámpírhiedelem.

Intézményi kódok

DE BTK: Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
 ELTE BTK: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
 ETDK: Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia
 KDOSZ: Kutató Diákok Országos Szövetsége
 NyME ATK: Nyugat-Magyarországi Egyetem, Apáczai Csere János Kar
 PPKE BTK: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
 PTE BTK: Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
 Sapientia: Sapientia – Erdélyi Magyar Egyetem
 SZTE BTK: Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

SIMON ANDRÁS

„Óvodától egyetemig...” A néprajz oktatásának lehetőségei (Szabadka, 2009. május 19.)

Fontos tanácskozásnak adott otthont a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar Szabadkán, hiszen rendkívül aktuális témát járt körbe és vitatott meg az „Óvodától egyetemig...” címet viselő tanácskozás, ami a tantervi keretbe illeszthető lokális néprajzi ismeretek tanítási lehetőségét vizsgálta. A Kiss Lajos Néprajzi Társaság szervezésében megvalósult esemény fontosságát jelezte, hogy a Magyar Nemzeti Tanács Józsa László személyében elnöki szinten képviseltette magát.

A tanácskozás bevezető előadásában Papp Árpád a szerbiai oktatási törvény által biztosított óraszámokban rejlő lehetőségeket vázolta fel. Az alsós

tagozatokon heti 1 óra, éves szinten 36 óra a tartalommal kitölthető keret, míg felsős tagozatokon valamivel kedvezőbb a helyzet. A fakultatív tantárgy heti 1 óra, azaz évi 36 óra, de anyanyelvápolásra, amiben lehetőség van a nemzeti műveltség elemeiről is beszélni, heti 2 óra, azaz évi 72 óra áll rendelkezésre. A most körvonalazódó program célcsoportjai az iskoláskor előtti korosztályok, az általános iskolák alsó és felső tagozatos diákjai és a szakközépiskolák és gimnáziumok diákjai.

Az előadás után a tanácskozás két szekcióban folytatódott: I. A néprajz oktatásának lehetőségei az óvodákban és az általános iskola alsó tagozatain, és II. A néprajz mint választható tantárgy az általános iskola felső tagozatain és a középiskolában.

Az első szekció bevezető előadására sajnos az előadó távollétében került sor. Szőke Anna részletesen kidolgozott óvodai tanmenete a dramatikus népszokásokra, szólásokra, mondókákra, találós kérdésekre, közmondásokra, népmesékre, mondákra épült. Az anyagot évszakokhoz kötötte és azokon belül havi egységekre tagolta. A hónapokat a jeles napok köré rendeződő foglalkozásokkal viszont további napi tanegységekre bontotta. Az elkészített tantervet oktatási példákkal is ellátta. Bali János szintén az óvodáskorúak néprajzi oktatásának lehetőségeiről tartott előadást, kitérve a társadalmi és időbeli aszinkronitás problémájára, a nemi és életkori szerepekre, a hagyományos népi kultúra területeinek hangsúlyossági kérdéseire, a néprajz mint háttértudás kérdésére, a város és falu óvodái közötti oktatási különbségekre. Szólt az óvodából iskolába való átlépés jelentőségéről, arról a minőségi változásról, amit a túlterheltség jelent, és ami valósággal kiszorítja az oktatásból a nép- és honismeret oktatását. Karácsony Molnár Erika *A hagyományismeret oktatásának lehetőségei a pedagógusképzésben és -továbbképzésben a váci Apor Vilmos Katolikus Főiskolán* című előadásában egy fontos kérdést érintett, nevezetesen arról beszélt, hogy a jövő pedagógusai számára milyen ismeretek szükségesek a néprajz tanításához. Bemutatta a főiskolán kialakított oktatási gyakorlatot, ami fontos ismeretek elsajátítását teszi lehetővé a jövő tanárok számára, akik nem néprajzosok, mégis a néprajzi ismeretek oktatását is fel kell vállalniuk a későbbiek során. Ezt követően Raffai Judit nem kevesebbre vállalkozott, mint az általa kidolgozott *Népi hagyományok* címet viselő, az általános iskolában magyar nyelven tanuló alsó tagozatosok számára választható tantárgy tanmenetének és tematikájának bemutatására. A részletes tanmenet 36 órára lebontva, tanítási egységek óravázlatával és ajánlott irodalommal gyakorlatilag már a következő iskolaévtől oktatható.

A második szekció első előadója Baksa Brigitta a néprajztanítás magyarországi történetét tekintette át, majd rátért az általa kidolgozott és a gyakorlatban is alkalmazott tananyag ismertetésére. Az óraszámából ítélve – évi 36 óra, vagyis heti bontásban 1 tanóra – Szerbia Oktatási Minisztériuma az európai trendet követi, ami jó, mert nem zárkózik el a fakultatív tananyag oktatásától, másrészt sajnálatos, hogy nemzeti hagyományok oktatására kevés időt szentel.

Baksa Brigitta bemutatta a program tartalmi elemeit, majd témakörönként az oktatási modult. Papp Árpád *Környezetkultúra; szabadon választható tantárgy a gimnáziumok és szakközépiskolák számára* címmel tartott előadást. A tárgy feladatául a népi kultúra, a regionális történelem egyes témáinak megismerését, illetve a regionális tudat kialakítását, életben tartásának fontosságát hangsúlyozta. A tanítás módszerét illetően termékeny vita bontakozott ki a jelenlévő magyar, földrajz és történelem szakos tanárok részvételével. A kritikai észrevételek mellett ismertették saját tanítási módszerüket is. A beszámolók kerékpáros kirándulások, vetélkedők és önálló kutatási feladatok tapasztalatairól szóltak. Klamár Zoltán magyarországi felsőoktatási tapasztalatairól tartott előadást *Egzotikumból tananyag – Vajdaság népi műveltségének tanításáról* címmel. Röviden kitért a multikulturalitás kérdésére, amely kérdéskört Európa-szerte máshogyan kezelik és mást értenek alatta. Szerbiában a nemzetiségi polgár kulturális hagyománya egzotikumként villan fel fesztiválokon, annak hordozója, tehát maga az ember viszont a világ felé mutogatható „jó vadember”-ként. Hogy mindez megváltozzon, az oktatást segítségül hívva meg kell ismertetni a társadalom többségét és kisebbségét egyaránt a néphagyományokkal. Felvetése szerint ezért lenne fontos a felsőoktatásban általánosan művelő tárgyként néprajzot oktatni. Az agrármérnöki karon paraszti gazdaságvezetést, az állatorvosin népi állatgyógyászatot, a műszakin paraszti találmányokat, az építőmérnökin népi építészetet stb.

A plenáris ülésen Voigt Vilmos a nyelvjárásoktatás fontosságáról beszélt, kiemelve az egyes tájak köznyelvtől eltérő és még napjainkban is meglévő sajátosságait. Rámutatott, hogy az oktatásnak feladata ezen értékek tudatosítása, mert ezáltal a nyelv gazdagságát, sokszínűségét védjük az uniformizálódással szemben. Simon András és Barna Gábor a Szegedi Egyetem Néprajzi Tanszékének a bolognai rendszerbe illeszkedő oktatási tervét mutatta be az általános és a szakirányú képzés lehetőségeit elemezve. Sajnos Jung Károly *Néprajzi tárgyak oktatása az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén* című előadása elmaradt.

A szervezők az elhangzottak alapján formálják meg a tanítási terveket és terjesztik be az illetékes szerb minisztériumba jóváhagyás céljából, hogy remélhetőleg már ősztől elindulhasson a tanítási program az óvodától az egyetemig.

KLAMÁR ZOLTÁN

TÉKA

Szép könyvek dicsérete

Cs. Szabó István: *Református temetők, temetés, sírjelek a Körösök és a Berettyó vidékén*. *Chronica Bekesiensis* 2. Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 2008. 110 old.

A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága 2006-ban Dánielisz Endre *A szarutól a fésűig* címmel új kismonográfia-sorozatát indította útjára, a *Chronica Bekesiensis*-t. E sorozat is a neves békési honismereti műhelyből került ki. Az első kötete Dánielisz Endre családja történetének egy szeletét mutatja be.

Aki szereti a szép köteteket, érdeklődik nemcsak a színes és változatos szakkönyvek iránt, az bizonyára nemcsak számon tartja, hanem törekszik ezek megismerésére, illetve beszerzésére is. Békés megye az egyik hazája az efféle szakmai vállalkozásoknak. Az utóbbi évtizedekben több szakmai könyvsorozatot jelentettek meg Békésben, Békéscsabán, Gyulán és Gyomán a nagy hagyományokkal rendelkező könyvnyomdáikra hagyatkozva.

Az 1980-as évtizedben a *Biblioteca Bekesiensis* közel kéttucatnyi kötetből álló sorozatát a békéscsabai Rózsa Ferenc Középiskola és Szakközépiskola műhelye nyomtatta. Hamarosan ritkaságszámba mentek az igényes, kisalakú, kemény kötésű kötetkék. Azzal fokozták ritkaságát, hogy az egyes darabokat számozott példányban adták ki.

Ezt a sorozatot követték az ún. „Fekete könyvek” névre keresztelt művelődéstörténeti kötetek, melyek szintén a békési nyomdákból kerültek ki. A fekete színű, műbőrborítású sorozatot az egyik mecénás, Gecsei Lajos szerkesztette.

A gyulai Erkel Ferenc Múzeum is megörvendezettette az érdeklődőket egy látványos és szép kiadványsorozattal. A gyulai múzeum kiállításainak katalógusaiból állítottak össze egy sorozatot. Ezek a katalóguspéldányok joggal tartottak érdeklődésre számot, hiszen olyan régészeti, művészettörténeti kiállításokat mutatnak be, melyek eddig még nem voltak láthatók.

Napjainkban indították útjára a *Chronica Bekesiensis*-köteteket. E sorozatban jelent meg Cs. Szabó István dolgozata. A puha kötésű mélyvörös kötetke igazán méltó az eddigi hagyományok folytatásához. Mind az első, mind a hátulso borítóján egy embléma jellegű rajzzal díszített kötetet igényes papírra nyomtatták.

Szerzőnk – Cs. Szabó – szinte pályája egészét a temetési szokások kutatásának és a temetők leírásának szentelte. Munkássága révén feltérképezte a békési református táj konzervatív szokásvilágát. A gazdagon illusztrált kötet-

ben szép rajzok, fényképek sorjáznak bőséggel. Figyelmét nem kerülte el a sírjeleken megjelenő ornamentika, melynek jelentése összekapcsolódik a református hitélettel. Saját kezű rajzai érzékletesen ábrázolják a különböző fejfatípusokat, a fejfákat díszítő népművészeti elemeket.

A kötetke mintegy summázata a szerző etnográfusi munkásságának. A táj és a népelet megismerésében ez a könyv nélkülözhetetlen. Aki valamit is tudni akar a Sárrét és a Körösök vidéke temetkezési szokásairól, annak számára elengedhetetlenül fontos fellapozása, tanulmányozása. Nyugodtan állíthatjuk, hogy Cs. Szabó István felsorakozott a magyar temetőket és temetést leírók lassan klasszikus művelői közé. (Lásd: Balassa Iván, Dankó Imre, Kunt Ernő, Novák László.)

Tartozom azzal Szabó Pistának, hogy megköszönjem kedvességét, melyet a könyve első oldalára nyomtatott dedikációjában fejezett ki. Sok-sok együtt végzett terepmunkán ismertük meg nemcsak Békést, hanem a Hegyalját is. A közösen tett megfigyeléseink egyik apró szelete a koporsó alakú fekvő, kőből faragott sírjel, a „tumba”. Ilyen sírjelet található a Borsod megyei Gelejen, a zempléni Erdőbényén és Vámosújfalú temetőiben. Szepsi temetőjében a napokban találkozhattam Szidériusz János jeles prédikátor sírját jelölő „tumbával”.

BENCSIK JÁNOS

Könyv Martonosról

Szabó Frigyes: *Martonos könyve*. Grafoprodukt, Szabadka, 2009. 479 old.

Szabó Frigyes 1945-ben született Bácska Tisza menti vidékén, a Magyar-kanizsa községhez tartozó laza tanyasorból faluvá fejlődött Kishomokon. Első könyvében szülőfaluját mutatta be. Második településrajza, *Martonos könyve* egy jóval nagyobb falut, a 2002-ben 2030 lakosú, egykori Bácsmartonost tárja az olvasó elé.

A műből árad a szeretet: a szülőföld szeretete! Hiszen a hajdanvolt és ma élő martonosiak mellett a szerző ismeri a környezetet, az út tovatűnt porát, az útszéli fákat és a mezők virágait... Otthon van a tájban, biztossá vált mozgása térben és időben, hiszen zsenge ifjúságától bóklászik e vidéken. Megannyi emlék köti a faluhoz, jó is és rossz is. A Martonoson megélt élet a szerző jussa, öröksége. Ezt a gazdagságot testálja most ránk könyvében.

„Ha nincs örökségünk, mit adunk át? És kinek adjuk át, hisz az utánunk következő nemzedék sem érzi, hogy tartozása van?” Fázsy Anikó írta ezeket a sorokat a *Magyar Nemzet*ben oktatással foglalkozó esszéjében, és valljuk be,

az oktatás és a múlt öröksége szervesen összetartozó fogalmak. A múltat pedig a szájhagyomány mulandóságából át kell menteni, rögzíteni kell, hogy továbbhagyományozható legyen. A századok óta jól működő átörökítő alkalma már a múlt ködébe veszték. Erről tett a huszadik század és úgy tűnik, a huszonegyedik sem lesz kegyes a mikrovilágok hagyományaihoz, hiszen a média uniformizálni igyekszik a közösségeket. Ezzel a folyamattal megy szembe Szabó Frigyes a *Martonos könyve* címet viselő művével. Azt is mondhatom, hogy adósságot törleszt ezzel a kötettel a szerző. Közreadja mindazt, ami benne lerakódott az évtizedek múltával és közreadja azt is, amit szorgos munkával összegyűjtött a faluról, és íme, most felmutatja nekünk, hogy lássuk: igenis van örökségünk, amit őriznünk kell, tovább kell adnunk. Adósunkká téve ezzel az utánunk következő nemzedékeket.

Bizony tovább kell adnunk mindazt, amit elődeinktől, szüleinktől és másoktól hallottunk, hogy ne vesszen el a jó emlékezettel megáldott Simon Mihályok öröksége. Úgy vélem mai gyökértelen, globalizálódó világunkban nagy szükség van olyan irodalmi igényességgel megírt, szociografikus elemekre épülő művekre, mint amilyen a *Martonos könyve*. A művet olvasva egyre inkább az az érzése az embernek, hogy a szerző valami egészen új műfajt teremt. Egy teljességre igényt tartó falurajzot formáz, melyben ott van az elmúlt századok lenyomata és természetesen ott van az emberi emlékezettel elérhető idő, az az idő, melyet hatalomváltások és határváltozások, emberi sorsok tagolnak.

Ahogy a Kishomokról írott könyvében, úgy most is elsősorban a falulakóknak állít emléket. Lakossági leltára feltárja a közösség belső mozgásait: házak építése, adása-vétele, házasodási szokások és párkapcsolatok, vagyis a falun belüli migráció teljes képe rajzolódik ki az olvasó előtt. A családi tűzhely melegében megmártózva mutatja meg emberi mulandóságunk falubeli példáit. A vegyes házasságok – Martonoson magyarok és szerbek élnek együtt – érdekes színfoltjai az együttélésnek. A két nemzeti közösségből életüket összekötők példái sokfélék. A kötöttségek régi gyakorlatot mutatnak: legszembetűnőbb a nyelvi és vallási különbség. Mégis a huszadik század második fele mindinkább elmosta ezeket, bár extrém példákkal is találkozhatunk. A bűvópataként megmaradó szélsőséges gondolkodásmód elsősorban az egyén és nem a nemzet sajátossága. Mégis megdöbbentő a szerb családba kerülő vő sorsának alakulása: fel kellett vennie felesége nevét, hogy az unokák szerb vezetéknevűek maradjanak.

Az utcákat, telkeket, lakóházakat számba véve a szerző figyelemmel kíséri a faluból elkerülőket csakúgy, mint a településre érkezőket. A vendégmunkára menők kapcsolatainak alakulása éppúgy része a történetnek, mint a kivándorlók sorsának alakulásáról összegyűjtött élettöredékek.

Szabó Frigyes nem szépíti, és nem takargatja a huszadik század bűneit. Apró történetekkel segít értelmezni, megérteni eseményeket, eseménysorokat. Mindezt oly módon teszi, hogy közben szerényen a háttérben marad, még

akkor is, amikor családjáról közöl életrajzi adatokkal teli történeteket. Ennek a magatartásnak köszönhetően krónikás tud maradni, aki kellő távolságból szemléli az eseményeket. A falu társadalmának változó arcát mutatja meg, amikor első világháborús történeteit villantja fel. Volt, aki elment a nagy háborúba és elesett, volt, aki inkább maradt és megvakította magát és volt, aki hazatért a frontról, hogy Trianon legyen osztályrésze... A királyi Jugoszlávia rosszindulatú csendőrének története '44-ben egy hihetetlen bosszúval folytatódik. A községház pincéjében történtek és az onnan kimentett ember története már-már felülmúlja az olvasó képzeletét, pedig a leírtak nem a képzelet, az írói találékonyság agyszüleményei.

A tragikus eseményekről tárgyilagosan és tényszerűen ír. A faluközösség tudja, mi történt 1944 őszén, az áldozatokat és gyilkosait is számon tartja. Az események megmásítása, az idegen pribékek meséje csak a bűnösöknek lehetne mentsvára... Hogy nem az, az író érdeme is. Nem veszélytelen az egyenes beszéd, hiszen még napjainkban is megfenyegetik a kutatókat. A történet ezen szálait is rögzíti a szerző.

Ahogy az ifjúkor eseményei is ott vannak a falurajz hasábjain: a fakorcsolya és a szánkó készítése, az árvízi csónakázás és a legények kakaskodása: megannyi apró történet, melyek a falu mindennapi életének adalékai. Ahogy a megvillanó gazdálkodási hagyományok is azok – a tanyai telephely és a falusi lakóház használatának gyakorlata.

Az utcahálózat adja a könyv szerkesztésének gerincét: az útvonalhálózat halmazos kuszaságából, a zugok rejtekeiből és a széles, hosszú utcákból lakóházak és egykori porták köszönnek vissza az olvasóra. A hajdanvolt és a mai tulajdonosok rokoni kapcsolatai mutatják Martonos világát. A múlt és a jelen folyamatosan keveredik, lüktet, ahogyan a nagybetűs életben lenni szokott.

Az hal meg igazán, akit elfelednek – tartja a mondás. Nos, ebben a könyvvé érlelt portasorolóban ott van az egész huszadik század, ott vannak a falu jeles emberei: bírók, papok, jegyzők, orvosok, tanítók, apácák, óvónők, közigazdászok és mezőgazdászok, patikusok, kereskedők, iparosok, kosárfonók, temetőcsőszök, kis- és nagygazdák, néphősök, áldozatok és pribékek, magyarok és szerbek. Ami fontos: tovább élnek ők mindannyian a könyv lapjain, ha olvassuk a róluk írtakat.

Harminc utca, középületek és lakóházak, templomok és temetők... Hét történet a mindennapokról: A fonóban, Árvízkor, A mozi, Ünnepeken, Tükör, Sétány, Nejlon – egykor élt és ma élő martonosiak, több ezer ember, több száz család köszön vissza az olvasónak, olykor fényképekről is. Hihetetlenül sok adatot tesz közzé a szerző mindannyiunk okulására.

Hagyományról és örökségről írtam a bevezetőben, hadd térjek vissza zárásként az indító gondolatsorhoz. Az oklevelek, rendeletek és törvények – irattárakban és levéltárakban elérhető anyagok – a nemzeti történelem felvázolásának forrásai. De ahogyan a nagy eseményekben, úgy az előbbieken is elsikkad az ember, az emberi sors. Szabó Frigyes könyvében megfordította a

történetet és az embert állította a középpontba. Egy mikrovilág elemeiből, Martonos polgárainak élettörténeteiből rakta össze az elmúlt századokat: emberarcú falutörténetet írt, amelyben ott van a múltó idő és benne az építkező hagyomány – kárpát-medencei létünk lenyomata.

KLAMÁR ZOLTÁN

A Masszi Kiadó néprajzi–antropológiai kiadványai

A *Néprajzi Hírek* korábbi számaiban már olvasható volt a budapesti Masszi Kiadó egy-egy kiadványának megjelenése. Ezúttal a szerkesztők összegyűjtötték a kiadó néprajzi–antropológiai témájú könyveinek adatait.

A Masszi Kiadó profilja: „A tehetséges fiatalok felfedezése, pályára indítása, az irodalom új forrásainak felkutatása, a kikristályosodó szellemiségű csoportok támogatása, a klasszikus értékek újra kiadása, terjesztése, híradás a képzőművészet területén való barangolásokról, ember, haza: hagyományok kutatása, őrzése, a keresztény értékrend tisztelete, tolmácsolása, gazdagítása, a magyarság értékeinek szeretete, megbecsülése, megőrzése, vagyis egyetlen szóban: értékőrzés” – olvasható a kiadó honlapján (www.inaplo.hu/ma).

NAPÚT KÖNYVEK

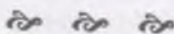
- Bárdi László: *Az ősi selyemút világa*. Bp., 2003. 192 old.
- Bárdi László: *Homokba temetett karavánutakon*. Bp., 2005. 256 old.
- Boglár Lajos: *Pau brasil. Őslakók és bevándorlók*. Bp., 2000. 171 old.
- Csáji László Koppány: *Dzsánkrí. Utazás Belső-Magyaria bronzkorába*. Bp., 1999. 153 old.
- Kunkovács László: *Kőemberek. A sztyeppei népek ősi hagyatéka*. Erdélyi István bevezetőjével és kísérő tanulmányával. Bp., 2002. 118 old.

SOROZATON KÍVÜL

- Harangozó Imre: *Elmentem a Szent Están templomába. Kalandozások népi hitvilágunk forrásainál I*. Bp., 2001. 360 old. + CD.
- Horváth Zoltán György–Kovács Zoltán: *Kárpátalja kincsei*. Bp., Masszi Kiadó–Romanika Kiadó, 2002. 311 old.
- Horváth Zoltán György: *Székelyföldi freskók – a teljesség igényével*. Bp., 2001. 173 old.
- Katona Imre: *Szépen szóló madárka. Népdalaink szöveges üzenete*. Bp., 2002. 413 old.

- Katona Imre: *Tisza szélén, Duna hosszán. Úti feljegyzések, utolsó beszélgetések.* Bp., 2004. 153 old.
- Kunkovács László: *Táltoserő.* Bp., 2006. 111 old.
- Marosi Julianna: *Van egy forrás titok alatt. Önvallomás és lejegyzett csángó élőbeszéd.* Bp., 2007. 294 old.
- Obrusánszky Borbála: *Hunok a Selyemúton. Az ősi belső-ázsiai pusztai civilizáció páratlan öröksége.* Bp., 2008. 179 old.
- Szíjjártó Csaba: *A cigány útra ment... Cigányzenekaraink, valamint népzenei és néptáncársaságok külföldjárása a kezdetektől a kiegyezésig (Korabeli sajtódokumentumok alapján).* Bp., 2002. 550 old.

A SZERK.

ÉVFORDULÓK, MEGEMLEKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK

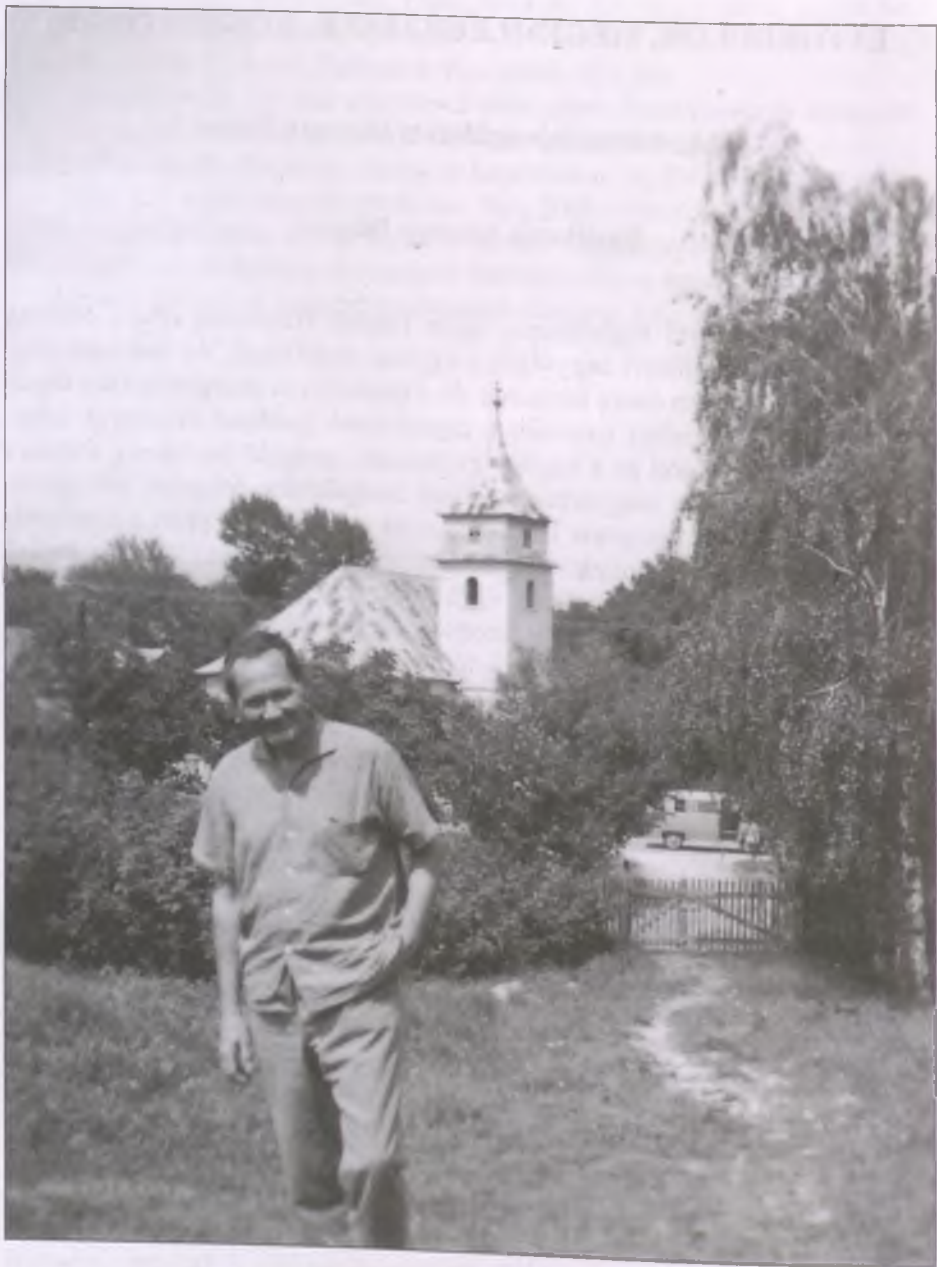
Száz esztendeje született Morvay Péter

Emlékezés Morvay Péterre

Halála óta, emlékével foglalkozva, egyre inkább felismerni vélem Morvay Péter jelentőségét, emberi nagyságát, s egyben tragikumát. Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom életre hívásával és a honismereti mozgalom megalapozásával olyan intézményt teremtett a legnehezebb politikai viszonyok közepe, ami a népből jött és a népben gyökerező, szolgáló értelmiség számára lehetőséget nyújtott a magyarság szellemi szolgálatára. Megtűrt, elfogadott, sőt, intézményesen támogatott kereteket adott számukra – éppen a hagyományos falusi közösségek kollektívizálással történő szétzilálása idején – a letűnő paraszti kultúra tárgyi és szellemi értékeinek megmentésére. Ez az áldásos szervezőmunka azonban háttérbe szorította tudományos munkásságát, igen sok kutatói terve, megkezdett kézírata félbemaradt, nem tudta azokat kiérlelni.

Szatmárnémetiben született 1909. április 13-án, tízgyermekes család nyolcadik fiúgyermekéeként. Szüleinek családja mindkét ágon a Partiumhoz és a magyar történelem progresszív eseményeihez kötődött. Anyai szépnagyapja, Kazinczy Miklós, a Martinovics-összeesküvés miatt került börtönbe. Felmenői közé sorolhatta Kazinczy Ferencet, apai nagyapja pedig 48-as honvédtiszt volt. Morvay Péter tehát abból a kisnemesi rétegből származott, amelynek gondolkodásában természetes volt a haza szolgálata: szóval, fegyverrel, tollal.

A középiskolát Szatmárnémetiben kezdte, majd az ország darabokra hullása után Nyírbátorban folytatta, végül Budapesten fejezte be. 1927-től 1932-ig a Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatója, ahol többek között Györffy István, Gombocz Zoltán, Horváth István tanítványa volt, itt szerezte meg a bölcsészdoktori fokozatot. Diplomával a kezében a Néprajzi Múzeumba került, akkori szokás szerint díjtalan gyakornokként, majd másfél évre a Veszprém Megyei Múzeum munkatársa lett. Innen 1940-ben a Teleki Pál által vezetett Táj- és Népkutató Intézetbe (később Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya, majd Kelet európai Intézet) került, ennek megszűnése után, 1949-ben visszatért a Néprajzi Múzeumba, amelynek Adattárában – osztályvezető-helyettesként – egészen 1970. évi nyugdíjazásáig az önkéntes néprajzi gyűjtők hálózatának kialakítása és működtetése volt vállalt feladata, mi több: hivatása.

Morvay Péter Nyíriben, 1969

Morvay Péter szerteágazó munkássága, örökösen fegyvertársakat fürkésző érdeklődése nem fért meg egy intézménynél, egyetlen munkakörben. Kezdetől fogva részt vett a regöscserkészek szervezésében, az 1950-es években szoros kapcsolatot alakított ki az akkori Népművészeti Intézet hasonló értékrendeket valló munkatársaival, majd részt vállalt a Hazafias Népfront keretei között szervezett honismereti mozgalom kialakításában és munkájában. Megalakulása óta elnöke volt a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának, s nyugdíjazása után a gyűjtésszervezést is egyre inkább a Társaság keretei között valósította meg. Mindezen területek áttekintésével tudjuk csak érzékelni és méltányolni Morvay Péter *sokirányú, de egy cél érdekében végzett* munkásságát.

A néprajztudomány szakterületén Morvay Péter viszonylag keveset, ám értékeset alkotott. Első közlései az 1930-as évek végén és az 1940-es években jelentek meg, s főként szűkebb szülőföldjének, Szatmár és az Ecsedi-láp környékének anyagi kultúrájával foglalkoztak. De jellemző módon, már a Néprajzi Múzeumban töltött gyakornoki éve alatt is vonzódott a közös, szervezett formában végzett gyűjtőmunkához. Így 1938-ban részt vett a szokolyai közös gyűjtőúton, ahol a hagyományos gazdálkodást tanulmányozta.

A Néprajzi Múzeumba való visszakerülése után elmélyült a népitánc-kutatás területén, önálló tanulmányokkal jelentkezett, különösen népi táncaink történeti rétegei érdekelték. Az 1950-es évek végétől azonban egyre kevesebbet alkotott a szorosabb értelemben vett néprajztudományban, idejének, energiájának túlnyomó részét a néprajzi gyűjtőmozgalom szervezése kötötte le. Élete végéig dédelgetett tervei közé tartozott, hogy elkészíti az Ecsedi-láp népeletének kismonográfiáját. A mozgalom szolgálatában szétaprózott életében azonban, sok más tervéhez hasonlóan, ezt sem sikerült tető alá hoznia.

Életének kétségtelenül legnagyobb alkotása az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőmozgalom. A dolgok rendjéből adódóan soha nem fogjuk megtudni, mit veszített a néprajztudomány azzal, hogy Morvay Péter élete derekán gyakorlatilag felhagyott a kutatással, a tudományos művek publikálásával. Azt azonban jól tudjuk, hogy mit nyert a néprajztudomány, s közvetve mit jelentett sok száz ember, majd a honismereti mozgalom számára, hogy fel tudta áldozni tudományos ambícióit a gyűjtőmozgalomért. Mert ha nem áldozza fel, ha csak fél kézzel, mintegy mellékesen foglalkozott volna a gyűjtésszervezéssel, akkor soha nem nőhetett volna ez a mozgalom olyan széles körűvé, tagjainak számottevő része pedig olyan felkészültségűvé, amilyenné így vált.

Gyűjtésszervező munkáját a tudatosság jellemezte. Később, a régi táj- és népkutató táborokra emlékezve, mindig hangsúlyozta, hogy résztvevői a népelettel való megismerkedés során rendszerint eljutottak a nép boldogulása érdekében szükséges teendőkhöz. Ugyanakkor nagyon jól tudta, hogy az önkéntes gyűjtők lelkesedése nem pótolja a szakértelmet, s hogy mindenfajta amatőr tevékenységet szakmai segítség nélkül állandóan fenyegeti a dilettantizmus, ezért szüntelenül szorgalmazta, hogy a néprajzkutatók készítsenek kérdőíve-

ket, útmutatókat a gyűjtők számára. Ebből a célból állította össze a néprajzi gyűjtés kiskátéját, amelyben rendkívül fontos szempontokat foglalt össze. De nem csak az önkéntes gyűjtőkre kellett hatnia, hogy elsajátítsák a szükséges alapismereteket, hanem a néprajzkutatókra is, hogy fogalmazzák meg szakterületük vagy térségük legfontosabb gyűjtési feladatait. Ezért még az 1970-es évek elején tervbe vette egy *Megyei néprajzi gyűjtőfeladatok* című sorozat elkészítését. Elsősorban a vidéki néprajzkutatókra számított, s nem rajta múlt, hogy végül is csak néhány megyéről készült átfogó kép. Ez az alapos tájékozódás tette lehetővé, hogy mindig átgondolt, a gyűjtés mozgalmi, oktatási előnyeit is számba vevő, s a néprajztudomány tényleges igényeire alapozott gyűjtési feladatokat fogalmazott meg és tűzött ki.

Tevékenységének harmadik nagy területe a honismereti mozgalom. Egyenesen vezetett ide az útja a néprajzi gyűjtőmozgalomtól, hiszen a honismereti munka – módszereit, valamint az érdeklődők körét tekintve – az általa szervezett néprajzi gyűjtésen alapult, úgy is mondhatjuk, hogy abból terebélyesedett ki. Erre az 1960-as évek elején került sor, mikor a Hazafias Népfront és az akkorra már Népművelési Intézetnek nevezett intézmény felvállalta a honismereti mozgalom szervezését és szakmai irányítását. Nem véletlen, hogy Györffy István *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* című alapművének egykori felelős kiadója, Morvay Péter lett a honismereti mozgalom folyóirata, a *Honismereti Híradó* első szerkesztője, s hogy a később *Honismeret* címet viselő lapnak egészen 1993-ig, betegsége súlyosbodásáig tagja volt a szerkesztőbizottságának.

Születésének századik évfordulója alkalmából számba kell venni, fel kell tární szerteágazó munkásságának a legszélesebben értelmezett néprajzi-honismereti mozgalom valamennyi területén érvényesülő hatását. Össze kell gyűjteni, és hozzáférhetővé kell tenni sokféle helyen megjelent írásait (tanulmányok, cikkek, előszók, útmutatók, levelezések stb.), hogy a méltó megemlékezésen túl mindez hozzáférhetővé váljon az utókor számára.

Mert nagyon sokan voltak és vannak, akik Morvay Péter vonzáskörébe kerülve lelkesen indultak el azon az úton, amelyen ő járt, és amit mutatott számukra, számunkra. Ez az út a Györffy István és a Karácsony Sándor által ránk hagyott szellemi örökség mentén vezetett, amely a néprajzot nem csupán tudományos témának tekintette, a néphagyományt a nemzeti művelődés alapjává kívánta tenni és ezzel a szemlélettel akarta nevelni az ifjúságot. Ennek a gondolatnak szentelte Morvay Péter egész gazdag és termékeny életét.

Sokan érezzük, hogy adósai vagyunk a szinte minden energiáját a néprajzi és honismereti mozgalom szervezésére és szakmai segítésére fordító, tudományos ambícióit feláldozó Morvay Péternek. Születésének századik évfordulójára a Magyar Néprajzi Társaság olyan tisztelgő emlékkönyvet kíván megjelentetni, amely lehetőség szerint minden oldalról bemutatja azt a szellemi teljesítményt, amit abban a nehéz korban Morvay Péter megvalósított és reánk hagyott.

Morvay Péter-emlékülés
(Budapest, 2009. március 26.)

1909-ben, Szatmárnémetiben született Morvay Péter, a Néprajzi Múzeum egykori munkatársa, akinek a neve egybeforrott az önkéntes néprajzi gyűjtés szervezésével. Születésének századik évfordulóján a Honismereti Szövetség emlékülést tartott a Magyar Művelődési Intézetben 2009. március 29-én. A rendezvényen jelen voltak Morvay Péter rokonai, tisztelői. Halász Péter, a szövetség elnöke bevezetőjében beszélt arról is, hogy e rendezvény a Honismeret Napja alkalmából valósult meg, amit országszerte megtartanak Bél Mátyás születésnapjához (március 24.) közel eső időpontban.

Az emlékülés felkért előadói mindannyian – ahogyan ezt Csorba Csaba, a vezető elnök megfogalmazta – az eddig igen kevés említést kapott Morvay Péterről osztották meg személyes hangú visszaemlékezéseiket.¹ Ezeken keresztül számos újabb információ vált ismertté a néprajzkutatóról, a regőscserkésről, az önkéntes gyűjtők összefogójáról.

Bátran kijelenthetjük, hogy (nem csak) a jelenlévők közül Halász Péter állt hozzá a legközelebb, amolyan „atya–fiú” kapcsolat alakult ki közöttük mondhatni 1959-től, első találkozásuktól kezdve. Később tőle vette át 1974-ben a *Honismeret* szerkesztését is. Halász Péter külön hangsúlyozta Morvay emberi nagyságát és tragikumát: létrehozta és koordinálta azt a gyűjtőhálózatot, ami a mai napig tevékenyen működik, de ezzel párhuzamosan háttérbe szorult a kutatói munkássága. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy a kevesebb dicsőséggel, kitüntetéssel és elismeréssel járó munkáért feláldozta a tudományos tevékenységét, mindvégig háttérben maradva a szakmán belül. Ez lehet a magyarázata, hogy sosem kapta meg azt a megbecsülést, ami megillette volna. Pedig ő volt az, aki K. Kovács Péterrel közösen kialakította a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárát, valamint 1952-től pályázati kereteken belül elindította a kérdőíves gyűjtőmozgalmat (Országos Néprajzi Gyűjtőpályázat). Saját maga szintén gyűjtött több helyen is, többek között tervbe volt véve egy könyve az Ecsedi-láp néprajzáról,² ami sajnos nem valósult meg, azonban számos kéziratát őrzi az adattár. Azt is kiemelte Halász Péter, hogy sokirányú, de egy cél érdekében végzett munkásságának egyik fő szemlélete az ifjúság nevelése volt, majd kitért arra, hogy egy Morvay Péter-emlékkönyv összeállításán dolgozik, amely a közeljövőben lát majd napvilágot.

¹ Halász Péter, Barsi Ernő és az emlékülésen nem hallott Körömdi Géza előadásának írott változata a *Honismeret* 2009. 2. számában megjelent.

² Ebből részleteket olvashatunk az előbb említett *Honismeret* 2009. 2. számának 26–28. oldalain.

Morvay Péter Keszthelyen, 1970

Ezt követően Barsi Ernő, az ismert tanár, zenepedagógus, zenetörténész és néprajzkutató arról beszélt, hogy mit jelentett életében Morvay Péter munkássága. Tulajdonképpen az ő hatására lett aktív néprajzi gyűjtő, többek között a sályi pásztorokról készült írása is először az egyik pályázatra készült, majd – Morvayval való konzultációt követően, aki tanácsokkal látta el a szerzőt – lett belőle később disszertáció. Előadása végén Barsi Ernő – lányát kísérvé – eljátszotta hegedűn a nagyra becsült ünnepelt kedvenc nótáját (*Szól a figemadár...*), amelynek hatására a jelenlévők is bekapcsolódtak az éneklésbe. Hasonlóan szubjektív gondolatokat osztott meg a hallgatósággal Turi Róbert, aki Komárom-Esztergom megyében tevékenykedik és szintén a mai napig Morvay Péter hatása érződik az ottani önkéntes gyűjtők munkásságán. Turi külön beszélt a kisbéri nyelvjárási gyűjtések jelentőségéről, ő egy „gogoli” mondattal zárta gondolatait, miszerint többen is Morvay „köpönyegéből bújtak elő”.

A szurdokpüspöki Pusztai János visszaemlékezésében hangzott el a Regös Morvay Péter név, utalva ezzel az ifjúság nevelésében játszott szerepére, mivel regöscserkész parancsnok is volt. Ide vonatkozó élményeit mondta el a 88. életévében járó előadó, aki reményét fejezte ki, hogy az itt említett mozgalom visszakapja erejét és újjáéled, mint a görög mitológiában Anteus. Végül, de nem utolsósorban Karacs Zsigmond a „csucsaiakról”, a „csucsai front”-ról beszélt, melynek Karácsony Sándor volt a kiemelkedő személye, és aki kapcsolatban volt Morvay Péterrel is a regösmozgalomban. A rendez-

vény Csorba Csaba zárszavával ért véget, aki elégedetten összegezte az emlékülés tanulságait, és hangsúlyozta, hogy Morvay Péter szellemiségének megőrzése a következő generációk feladata lesz.

MÁTÉ GYÖRGY

Suprikálás, csapulás, mustárolás és társai*

Morvay Péternek a Ráday Levéltárban őrzött hagyatékában található egy „tervteljesítő jelentés” az 1967. évről. Ebben az I. D. 8. b. szám alatt a következő olvasható: „A korbácsolás népszokása Magyarországon témához kérdőíves és irodalmi anyagot gyűjtöttem, s helyszíni gyűjtést végeztem a Somogy megyei Hedrehelyen és Kadarkúton.” A téma tehát komolyan foglalkoztatta az 1960-as évek derekán, rövid kérdőívet is szerkesztett a gyűjtés elősegítésére, s az anyag egyik lehetséges összefoglalása ez az írás, ami a Néprajzi Múzeum adattárában az EA 14 853 (1966) számon található és legjobb tudomásunk szerint mind ez ideig közöletlen. (Halász Péter)

* * *

Az *Élet és Tudomány* [1966. évi] 12. számában olvashattunk a Garammenti palócság *suprálókédi* népszokásáról. Ennek során a leányok tréfás korbácsolással „viszonozzák” a legények, bizonyára nem rózsavízzel végzett, kiadós hűsvét hétfői öntözését. A cikk szerzője megemlíti, hogy Vas megyében aprószentek napján, december 28-án, a legények csattogatják – szerinte ismeretlen céllal – a vékony fűz vesszőből font korbácsot a leányok hátán.

A *suprálás*, *suprikálás*, *sibálás*, *silórozás*, *subározás*, *aprószentekezés*, *korbáncsulás*, *csapulás*, *mustárolás* stb., amint a sokféle elnevezésből is kitűnik, másutt is ismeretes az országban. Az aprószentek napi korbácsolás népszokása szinte országosan elterjedtnek mondható. Ennek általános jellemzője, hogy ilyenkor a korbácsolást jókor reggel, s szinte kizárólagosan fiúgyerekek, férfiak vagy legények művelik. A megvesszőzéssel „megtiszteltek” pedig elsősorban lányok, asszonyok és gyerekek. Csak a dévai csángó legényekről tudjuk egy régi leírásból, hogy a korbácsolás után gavallérosan átnyújtották a vesszőköteget az érthetően nem túl erélyesen megsuprikált leányoknak. (Mert

* Részlet a Halász Péter szerkesztésében a közeljövőben megjelenő *Morvay Péter-emlékkönyvből*, amely életének és munkásságának bemutatását, nyomtatásban megjelent műveinek egy részét, néhány eddig kiadatlan írását és kortársi visszaemlékezéseket fog tartalmazni.

hiszen amilyen a mosdó, olyan a törölköző.) Szeged környékén pedig aprószentek másnapján, 29-én kizárólag az asszonyok kezében és a férfinemen levők hátán csattog a korbács. A kalotaszegi Szucságon 29-e a század elején még az asszonyi szabadnap kevés adatból ismert népszokásaként jelentkezik. Ilyenkor az asszonyoknak mindent szabad: nemcsak otthon, úton-útfélen és házról-házra járva forgatják harciasan a fűzfakorbácsot, hanem egy kiszemelt házból kiűzik a férfiakat, s ott maguk között lakomát, mulatságot rendeznek.

Talán legszínesebb az aprószentek napja a Szigetközben. Itt a hagyományos legényszervezet, a legénycéh vezére, a legénybíró korbácsolja végig a sorra felkeresett eladó lányokat. A lányok „honoráriummként” színes szalagot kötnek a legénybíró korbácsára, mely aztán a kocsmában őrzött legénycímert díszíti egy esztendeig. A szalagokon kívül egyéb „reáriákat” is kapnak az aprószentekező legények, melyekből a nap méltó befejezéseként lakomát csapnak a kocsmában.

A gyerekek aprószentek napi *megsuprálásának* több helyt divatozott egy „oktató-nevelő” célzatú változata is. Itt (pl. Besenyőtelken) az apák vesszőzik meg a gyerekeket kora reggel, s a vesszőzés addig tart, amíg a „Hányan voltak az aprószentek?” kérdésre el nem hangzik a „Minden szögletben egy füstös fazékkal” vagy „Száznegyvennégyezren” felelet.

E szokásnak a Kis- és Nagyalföld, valamint Erdély egyes helyein divatozó változatában aprószentek napján a szomszédba küldték a gyerekeket mustármagért. Ott az ágy alatt kerestetik velük a mustármagot, s az eközben adódó alkalmas pozitúrát használják fel a kidomborodó részek megsuprálására. A „megdeklinált” gyerekeknek fájdalomdíjként diót, aszaltgyümölcsöt, krajcárt ajándékoztak.

Az aprószentekezéshez számos mondóka fűződik. Köztük a Dunántúl és Dél-Magyarország egyes helyein ez a rejtélyesnek tetsző:

*Ha lenek küldenek, fő [fölfelé] menj,
Ha vízért küldenek, borért menj.*

A húsvéti suprikálás szokását a néprajztudomány főképp a magyar nyelvterület északi részein, továbbá Erdély területéről tartja számon. Ezekben a helyeken a korbácsolás egyrészt a húsvéti locsolkodást megelőző, illetve követő mozzanat (Pilismaróton például az előbbi, Esztergom vidékén az utóbbi volt szokásban), másrészt magát az öntözködést helyettesíti.

A dévaiakhoz hasonlóan gavallér matyó legények valaha szentelt barkával suprikáltak. A kölcsönkenyér visszaadása, a húsvét keddig visszasuprikálás is nemcsak a Garam vidékén volt szokásos. Nyitra vidékén és Bars megyében ilyenkor a legények pénzzel vagy hímes tojással megválthatták magukat a megvesszőzéstől.

Ez a színes szokás, amit a kereszténység a *Bibliából* ismert betlehemi gyermekgyilkosságra való emlékezéssel hoz kapcsolatba, s amit már Temesvári Pelbárt is megemlít egyik prédikációjában, régebbi a kereszténységénél.

Már a rómaiak Lupercália ünnepeiből ismerjük, s a korai keresztény zsinatok is pogány szokásként tiltják.

Célzata világosan kitűnik a suprikálók szokásos „egészséges légy, keléses ne légy” mondókájából. A kezdetleges emberi gondolkodás ugyanis a tavasz elején legelőször zendülni, rügyezni kezdő faágot – Csíkban termőágnak mondják – az élet megújulása szimbólumának tekinti. Az ilyen ággal való megvesszőzésnek egészségbiztosító, termékennyé, frissé, dolgossá tevő varázserőt tulajdonít. Ez a magyarázata annak, hogy nemcsak lányokat, gyerekeket, cselédeket szoktak fűzfakorbáccsal *megsuprálni* (a leányoknál néhol a férjhezmenésre vonatkozó kívánsággal édesítve a vessző csípős végét), hanem a háziállatokat is megvesszőzik „egészségvédő”, bőség- és termékenységvarázsló szándékkal. (Aprószentek napján – egyes helyeken karácsony éjfélen, illetve pünkösdkor – a teheneket, hogy sok tejet adjanak; nagypénteken a disznókat, hogy vész ne üssön ki köztük; virágvasárnap szentelt barkával a tehenek tőgyét, hogy véres tejet ne adjanak. Ezzel függ össze az is, hogy a pásztorok hajdan országszerte elterjedt karácsony táji vesszőhordozása alkalmával a gazdasszonyok a házról házra járó pásztor hóna alatt tartott vesszőkötegből kihúzott suhogóval magát a pásztor is megveregették, s hogy a vessző rügyeinek számából a jószágszaporulatra „következtettek”.)

De hogyan került a zsendülő vessző a karácsonyi szokások közé? Megvan ennek is a magyarázata. A keresztény karácsony – akár más keresztény ünnepek – a természeti vallások tavaszünnepeinek helyét foglalta el a naptárban. Méltán, mert hiszen a naptárreform előtt Luca-nap (dec. 13.) volt az év legrövidebb napja, mely után már – ahogy a régi mondás tartja – *egy kakaslépéssel* megnőtt a nap. S ezért érthető, hogy a korbácsolás aprószentek napjáról – a középkorban ez a karácsony negyedik napja – más népszokásokhoz hasonlóan sokhelyt áttolódott a még nyilvánvalóbban ősi tavaszünnepe, a húsvét szokásai közé. (A Dunántúl egyes helyein más jeles napok – Miklós, Luca, János napja, karácsonyi regölés – szokásai közé keveredve is előfordul a korbácsolás.) Az ősi szokás keresztény elemekkel való telítődését jól érzékelteti a ma is élő csallóközi húsvét hétfői korbácsolás népszokásának mondókája:

*Egészséggel, üdvösséggel,
Több jóval, kevesebb bünnel,
Hogy keléses ne legyen a helye.*

A suprikálás és a pásztorok vesszőhordozása népszokásának hazai és külföldi elterjedéséből, valamint vidékek szerint különböző elnevezéseiből a néprajztudomány e szokások eredetére és elterjedésük útjára következtet. A szóban forgó népszokások országos elterjedését és helyi változatait azonban meg nem ismerjük eléggé. Éppen ezért kívánatos lenne, ha az *Élet és Tudomány* néprajzi kérdések iránt érdeklődő olvasói felkutatnák az egyes vidékeken gyakorolt vagy emlékezetben még élő effajta népszokásokat és bekülde-

nék néprajztudományunk központi archívuma: a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára címére.

A felbukkant népszokások ismertetésénél az alábbi alapvető kérdésekre szeretnénk választ kapni: hol ismerik a szokást; mi a helyi neve; mely napon gyakorolják; mi ennek a napnak esetleges helyi elnevezése; hol játszódik le a szokás (otthon, az utcán, házról házra járva); miből (milyen vesszőből) készül a korbács, és hogyan nevezik; ki, kit (mit) korbácsol; milyen mondóka fűződik a szokáshoz; társul-e hozzá ajándékozás, váltságfizetés (ki, kinek, mit); divatozik-e még a szokás, illetve mikor szűnt meg; milyen nemzetiségűek, vallásúak a szokás gyakorlói?

A beérkező adatokból meg lehet majd rajzolni a szokás vidékenként különböző változatainak pontos elterjedési térképét. Bizonyára sok új szokásváltozat bukkan még fel az ország területéről, s ezek ismeretében – a hasonló nemzetközi anyaggal való összevetés után – fényt lehet deríteni e népszokásunk eredetére.

Ez alkalommal tehát a néprajztudomány kérdez és az olvasó válaszol.

† MORVAY PÉTER

A nyolcvanéves Eperjessy Ernő ünneplése

Eperjessy Ernő új könyvének bemutatója és díszpolgári címe

Nem messze Nagykanizsától, a Dráva melletti Szentmihályhegy és Örtilos községek Eperjessy Ernőnek, születése 80. évfordulóján, augusztus 29-én, megtisztelő *díszpolgári címet* adományoztak, egyúttal *Örtilosi hiedelmek és mondák* című új könyvének bemutatójára is sor került. A bensőséges ünnepségen megjelent Ljiljana Pancirov, a pécsi Horvát Főkonzulátus főkonzul asszonya, Költő László, a Somogy Megyei Múzeumok igazgatója és Kapitány Orsolya néprajzos, valamint számos helyi és innen elszármazott lakos. Az egykori, szépen felújított iskola nagytermében nem maradt üres hely, többen állva hallgatták végig az ünnepséget. A szomszédos murakeresztúri, egy éve alakult tamburazenekar horvát zenével, de verssel és énekkel is köszöntötték az ünnepeltet.

Szentmihályhegyen, a Dráva feletti magaslaton lévő, Szent Mihály arkangyalról elnevezett kápolnatemplomban a szentmisén Eperjessy Ernő egykori tanítványai, azok elszármazottai, tisztelői és barátai gyűltek össze.

Az egykori álom, mely 1950-től a mai napig is tart, beteljesülni látszódik, ugyanis az egykori tanító bácsi, ahogy a település lakói nevezik őt, immár

második könyvével tiszteleg a fenti kettő, és a környező magyar és horvát falvak lakói előtt, gazdag népi folklórörökségről adva számot. Legelőször *A három sorsmadár* (1990) roma meséket tartalmazó könyvével, legújabbán pedig a magyar, horvát és cigány lakosság hiedelmeit és mondáit közzétéve az MTA Néprajzi Kutatóintézet Folklór Archívum sorozatának 21. számával, mintegy 250 oldalon.

A fiatal és népszerű tanító, a két egymásra utalt ország határmezsgyéjén, Magyarország délnyugati peremén, Somogy megye nyugati csücskében halhatatlanul gazdag folklórkincset mentett meg a feledéstől. Az akkor még nagyobb lélekszámot felölelő itteni közösségek a peremvidéken féltve őrizték szép énekeiket, meséiket, szokásaikat.

A könyvbemutatón tartott visszaemlékezésében Ernő láttatta velünk azt a pillanatot, amikor bőrönddel a kezében a Kokas-csárdához ért, ahol éppen a kettős birtokosokat érintő rendelkezéseket magyarázta Navracsics Pista bácsi az egybegyűlteknél horvát nyelven, egy asztalon állva. Tudvalevően a helyiek mellett nagyjából a szomszédos horvátországi légrádiaknak és a környező falvak lakóinak volt a szemtmihályi szép ívű dombon szőlőjük, pincéjük, amelyeket a határlezárást követően napjainkban akácerdő vett és vesz birtokába. A beszélgetés, barátkozás során az egyik jelenlévő bizalmasan közölte velem, hogy apjának 60 hold jó szántóföldje és két szeretője volt odaát. Nem csodálom hát, hogy a határlezárást követően hárman biztosan nem győzték eléggé szidni a Rákosi-rendszert és a Tájékoztatási Iroda határozatát, majd az azt követő határozatot. A két ország közötti rokoni, baráti kapcsolatok, a postai összeköttetés hosszú időre ilyenén megszakadt ugyan, de a népi találékonyságot mi sem jellemzi jobban mint az, hogy az itteniek hol horvátul, hol meg magyarul küldtek egymásnak üzenetet a folyó feletti magaslatról, s a víz továbbvitte üzenetüket. Ez volt a *hujogatas* (horvát káj-tájszólásban: *huškanje*), amiről Ernő barátunk hozzáértően és szívesen mesél. Azt is elmondta, hogy érkeztek a falusiak kéthetes kényszerszabadságra küldték, ez idő alatt padlózták le az iskolát és a tanítói lakást, s ha jól emlékszik, negyven gyermekkel indult meg a betűvetés elsajátítása...

A néprajzi szakmának nem ismeretlen a peremvidéki lakosság nyelvi, néprajzi szempontból értékmegőrző szerepe, emellett lévén vegyes lakosságról szó, elmondható, hogy a gazdag mondavilág némely mitikus lényre, illetve a tárgyi kultúra egymás közti kölcsönhatásoknak – átvételnek és átadásnak – volt kitéve, ezáltal gazdagítva és kiegészítve egymást; az előbbieket a magyarok kölcsönzik át, az utóbbiakat a horvátok. Nincs módunk a könyvben szereplő mitikus lények teljes felsorolására, ízelítőként elégedjünk meg annyival, hogy a vízilények esetében Eperjessy horvátul, helyi nyelvjárásban is jelöli megnevezésüket: *vodeni duhi* elnevezéssel. Nos, a mondákban *vodeni duh*, *vodena dekla*, *vodena sneha*, *vodenik topnenik*, *Medard* szerepelnek, míg a magyar *vízi tündérnek*, *vízi leánynak* van horvát megfelelője, addig a többi alaknak nincs, illetve fordítva, hisz a horvát hagyomány igen gazdag e lé-

nyekben. A horvát és a magyar szakirodalom most először szembesülhet az állatpusztító démonnal, a *slotaval*. E mitikus világ némely lényé bizonyára megőrizte a szláv ősvallás nyomait, jelesül a sorsistennők, azaz a sorsasszonyok, *suđenice* (horvát) és *urindje* (roma) alakjait, akikről a róluk szóló mondakör, funkciójukat tekintve, eltérően szól.

Eperjessy Ernő átveszi a díszpolgári címet igazoló oklevelet
(Fotó: Sebestyén Ferenc)

Eperjessy nagy érdeme, hogy tanítványait bevonta a néprajzi gyűjtésbe. Az akkor nyolcadikos, ma Dunaújvárosban élő Szlávecz Teréz szép mondát gyűjtött a Zrínyi-kútról, lánya, *Radnóti-díjas* versmondó, Radnóti-verset mondott, amely megérintette a hallgatóságot. Az ünnepséget lezáró fogadáson elmondta nekem, hogy itteni nagymamájánál nyaralva mindig feltöltődött, magába szívva a táj nyújtotta élményeket – itt szemmel láthatóan kitapinthatóvá válik a szépség: a Mura és a Dráva ölelkezése, amelyre rálátni a dombról. Tekintettel arra, hogy Eperjessy könyvismertetése során elmondtam: a szigetvári hős Zrínyiről egyaránt szólnak a horvát, muszlin, szerb hősi énekek, valamint a szlovák és egy magyar históriás ének, Szávecz Terézia férje közölte velem, hogy a magyar és a szlovák nép között sohasem feszültek ellentétek. Valóban, anyja révén a horvátokhoz is köthető II. Rákóczi Ferenc zászlaja alatt, vagy 48-ban a magyar forradalom oldalán, vállvetve harcoltak a magyarokkal, nemkülönben ez utóbbi eseményekben kivették részüket a magyarországi horvátok is.

Meggyőződésem, hogy a közölt Zrínyi-mondáknak a horvát, a magyar és a roma népismereti tankönyvekben lenne a helyük. Az akkor még horvátul beszélők közlései sajnos nem kerültek anyanyelvükön gyűjtésre és lejegyzésre. Mára az itteni horvát tájszólás kihalt az előállt nyelvcseré következtében. A páratlanul gazdag néprajzi értékek mellett a nyelvészeknek is alapul szolgálhatott volna. (Sajnos Somogy megye számos délnyugati, észak-közép részei horvát és szlovén nyelvi szigeteinek nyelvi emlékei teljesen eltűntek, híruk sem maradt fenn az utókorra – nekem mint horvátnak ez érthetően egyik szívfájdalmam.)

Az ünnepségen egykori diákok, ma nagymamák, olvastak fel a gyűjtésekből ízes somogyi özö-tájszólásban, s e sorok írója, aki a könyvet bemutatta, arra kérte a helybélieket, elevenítsék fel egykori szép énekeiket, hagyományait, alakítsanak ki újra énekegyüttest, mint tette azt Eperjessy tanító bácsi egykoron, ugyanis vezetése alatt a magyar–horvát énekkar tizenöt éven át sikeresen működött, és országsszerte fellépett.

Kunosné Navracsics Mária polgármester asszony adta át Eperjessy Ernőnek a díszpolgári címet igazoló oklevelet, majd nem mulasztotta el megkérdezni tőle, hogy vannak-e helyi énekei. Az igenlő válasz elhangzása után a mindig segítőkész Eperjessy Ernő bizonyára előveszi majd valamelyik papírdoboz mélyéről a lassan mállófélben lévő magnetofon-tekercseket, és közkinccsé teszi a gyűjtést. Halkan jegyzem meg, hogy ezen a területen, és a délnyugaton élő muraközi és Dráva menti horvátok átvették a csodás magyar pentatondallamokat, gazdagítva világukat, de vannak köztük ősi horvát dalok is.

A dedikációra, hosszú sorban állva, több mint kétszáz érdeklődő várakozott. Eperjessy Ernő elmondta még, hogy álma beteljesülni látszódik, csak még gróf Zrínyi Miklós (1620–1664), a költő és hadvezér szobra hiányzik a templom előtti magaslatról... Szép is lenne, ha ott állna, ahogy lerombolt várára néz – és népeit vigyázza!

FRANKOVICS GYÖRGY

Eperjessy Ernő köszöntése Pomázon

A Magyar Pálinka Egyesület és a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya közösen szervezte meg a nyolcvanadik születésnapját ünneplő Eperjessy Ernő köszöntését 2009. október 3-án. A Pálinka Egyesület elnökét tisztelt az ünnepeltben, ezért is kapcsolódott az egyesület közgyűléséhez a pomázi Magyar Vár Táborban zajló esemény. A vendéglátó Herpai Sándor egyesületi tag nagy szeretettel biztosított helyet és minden létező jót az alkalomhoz. A nap történéseit végigkövette és rögzítette a Pomáz Tévé stábja.

Hála József köszönti Eperjessy Ernőt
(Fotó: Mándli Gyula)

Balról jobbra: Hála József, Eperjessy Ernő és Herpai Sándor

A meglepetésként szervezett köszöntést sikerült eltitkolni az ünnepelt előtt, az érkező résztvevők tágabb köre jelezte csupán számára, hogy itt nem pusztán a szokásos, szűk körű egyesületi közgyűlés zajlik majd. A Vujicsics Együttes fergeteges zenéje indította az ünneplést, ők így tisztelegtek a nemzetiségi kultúrák megőrzését szolgáló életmű előtt. A házigazda bevezetője után a nap fő szervezője, Hála József főtákar ismertette a programot, és átadta az addig előle eltitkolt részletes meghívót az elnöknek. A jelenlévők az első koccintást követően Juhász Katalin vezetésével énekelték el a „*Sok születésnapokat...*” kezdetű köszöntőt. A nap eseményeit később is többször színesítette zene és dal, Juhász Katalin mellett mezőszéki népdallal köszöntött – néprajzos szülei nevében is – Balogh Viola, dudaszóval Szabó Zoltán.

A hivatalos közgyűlés részét képező tagfelvétel ez alkalommal a megszo-kottnál talán kevesebb idő és energia ráfordítással bonyolódott, de a sikeres próbatétel eredményeként öt új taggal gyarapodhatott az egyesület. Egyikük, Barnaföldi Gábor átnyújtott a megjelenteknek egy saját kiadásában megjelentetett reprint kiadványt, Petz Károlynak *A pálinkafőzés titka* című 1839-ben kiadott munkáját.

A közgyűlés egyhangúan választotta meg tiszteleti tagjának 80 esztendő-s elnökét, Eperjessy Ernőt, amiről az érintett díszoklevelet kapott. Ezt követően nyújtotta át a köz ajándékát az elnöknek az egyesület tisztségviselője, Kemecsi Lajos. A mintegy másfél liter űrtartalmú könyvbutella Eperjessy Ernő nevére

dedikálva, magyar és horvát nyelvű feliratozással készült, Végh Ákos tatai mester munkáját dicséri. Beltartalma, a nyolcféle aszalt gyümölcsön érlelt törkölypálinka förhénci Horváth Gyula pártoló tag terméke.

Az ajándék átadása után köszöntők és tisztelgő előadások következtek. Horváth Sándor, a Nemzetiségi Szakosztály vezetője részletesen méltatta Eperjessy Ernő munkásságát. Hangsúlyozta, hogy az elmúlt évtizedek során különféle posztokon és minőségében, de mindig a nemzetiségi kultúra megőrzésének ügyét szolgálta. Falusi tanítóként mentette a közösség hagyományos kultúrájának értékeit, minisztériumi tisztviselőként különös odafigyelést, segítőkészséget tanúsított az ezen a területen tevékenykedők munkájának megkönnyítésére. Néprajzoként kiemelkedő a hazai horvátság és cigányság körében végzett kutatómunkája, de fontosak a szerb és a görög szokáskutatás, valamint az uradalmi cselédek életmódkutatása terén elért eredményei is. Az előadó fontos elemként mutatott rá az empátiára mint az Eperjessy Ernő tevékenységét mindig is jellemező, meghatározó vonásra. A magyarországi román etnográfusok és a Romániai Etnológiai Társaság nevében Martyin Emília, valamint az Aradról érkezett Elena Rodica Colta foglalta össze mindazt, amit kutatóik több generációja köszönhet az ünnepektől barátságának.

A tisztelgő előadások a Pálinka Egyesület közgyűléséhez aktualizálva hangoztak el. Sári Zsolt *A pálinka a néprajz és irodalom határán* címmel elemzett irodalmi idézeteket, Hála József tudománytörténeti kutatásai alapján beszélt *A pálinka mint a néprajzi gyűjtés segédeszköze* témáról, majd egy néprajzi anekdotagyűjtemény számára az Eperjessy Ernő által beküldött anyagból Dömötör Teklát idéző részeket olvasott föl Kemecsi Lajos.

Az egyéni köszöntők ez után sorakozhattak fel Eperjessy Ernő előtt. Sorukban ott volt A Magyar Pálinka Egyesület tiszteleti tagjaként Szicsek János, a Szicsek Pálinkafőzde és A Magyar Pálinka Házának tulajdonosa. Az egyesület másik tiszteleti tagja, Ujváry Zoltán professzor üdvözlését Hála József tolmácsolta.

Mindezek után a tagjelöltek által benyújtott, valamint az éves tagdíjak fejében érkezett pálinkakülönlegességek kötetlen formában való elemzése, értékelése zajlott. A délutánba nyúlt programot a háziak által előállított tartalmas *huszárgulyás* fogyasztása koronázta meg.

ZOMBORKA MÁRTA

Petánovics Katalin születésnapjára

1973 őszén találkoztam először személyesen Keszthelyen az ünnepelttel, akinek azonnal megragadott közvetlensége, kedvessége és az a szeretet, amelyet sugárzott. Lelki békesség áradt belőle, ami a mai napig sajátja és ez kiült külsejére, őszinte mosolyában, öltözködésének harmóniájában tükröződött vissza. Belső rendezettsége adta meg mindig azt a rendet, amely körülvette őt munkahelyi szobájában, otthonában egyaránt. Akkor és azután évtizedeken keresztül tapasztaltam meg szavahihetőségét, megbízhatóságát, őszinteségét, pontosságát, igazságérzetét egyaránt. Soha nem vettem észre nála időhúzásra való törekvést vagy kibújást a válaszadás elől. Egyenessége, jellemének szilárdsága fiatalon és az idő múlásával töretlen része értékrendszerének.

Petánovics Katalin alapvetően vidám ember, a derű körülveszi őt, amellyel hatással van környezetére, mindazokra, akik kapcsolatba kerültek/kerülnek vele. Konfliktusokat megoldó képességét mindig csodáltam. Úgy volt képes erre, hogy önfeladással járó, véleményének ellentmondó kompromisszumokat soha nem kötött. Valódi áldásokat kapott, lelki ajándékokat a Fennvalótól, amit bárki megtapasztalhat, aki kapcsolatba kerül vele. Véleménye megbízható, körültekintő és az emberi érzékenységet messzemenően figyelembe vevő, igazi megfontoltság, bölcsesség jellemzi. Nagy veszteségnek tartom, hogy nem adatott meg számára nemzedékek nevelésének, oktatásának rendszeres lehetősége – sokak lettek szegényebbek ezáltal.

Petánovics Katalin néprajzkutatói-muzeológiai munkásságát áttekintve szembetűnik alaposága és sokoldalúsága. Személyében a Balaton környékének egyik legjelesebb kutatóját köszönhetjük, akinek múlhatatlan érdeme, hogy e térség összetett, gazdag kulturális hagyományainak jellemzői feltárultak, megismerhetőkké váltak, közkinccsé lehettek. Hisz tudományos tevékenysége mellett ismeretterjesztői munkássága ugyancsak figyelmet érdemlő. 1966 óta publikál. Írásai *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményeiben*, a *Zalai Gyűjtemény* és a *Zalai Múzeum* köteteiben, az *Ethnographiában*, a *Néprajzi Értesítőben*, továbbá a keszthelyi Balatoni Múzeum kiadványaiként, néprajzi tanulmánykötetekben, valamint önálló kötetekként jelentek meg. Publikációs listáját áttekintve megállapítható, hogy feldolgozásai a Balaton-melléken élők egész életét, életmódját felölelik az ősfoglalkozásoktól kezdve a gazdálkodáson, természetismereten, a tárgyi környezeten, a társadalom jellemzésén, az emberélet állomásainak és az esztendő ünnepeinek gazdag szokásvilágán túl a vallásos élet árnyalt elemzéséig. Különös jelentőségűek a summásokkal kapcsolatos vizsgálatai, amelyekből a Balaton-melléki summások világa, társadalma, élet- és lélekrajza ismerhető meg. Summásokkal kapcsolatos monografikus feldolgozásai Kiss Lajosnak a szegény emberekről írott munkáival állíthatók egy sorba.

Publikációin kívül nem feledkezhetünk meg kiállításairól, hisz aktív muzeológusként a kiállításrendezés munkájának egyik nagyon fontos területe volt. Már tíz esztendővel ezelőtt is hangsúlyoztam, hogy számomra felejthetetlen kiállítása volt a barokk művészet Zala megyei egyházi emlékeit bemutató tárlat, amelyben a paraszti vallásosság, hitélet különböző területeit és emlékanyagát látványosan, ugyanakkor szakmailag kifogástalanul és lebilincselően mutatta be. Mindezek mellett kimagasló volt gyűjteménygyarapítási tevékenysége, nagyszerű, alapos tudásról árulkodó tárgyismerete. Tárgysorozatok mellett kvalitásos és egészen különleges, nemegyszer ritkaságnak számító tárgyakat, tárgye gyűjtéseket vásárolt meg a múzeum számára. Feltétlenül meg kell említeni nagyszámú, változatos tematikájú előadását, amelyek komoly kutatáson alapultak/alapulnak, széles körű szakirodalmi ismeretekről tanúskodnak, ugyanakkor nagyon élvezetesen, mindenki számára érthetően, gyönyörű magyarsággal, választékos stílusban hangzottak el. Zalai tájszólását megőrizte, amit öröm hallgatni.

Elmondható, hogy Petánovics Katalin tudományos kutatómunkáján, muzeológusi tevékenységén túl sokrétű, komoly, erőt, türelmet, őszinte odaadást igénylő munkát végzett/végez mind a Balatoni Múzeumban, mind pedig Keszthely városában. Az az értelmiségi testesült meg benne, akihez bármikor bárki bátran fordulhatott/fordulhat segítségért: legyen az diák, kutató, lelkipásztor, amatőr néprajzi gyűjtő, múzeum iránt érdeklődő személy, vagy a jó ügyet szolgáló alapítvány és mindenki, akinek biztatásra, útmutatásra, bátorításra, támogatásra, segítségre, jó szóra volt/van szüksége. Egy képzeletbeli intézmény munkáját végezte/végzi egyedül, örömmel, odaadással, derűvel. Tudományos munka, közélet, karitatív tevékenység változatlanul jól megférnek egymás mellett Petánovics Katalin életében. Küldetéses ember, aki ezt a hivatását és hozzá a talentumot nem a világból kapta. Nemcsak a szépen szólás művészetével áldott, hanem a cselekvőképesség adományával is. Ajándékaival jól sáfárkodott eddig, rá is érvényes a *Szentírás* példabeszéde: „Az igazak ösvénye olyan, mint a felragyogó világosság.” (Péld. 4, 18.)

Köszöntő soraim írása közben arra gondoltam, hogy jó lenne írott formába önteni mindazt, amit Petánovics Katalin személye sugároz: a szeretetet, a belső tisztaságot, a szépséget, a mély és töretlen hitet, amit örökségként kapott, de gyarapítva megőrzött, ami vezérfonala volt és maradt az élet megpróbáltatásai közepette. Megragadott benne az élet, az ember, a kultúra tisztelete, az őszinte rácsodálkozás képessége és az alázat, amely az az adottsága, amivel vizsgálatainak tárgyát, valamint a vele kapcsolatba kerülő embert úgy közelíti meg, hogy önmagát, saját személyét, tevékenységét képes elrejtteni, lehetőséget adva a másiknak a megszólalásra. Elrejtőzése finom, halk, minden hivalkodástól mentes, de akinek van szeme a látásra, az észreveszi. Egyénisége utánozhatatlanul kedves, őszinte, érzékenyen finom, megértő bár, de nem mindent elfogadó. Rá kellett jönnöm, hogy nem lehet tökéletes képet megrajzolni róla. Azonban ha egyszer a világban élő ember a valódi értékeket helye-

zi az élet középpontjába és igyekszik ezeknek megfelelően élni, akkor talán emlékművet állítanak majd a szeretetnek, jósnak, becsületnek, türelemnek, hűségnek, kitartásnak, megbízhatóságnak, szerénységnek és akkor Petánovics Katalin neve is felkerül ennek talapzatára, mert

*„feddhetetlenül él,
törekszik az igazságra
és szíve szerint igazat szól,
nyelvével nem rágalmaz,
nem tesz rosszat felebarátjával.”* (Zsolt. 15, 2–3.)

Születésnapj köszöntésként további jó erőt, egészséget, derűt, töretlen hitet, lelki békét, munkakedvet örömteli munkákkal, megbecsülést, szeretetet, boldog, megelégedett életet és Isten gazdag áldását kívánom baráti szeretettel, tisztelettel, őszinte nagyrabecsüléssel!

S. LACKOVITS EMŐKE

Köszöntjük a 70 éves Szabó Lászlót

2009. szeptember 27-én töltötte be 70. életévét Szabó László, sokunknak Tanár Úr. A szolnoki Damjanich János Múzeumban, egyetlen főállású munkahelyén szeptember 29-én ünnepeltük ezt a szép évfordulót – tanítványai, munkatársai, barátai körében.¹ Sajátosan sokoldalú egyéniségének szerepét, hatását összegezni a néprajztudományon belül is rendkívül nehéz feladat.

Pályájának főbb állomásai közé tartozik, hogy 1963-ban szerzett Debrecenben magyar–történelem–néprajz szakos diplomát, és ugyanekkor került a Damjanich Múzeumba. 1968-ban doktorált, 1974-ben kandidátusi fokozatot szerzett, 1993-ban docens lett, 1994-ben habilitált, 1997-ben pedig akadémiai doktori címet kapott.

Noha a mennyiség soha nem függ össze a minőséggel, nem érdektelen, hogy bibliográfiája – a szerkesztett munkáktól eltekintve – jelenleg 350 tételből áll, ezek között mintegy 20 önálló kötet. Muzeológusként nincs olyan téma, amivel ne foglalkozott volna. Az ő nevéhez fűződik, hogy a mai Jász-Nagykun-Szolnok megye néprajzi feltárása egyedülálló. A Csalog Zsolt és Pócs Éva nevéhez fűződő kezdeményezésnek 1965-ben lett az irányítója és

¹ A múzeumi évkönyv (TISICUM 18.) a 70 éves Szabó László tiszteletére készült. Szerkesztette: Gecse Annabella–Gulyás Katalin–Horváth László–Kaposvári Gyöngyi.

összefogója, ebből a csapatmunkából született a *Szolnok Megye Néprajzi Atlasza* két-két kötete.

A megye csaknem 80 települését szisztematikusan, azonos szempontok alapján kutatta, a mai napig ez az egyetlen ilyen vállalkozás Magyarországon. Szűkebben értelmezett szaktudományán, a néprajzon kívül is számos kutatást lehetett alapozni és lehet ezután is arra az adathalmazra, amelyből az általa irányított csoport formált kezelhető adatbázist – az atlasz munkálataival párhuzamosan. A feltáró munka előkészületei során születtek azok a leginkább „falulap”-nak nevezhető adatsorok, amelyek minden településről azonos történeti források adatait rendezik egymás mellé, alapot teremtve ezzel minden típusú későbbi kutatáshoz. Ennek a munkának könyv formában megjelent eredménye az *Adatok Szolnok megye történetéből* két kötete.

Hasonló jelentőségű, teljesen Szabó László nevéhez kötődő kezdeményezés az a vállalkozás, amely mára sok magyarországi megyéről elkészült, ám Szolnok megyével kezdődött az ő módszertani útmutatásával. Ez pedig a megyék népművészetét az Európa Könyvkiadó *Népművészeti Örökségünk* című sorozatában bemutató kiadványa. A Szolnok megyei kötet elsőként, a későbbiek számára is irányadóként 1987-ben jelent meg.

A hetvenéves Szabó László

Muzeológiai munkájának valamennyi területe magán viseli ezt a fajta kezdeményező, eredeti és a kultúra lényegi vonásait megragadni és megmutatni, értelmezni törekvő látásmódot, ám valamennyit még említés szintjén felsorolni is lehetetlen. Ezek közül is nagy jelentőséggel bír az a muzeológiai

tárgygyűjtő szempont, amelynek érvényesítésével már az 1970-es évek legelején teljes egészében gyűjtött be és történetiségében, szinkron vizsgálatában egyaránt feldolgozott egy teljes tanyai gazdaságot. Ez a komplex szemlélet a mai magyar muzeológiában is értékálló. Látásmódja – és ezt néprajzi gyűjteményünk tárgyai is tanúsítják – abban is megmutatkozik, hogy minden gyűjteményi egységünkben szép számban előfordulnak a reprezentatív darabok mellett a hétköznapisághoz, a mindennapi életformához kötődő tárgyak, amelyeket Szabó László az általában értékesebbnek tekintett, népművészeti szempontból figyelemre méltó munkáknak számítóakkal azonos módon tud megszólaltatni. Ilyen teljességre törekvően kerültek gyűjteményünkbe például az egyes mesterségek tárgyai – teljes műhelyfelszerelések, szerszámkészletek formájában. Ugyanez a szemlélet az idő dimenziójában is jellemzi munkáját. Gyűjtőtevékenysége nem pusztán a múltra koncentrál, hanem – amennyire lehetséges – végigvezeti azt a jelenig.

A tudományok közötti átjárhatóságot, egymás eredményeinek felhasználását manapság az interdiszciplinaritás szóval jelöljük, gyakran tapasztaljuk ennek hangsúlyozását. Szabó László munkásságát a tudományok közötti magabiztos átjárás jellemzi, már az 1960-as évek óta. Leghatékonyabban a történettudomány hasznosítja néprajzi látásmódját. Szemlélete – a múzeumi tudományos életen kívül, amelyet éppen ezáltal egészében segített bevinni egy tágabb tudományos vérkeringésbe – leginkább a Hajnal István Kör konferenciáin és tanulmányköteteiben tud hatni.

Számtalan publikációja, kiállításrendezése és tárgygyűjtése mellett, azokhoz viszonyítva nem igazán dokumentálható, mégis: azoknál is jelentősebb egyéniségének, elméleti munkásságának hatása tanítványaira. Tudományos pályája kezdete óta folyamatosan foglalkozik a munka kutatásával. A társasmunkák kutatásának történetéből kiindulva, leginkább Fél Edit eredményeihez csatlakozva a magyar nyelvterület egész Dunán inneni részén vizsgálta a munkaszervezeti formákat. Ezek a kutatások, az ezekből levont következtetések indították el azon az úton, amelynek során a társadalomnéprajz fogalmának új, csak hozzá köthető értelmezést adott. Ennek értelmében számára a (népi) társadalom nem csupán tárgya a kutatásnak, hanem – őt idézve: *„A társadalomnéprajz a kultúrát társadalmi jelenségként értelmezi, s dinamikus oldaláról közelíti meg. Nem kész produktumok, hanem az azt létrehozó tevékenység oldaláról vizsgálja a paraszti (népi) kultúra egészét...”*.

Erre az értelmezésre természetesen rímel Szabó László kultúra-definíciója, miszerint *„a kultúra az emberi tevékenység és annak minden eredménye”*. Már ez a definíció is árulkodik arról, hogy elméletének egyedisége nem abban merül ki, hogy szembemegy másokkal, leginkább az elődökkel. Amikor definícióját megfogalmazta, arra is felhívta a figyelmet, hogy a magyar néprajztudomány annyi adatot, eredményt mondhat már magáénak, ami megengedi, netán megköveteli a többféle értelmezést.

Szabó László és a „tanítványfa”
(Meggyes László Vendel festménye)

Ez a sajátos társadalomnéprajz-értelmezés persze nem jelenti azt, hogy mással nem foglalkozott, nem foglalkozik. Alapvető kutatásokat végzett el már eddig is a család, a rokonsági rendszer, a parasztság értelmezése, a népművészet tágran értelmezett témáiban – hogy igazán csak néhányat említsünk. Amennyiben kutatásainak földrajzi kereteit keressük, az valóban Magyarország – a mai határokon átlépve is – Dunán inneni részét jelenti. Ezeknek a kutatásoknak figyelemre méltó hozadékuk van a tudományos eredmények

mellett is. „Szabólacis” gyűjtőmódszerétől mindig is igen távol állt az a fajta tudós attitűd, amely pusztán adatközlőként kezeli beszélgetőpartnerét. Ezért lehetséges – és ez számtalanszor be is bizonyosodott –, hogy mindenki, akivel valaha is beszélgetett, visszavárja őt. Ezzel nem csupán önmaga, hanem valamennyi terepen kutató néprajzos jó hírét öregbíti, munkáját könnyíti meg.

Tanítványai tapasztalták, tapasztalják is módszerének hatékonyságát és helyességét. Tanítását sokunknak volt lehetőségünk befogadni. Az Őt születésnapján köszöntő kiállítás² egyik része egy fa, a „tanítványfa”, amelynek 128 levelén 128 tanítvány neve szerepel. Mindannyiunk nevében köszöntöm ezúton is a 70 éves Szabó Lászlót, Tanár Urat, a mai magyarországi néprajz-tudomány legnagyobb terepmunkását! Isten éltesse!

GECSE ANNABELLA

Számvető állomás Nagy Varga Vera pályáján

A néprajz szakos muzeológus, különösen, ha tájmúzeumban dolgozik, a magyar kulturális, tudományos világ és a magyar közélet jellegzetes, karakteres alakjának tekinthető. Tesz-vesz a múzeumában; jár-ke, ügyeket intéz a városban; időnként föl-föltűnik a környező falvakban, tanyákon. Néprajzi tárgyakat szerez; nyilvántartásokkal, raktári renddel bajlódik; kiállításokat rendez; felvilágosítást ad érdeklődőknek, honismereti mozgalmat irányít, ismeretterjesztő előadásokat szervez, szükség esetén tárlatot vezet; városi, megyei bizottságokban hallatja hangját; kutatásokat szervez, tanulmányokat ír, könyveket szerkeszt. A tanulmányírást, könyvkiadást némi szorongással csinálja, hiszen hatalmi tényezők pályája során többször orra alá törlik, hogy a múzeum nem tudományos kutatóintézet.

Valahogy ilyen volt a 20. század második felében és az ezredfordulón a magyar tájmúzeumi muzeológus élete. Efféle sors jutott Nagy Varga Verának is, aki 1974-től közelmúltbeli kényszerű nyugdíjazásáig a ceglédi Kossuth Múzeum muzeológusának mondhatta magát. 2009. december 28-a, születése kerek évfordulója, mint az útonjárók minden nagy állomása, alkalmas a számvetésre, a továbbhaladás előtti pályaképszemlére.

A Jászság fővárosában, Jászberényben született. A Jászság nevelte. A budapesti ELTE képezte néprajzkutatóvá. Munkahelye Ceglédhez kötötte. Ezáltal Cegléd lett kutatásainak földrajzi értelemben vett legfontosabb területe. A

² *A munka néprajza – a néprajzos munkája.* Kiállítás a szolnoki Damjanich János Múzeum időszaki kiállítótermében. Látogatható: 2009. november 15-ig. Forgatókönyv: Gecse Annabella. Rendezték: Benedek Csaba, Császár Péter, Gecse Annabella, Meggyes László Vendel, Puskás Zoltán.

jeles mezőváros határai azonban soha nem jelentettek átjárhatatlan falat számára. Ki-kitekingetett a szomszéd tájak felé. Kutatta a Jászságot, az 1950 utáni maradék Pest megye falvakban bővelkedő tájait, a történelmi Pest megye elcsatolt déli területeit, Komárom kézműves múltját. Előfordult, hogy tematikus összefoglaló tanulmánya az egész Kárpát-medencére figyelt (Műrokonság, szomszédság, kortársi csoportok, barátság, *Magyar Néprajz VIII.* 532–557. Budapest, 2000).

Amikor 1978-ban megszerveztem a keceli monografikus kutatás csapatát, Nagy Varga Verát elsők között kértem föl, hogy vegyen részt a harminc kutatót mozgósító nem mindennapi vállalkozásban. Keceli kutatásai tartalmas és terjedelmes szokástanulmányáért (Az emberi élet fordulói. In Bárh János [szerk.]: *Kecel története és néprajza.* 897–941. Kecel, 1984). A szokáskutatásnak később sem fordított hátat (Adatok a ceglédi ünnepi lakomákhoz, 18–19. század. In *Merítés. Tanulmányok Szilágyi Miklós tiszteletére.* 233–239. Budapest, 2001; Egyházi és liturgia történeti adatok a keresztelezéshez fűződő szokások kutatásában. In *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 5. II. 29–41. Veszprém, 2001; Konfirmáció a ceglédi nagytemplomban. In *Vallási néprajz* 13. 59–79. Budapest, 2006).

Nagy Varga Vera, muzeológusi mesterségéhez híven, tisztelettel és szeretettel bánt a korábbi korokat, régi életeket dokumentáló tárgyakkal. Sok időt szentelt tanulmányozásukra, kiállításokon és szakirodalomban való bemutatásukra (Díszített famunkák a Tápió mentén a XVIII–XIX. században. In Ikvai Nándor [szerk.]: *A Tápió mente néprajza.* 597–635. Szentendre, 1985; *Évszámok tárgyak a ceglédi Kossuth Múzeum gyűjteményében.* Kiállításvezető, 1985; Vároczi Erzsébet ládája 1793-ból. Egy tárgy külső megjelenésének és társadalmi pozíciójának változásai. *Néprajzi Értesítő* LXXV. [1993] 215–228.; Festőasztalosok munkái Pest megyében. In Korkes Zsuzsa [szerk.]: *Kutatások Pest megyében.* I. 57–67. Szentendre, 1997; Fatárgyak és egyéb úrasztali eszközök a kárpátaljai református gyülekezetekben. In Küllös Imre–P. Szalai Emőke [szerk.]: *Magyar Református Egyházak Javainak Tára. Kárpátaljai Református Egyház.* V. 215–271. Budapest, 2002). A tárgyak és a tárgyalakítás témakörében írta meg pályája egyik legfontosabb tanulmányát, a komáromi asztalosok tevékenységét bemutató cikkét (Komáromi [révkomáromi] asztalosok a 17–19. században. Tények és feladatok a komáromi asztaloság kutatásában. *Néprajzi Értesítő* LXXXV. [2003] 41–59.).

A történeti szemléletű társadalomnéprajzi kutatás az 1980-as évek közepétől folyamatosan jellemezte Nagy Varga Vera tudományos tevékenységét. Tanulmányt szentelt a hajdani cselédlányok élet- és munkakörülményeinek (Szolgálók a fővárosban a Tápió vidékéről. In Ikvai Nándor [szerk.]: *A Tápió mente néprajza* II. 707–735. Szentendre, 1985). Éveken át foglalkoztatták a ceglédiek házassági kapcsolatait (A ceglédi reformátusok házassági kapcsolatai, 1723–1810. In Ikvai Nándor [szerk.]: *Életmódkutatások Pest megyéből.* *Studia Comitatus* 18. 143–185. Szentendre, 1987; A ceglédi reformátusok

exogám házassági kapcsolatrendszere, 18–19. század. In Kocsis Gyula [szerk.]: *Történeti és néprajzi tanulmányok Ceglédről*. Ceglédi Füzetek 28. 77–91. Cegléd, 1993. – Kocsis Gyulával). Nagy figyelmet keltettek a kulákokkal kapcsolatos kutatásai (Alkalmazkodás és szembenállás, volt kulákok egy mezővárosban. In Kocsis Gyula [szerk.]: *Alkalmazkodás, ellenállás, mobilitás*. Ceglédi Füzetek 30. 49–154. Cegléd, 1995; „A kulákra kemény kéz hat...”. Ceglédi gazdálkodók emlékei a Rákosi korszakból. In *Parasztok és Polgárok. Tanulmányok Tóth Zoltán 65. születésnapjára*. 406–430. Budapest, 2008). A kulákok életéről, üldöztetéséről, szenvedéseiről kiállítást is rendezett 2000-ben a ceglédi múzeumban. Néhány tanulmánya a terminológiai tisztálátás igényét és fokozódó nyelvészeti érdeklődését tükrözi (Néhány „csoport” jelentésű szó értelmezéséhez. In *Számadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére*. 67–84. Budapest, 2001; Cinkos és cimborá. Társadalomnéprajzi vázlat. In *Élet/út/írások. Szilágyi Miklós tiszteletére*. 227–240. Budapest, 2009).

Nagy Varga Vera egy elhibázott, rossz Pest megyei múzeumpolitika következményeként idő előtt volt kénytelen elhagyni a ceglédi Kossuth Múzeumot. A múzeumi pálya vége azonban szerencsére nem azonos a néprajzi kutatás végével. Sok muzeológus, ha ráköszönt a nyugdíjas sors, többet publikál, mint múzeumi szolgálati ideje alatt. Reméljük így lesz ez Nagy Varga Vera esetében is. Szakmabeli kollégái, sorstársai jó egészséget, nyugodt, alkotó éveket kívánnak neki!

BÁRTH JÁNOS

IN MEMORIAM

**Takáts Gyulától búcsúzunk
(1911–2008)**

Takáts Gyula

A kilencvenhét éves korában elhunyt Takáts Gyula, „Somogy megye dédelgetett, koszorús költője”, író, megyei múzeumigazgató életének egy-egy időszakában a néprajzi, helytörténeti témák kutatásával is foglalkozott.

1911. február 11-én született Tabon. Büszke volt arra, hogy apai felmenői lápafői közbirtokosok voltak. Falusias jellegű szülőházát, ahol a „betűvetést” tanulta, rajzban megöröktette, szerencsére, mert azt 1974-ben lebontották. Nagy hatással volt rá anyai nagyapja, akinek családi öregházában és kertjében a költő gyermekkorát töltötte. Édesapja gimnáziumi tanárként tevékenykedett Kaposváron. Takáts Gyula az elemi iskoláit (a Donneri és az Anna utcai iskolákban) Kaposvárott végezte. Ebben az időben az Iszák-dombon lakott a család. 1929-ben érettségizett a kaposvári Somssich Pál Főgimnáziumban. Eleinte

festőnek készült, első rajzait Rippl-Rónai Józsefnek mutatta meg. Néprajzi érdeklődését Gönczi Ferenc keltette fel, akit édesapja révén ismert meg. 1929–34 között a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen földrajz, geológia, filozófia szakokat vett fel, de irodalmi és képzőművészeti előadásokat is látogatott. Ekkor már a Kovács Sebestyén u. 9. sz. alatti házban lakott Kaposvárott a családja, ahol azután a költő haláláig élt. 1935-ben jelent meg első verseskötete *Kút* címmel a Kaposvári Szabadegyetem kiadásában. A legszínvonalasabb irodalmi lapokban láttak napvilágot írásai. Különbőféle külföldi utazásokon vett részt. Nyaranta Fonyódon egy irodalmi kör, az ún. „fonyódi műhely” szállásadója, illetve szellemi szervezője volt. Péccsett szerezte tanári oklevelét, és itt védte meg doktori disszertációját. Tanárként helyezkedett el először a pécsi reáliskolában, majd 1935–38 között a kaposvári Iparostanonc Iskolában, 1936–37-ben pedig a Felsőkereskedelmi Iskola óraadó tanára volt. Irodalmi próbálkozásainak köszönhetően 1937–41-ig a *Kelet Népe* munkatársa volt. 1939–40-ben Munkácson az Árpád Gimnáziumban alkalmazták, 1939 őszétől 1947 nyaráig a kaposvári Somssich Pál Reál-gimnáziumban helyettes, majd rendes tanár. 1947-ben munkaviszonya megszűnt. 1948-ban Rómában

tevékenykedett mint ösztöndíjas. 1946–49 között – annak megszüntetéséig – a Berzsenyi Irodalmi Társaság elnöke volt.

1949-ben, Gönczi Ferenc halála után a Somogy megyei Gróf Széchenyi Múzeum igazgatója lett (ennek az intézménynek 1951-től Rippl-Rónai Múzeum a neve, 1961-től Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága) és megyei múzeumigazgatóként ment nyugdíjba 1971-ben. Múzeumi tevékenysége idején hasznát vette széles körű ismeretségét a szellemi élet képviselői körében, számos barátja, kortársa – köztük tudósok, írók, festők, szobrászok – keresték fel Kaposvárt és gazdagították a város kulturális, főképp képzőművészeti, irodalmi életét.

Nyugdíjaztatása után már elsősorban csak az irodalomnak élt, de festegetett is, kiállításokon is szerepelt. 1985-től a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság elnökeként, 1994-től a PEN Klub alelnökeként, 1992-ben a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia alapító tagjaként tevékenykedett. A fonyódi baráti találkozások után 1956-ban vásárolt becehegyi szőlője is fontos találkozóhelye lett költőknek, íróknak, kritikusoknak, akiket saját borával kínált, innen sűrűn átlátogatott a szigligeti alkotóházba, ahol folytathatták a Becehegyen megkezdett beszélgetéseket. 2008. november 20-án halt meg kaposvári otthonában hosszas betegeskedés után.

Kitüntetéseit – bár festett is, és helytörténeti, néprajzi műveket is írogatott – elsősorban irodalmi és képzőművészeti tevékenységével, kultúrátámogató munkásságával nyerte el, főként az 1970-es évektől kezdve „záporoztak rá” a különféle elismerések. Ezek a következők: *Baumgarten-díj* (1941), *József Attila-díj* II. fokozat (1960), *Kaposvár Város Művészetének díja* első fokozata (1970), *József Attila-díj* I. fokozata (1971), *Munkaéremrend Arany Fokozata és Tab díszpolgára* (1971), *Kaposvár díszpolgára* (1973), *A Somogy Megyei Tanács Művészeti díja* (1977), *Szocialista Hazáért Érdemrend és Szocialista Magyarorszáért Érdemrend* (1981), *Művészeti Alap Nagydíja* (1983), *Déry Tibor jutalom* (1985), *A Magyar Népköztársaság aranykoszorúval díszített Csillagrendje* (1986), *Kossuth-díj* és a *Magyar Köztársaság Babérkoszorúval Díszített Zászlórendje* (1991).

Sokoldalú munkásságában szerepe volt átfogó ismereteinek Somogy megye földrajzáról, növény- és állatvilágáról, kultúrájáról, művészeti életéről, de népi hagyományairól is. Doktori disszertációja *A somogyi Nagyberkek – Adatok a somogyi Nagyberkek gazdaság és településföldrajzához* címmel 1934-ben jelent meg Pécsen (Specima Kiadó, 51. sz.), ez már tartalmaz néprajzi adatokat az itt lakók életmódjáról, a török hódoltság utáni időben a horvát lakosok betelepüléséről, sorsának, néprajzi sajátságainak alakulásáról is. E témája később is foglalkoztatta, még irodalmi műveiben is, pl. *Vádják a Nagyberket* című kisregényében 1942-ben, vagy az 1971-ben megjelent *Vitorlás a Berken* című írásában. *A Nagyberkek világa és a Balaton* című szociológiai tanulmányát a *Jelenkor* hozta le 1966-ban (7. sz. 627–635.); *Somogyi tájak, emberek – A Nagyberkek világa* c. esszéjének 1–2. része a *Somogyi Néplapban* (1979).

247. sz. 5., 253. sz. 5.) került publikálásra. A tanulmányokon kívül muzeális értékekkel is gyarapította e közgyűjteményt. Az 1950-es években a Nagybereken folyó nagyüzemi gazdálkodás kérdéseiről készített kiállítást a múlt és jelen bemutatásával. E témájú fényképei megtalálhatók a Rippl-Rónai Múzeum Adattárában. 1950-től múzeumi munkatervébe két nagyobb néprajzi témát vett be: az állattartás hagyományos formáit, azaz elsősorban a pásztorélet és pásztorművészet kutatását, valamint a szőlőtermesztés, borászat, szőlőhegyi gazdálkodás és hegyközségek adatainak, tárgyainak gyűjtését. Első itt töltött évéről beszámolót tett közzé (A Somogy megyei Múzeumról. *Ethnographia* 1950. 254–256.). Az állattartás témákat elsősorban a Nagy- és Kisberekben, valamint a Zselichen kutatta, a szőlészet-borászat témák adatait a Kapos mentén (Taszár, Telekihegy, Fonó), Somogyjádón, Kőröshegyen és a Zselichen jegyezte le. E terepmunkák kéziratának egy részét, helyszíni rajzaival együtt a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárába 1950–53 között adta le. A szőlészet-borászati témájú nagyobb kézirati hagyatéka egyik somogyi közgyűjteménybe kerül. Mintegy háromezernégyszáz jó minőségű fényképfelvételt készített elsősorban a fenti, de más néprajzi témákból is (pl. tájrészletek, település, népi építészet, konyhaberendezés, bútortartás, táplálkozás, viselet, szöttek), melyeket a Rippl-Rónai Múzeum Néprajzi Fotótárába beletárolt. A pásztorélet megírásával, kisebb közléseket kivéve (pl. Pásztorok művészete. *Ethnographia* 1967. LXXVIII. 283–291.) évtizedeket várt. De Kaposváron a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága unszolására megírta, és 75. születésnapjára kiadták *A somogyi pásztorvilág* (Kaposvár, 1986) című könyvét. A szerző összefoglaló tanulmányát és az egykori pásztorok vallomásait nagyszemű szemléltető rajzaival illusztrálta. Szőlészeti kutatásait nem dolgozta fel, de kéziratai, fényképei és a jelentős számú szőlészeti tárgygyűjtése maradt az utókorra. Népviseletekkel, szöttekkel is gyarapította az általa igazgatott múzeum gyűjteményeit. Az 1950-es évek elején talált rá egy még meglévő külső talpas pajtára, melynek feldolgozása fontos a szálláskertes települések elterjedésének feltárásában (Az utolsó somogyjádi talpas pajta. *Ethnographia* 1953. LXIV. 293–299.). Leírta, hogy e község osztott településű volt, a pajtáskertek a falun kívül helyezkedtek el még a 19. század második felében. Az épületről, építési technikájáról, annak részleteiről nemcsak jó leírást, de pontos rajzokat is adott. A fellelt épület az 1850-es évek elején készült, ekkor még talpas-vázásaknak készítették a pajtákat, a későbbieket tömésfalúra, de szintén zsúpfedésűre. Balaton-felvidéki kirándulásai alkalmával találkozott a szömörcearatókkal, akiknek munkájáról, a szömörccével való börcszerzésről is szerzett adatokat (A szömörcearatókról és a tobakokról. *Ethnographia* 1956. 579–592.).

A somogyi tájakat, településformákat, épületeket, kerteket, szőlőhegyeket, erdőket szemléletesen leíró esszéket, önéletrajzi visszaemlékezéseket is készített. Ezek élvezetességük mellett földrajzilag, földtanilag, növény- és állatföldrajzi szempontból is nagyon pontosak. Anyai nagyapja házát, bútora-

it, tüzelőberendezését, szőlőjét, virágait, gyümölcsfáit olyan pontosan számba vette visszaemlékezésében, hogy rekonstruálni lehetne. Ugyanebben az esszéjében az Iszák-hegyen lakók életét, környezetét is szemléletesen ábrázolja, a falusias Kaposvárt, a szőlőhegyekbe kiköltöző intellektueket (Ahol én gyermek voltam. In Kanyar József [szerk.]: *Képek és versek útjain. Tanulmányok*. Somogyi Almanach. Kaposvár, 1961). Hasonló vallomás a szülőföldről a Nem játszótér, de pálya című cikke is (*Tükör* 1975. 31. sz. aug. 5. 8–9.). A megye tájegységeiről, településformáiról, népi műemlékeiről pontos leírást ad egy – jegyzetelés nélküli – esszéjében Táj és településformák, népi műemlékeink címmel (*Somogy* 1975. 4. sz. 57–64.), melyet Lantos Miklós művészeti fotói illusztrálják.

A megye híres szülőiteiről is szívesen megemlékezett, különösképpen emlékbeszédek formájában, így a *Berzsenyi Múzeum megnyitása* című beszédében a költő paraszttal kapcsolatos felfogásáról beszélt. Hetesen Vikár Béla emléktáblájának felhelyezésekor pedig Vikár Béla életútját és különösképpen Somogy megyéhez való kötődéseit ismertette *A Vikár Béla-emléktábla avatása* című beszédében. Mindkettő *A képek és versek útjain* címet viselő Somogyi Almanach-kötetben jelentek meg Kaposvárott 1961-ben. A *Csokonai Somogyban* (1994) című kötetét több kisebb Csokonai-tanulmány előzte meg. Az elsősorban irodalomtörténeti vonatkozású téma számos hely- és művelődéstörténeti vonatkozású adatot is feltárt és jól ábrázolta a falusi környezetet, a parasztság gondolkodását (*A 150 éves Dorottya*. In Kanyar József [szerk.]: *Képek és versek útjain. Tanulmányok*. Somogyi Almanach. Kaposvár, 1961). Ebben leírja, hogy a farsangi karnevál ábrázolásakor a Kaposváron járó költő a követválasztásra bevonuló nemesi csoportokat vette mintául. Nagyszerűen jellemezte a köznemesi kúriák vendéglátásait, de a falusi lelkészek életét, körülményeit is, akiknél szintén megfordult, sőt, betegeskedése idején ezek ápolták. Takáts Gyula kiderítette, és Z. Soós Istvánnal le is rajzoltatta, hogy milyen volt a csökölyi református lelkészlak, amelyben Csokonai vendégeskedett. Itt írta *A Somogyi Kázus* című versét, mely a falucsúfolók hangján valódi népi humorral szól a csökölyiek és hedrehelyiek küzdelméről, hogy megtartsák kedves papjukat, de felemlégeti a csökölyiek és gigeiek verkedését is egy vitatott erdőrésszel kapcsolatban. Csököly nyakas, kálvinista népe később is kedves témája volt a falucsúfolóknak. Ezt már akkoriban a költő is észrevette.

Többször felkérték néprajzi kötetek bevezetőjének a megírására, melyeknek szívesen tett eleget (pl. Együd Árpád [gyűjt. és szerk.]: *Somogyi népköltészet. Somogy néprajza I.* Kaposvár, 1975. és Kapitány Orsolya–Imrő Judit [szerk.]: *Somogy megye népművészete*. Kaposvár, 2001).

Múzeumigazgatói tevékenysége során az 1950-tól megváltozott nyilvántartási szabályoknak igyekezett nagyon pontosan eleget tenni. Ebben az időben kezdődött meg a szakleltározás, leírókartonok készítése, a szakszerű revíziós munka elvégzése, az iroda kialakítása, a könyvtár és a 6 teremből álló

raktártér rendezése, a múzeum külső és belső kutatási és közművelési feladatainak megtervezése. 1954-ig három tudományos munkatárs, egy kép- és egy általános restaurátor dolgozott itt. 1951-ben nyílt meg az intézmény állandó kiállítása régészeti, helytörténeti, népi halászati és pásztoréleti-pásztorművészeti termekkel. Somogy megye intézménye ebben az időben a legkedvezőtlenebb személyi ellátottságú múzeumok közé tartozott. A megfelelő szakemberek alkalmazásával csak az 1960-as évektől növelte a múzeum tudományos kutatási és muzeológiai lehetőségeit. 1955-ben Pusztai Rezső régészt, az ő távozása után 1962-be Draveczy Balázst alkalmazta, Z. Soós István nyugdíjazása után 1961-ben Kovács József restaurátor lépett itt munkába, akinek a képtárral kapcsolatos feladatokban is fontos szerepet szánt. Néprajzos híján 1962–63-ban egyetemi hallgatókkal gyűjtetett tárgyakat (Karád, Szilvásszentmárton, Andocs). 1964 augusztusától Knézy Judit néprajzos, 1967-től Rózsai Ágnes helytörténész gyarapította a múzeum gárdáját, majd Bognár Zsuzsanna restaurátor is. Az 1960-as években már néprajzi gyűjtéseket nem végzett. A vidéki fiilialék hálózatának megalapozása Takáts Gyula tevékenységének első és második évtizedében történt. Sajnos egyik sem volt néprajzi profilú (a niklai Berzsenyi Emlékmúzeum, a balatonszárszói József Attila Kiállítóterem, a somogytúri Kunffy Képtár, a zalai Zichy Mihály Múzeum, a balatonszemesi Postamúzeum, a siófoki Beszédes József Múzeum). Utóbbiban 1968-ban rendeztünk nagyszabású időszakai népművészeti kiállítást a Néprajzi Múzeum munkatársaival.

Takáts Gyula az 1950–60-as években foglalkozott a még élő népművészek munkájának kutatásával, kiállítást is rendezett számukra. Támogatta a honismereti és önkéntes néprajzi gyűjtőmunkát. Falumonográfiaíró-pályázat szervezésében vett részt, e dolgozatok a Rippl-Rónai Múzeum Adattárába kerültek. Honismereti szakkörök is gyűjtöttek tárgyakat, ezekből időszakai bemutatásokat szervezett. Segítette a Somogyban élő néptáncgyűjtők kutatómunkáját. Sőt, Együd Árpádot, aki addig tanárként kereste kenyerét, 1970-ben munkatársként szerződtette Siófokra, hogy több ideje legyen a folklórgyűjtésekre.

Terveiből sok minden nem valósult meg. Az 1950-es évek elején például tervezett szabadtéri intézményt is: „a Múzeum előtti téren egy arborétum és kisebb szabadtéri múzeum létesülne, és az egész térnek olyan ízléses vaskerítéssel való lezárása történné meg...”. E tervét később már egyáltalán nem hangoztatta. 1983-ban néprajzi vonatkozású verseit szerette volna kiadatni, melyet néprajzi tárgyak fényképeivel illusztrált volna, ez sem valósult meg.

A Somogyi Múzeum Füzetei 17 témából hoztak tanulmányokat az ő szerkesztésében, előszavával, részben közreműködésével, köztük négy néprajzi témájút is. Több kiállítási vezetőt is írt.

Igazgatósága alatt nyugodt, félelem nélküli légkört tudott teremteni. Ritkán figyelmeztetette munkatársait a maga tanáros, jóindulatú módján és mindig okkal. A fiatalabb kollégák régimódinak tartották kényelmes tempóját,

kétórás ebédidejét, sétabotos útjait a város utcáin, kávézásait az általa kaposvári Belvárosi kávéháznak becézett Stümmer-cukrászdában. Csodáltuk reneszánsz zsenikre valló sokoldalúságát, műveltségét, kiváló barátait és azt a véleményét, hogy mindenkitől lehet tanulni. Mikor az ötvenes években könyvselejtezések történtek a megyei könyvtár állományából, Kanyar Józseffel, aki akkor állástalan volt, megmentetett nagyon értékes régi köteteket. Vele, aki haláláig a legjobb barátja volt, szoros szakmai kapcsolatban is állt. A politikai hatalom által erőltetett ún. évfordulós – általában papírizű – kiállításokat Kanyar Józseffel rendeztette, aki levéltárigazgatóként rendelkezett a megfelelő dokumentumokkal. Amikor a Sommsich Pál Múzeum homlokzatáról le akarták verni a családi címert, Takáts Gyula kiállt amellett, hogy ilyen nagy iskolaalapító megérdemli: az iskola homlokzatán az utódok láthassák címerét. Kaposvárott szinte mindenkit ismert. A „Pannon derűt és kék egét” szívesen emlegette baráti körben és verseiben a nehéz időkben is. Igazgató Úrnak szólítottuk az „elvtársias” világban is.

KNÉZY JUDIT

Mindenki adós egy halállal
Papp György emlékezete
(1941–2009)

Egy januári reggelen csengett a telefon, barátom hívott otthonról, hogy tudasa: meghalt a tanár úr... Egyre mélyebb, áthatóbb a csend a határszéli kisvárosban, Magyarokizsán, ahol született, élt és dolgozott Papp György egyetemi tanár, nyelvészprofesszor. Sorra távoznak a Tisza menti település jeles polgárai: Dobó Tihamér festőművész és Koncz István költő után Dobos János levéltáros-történész és most Papp tanár úr...

Nagy úrt hagy maga után, hiszen nemcsak az egyetemi oktatásban töltött be fontos szerepet, hanem elsősorban abban a kisvárosi közegben, amibe beleszületett. Első generációs értelmiségi volt, aki belátta, hogy a legfontosabb teendő egy olyan társadalmi réteg megteremtése, amely igényli a kulturális felemelkedést. Ennek az általa óhajtott felemelkedésnek intézményes megvalósítása volt fő célja, amikor aktív szerepet vállalt a művelődési élet átszervezésében. A kommunista diktatúra megszűnte után egyik alapítója volt az *Új Kanizsai Újságnak*, az Ozoray Árpád Magyar Művelődési Egyesületnek, az Adorjáni Szociográfiai Műhelynek, de nevéhez köthető a *Veszendő Értékeink Nyomában* elnevezésű nyelvjárási és néprajzi nyári tábor és a honismereti tábor is. Előbbi szabadegyetemmé nőtte ki magát. Tudásával és kapcsolataival mindig a közösséget szolgálta, melyből vétetett.

Papp György

Sokoldalúságát díjai mutatják: *Kiemelkedő Pedagógus Díj* (1971), *Vajdasági Szakfordítók Egyesületének oklevele* (1988), *Csúry Bálint-emlékérem* (1989), *Kazinczy Ferenc-díj* (1989), *Kanizsa Község Októberi Díja* (1992), *Pro Urbe Díj* (1996), *Bazsalikom Műfordítói Díj* (1997), *Gyémánttoll Újságírói és Szerkesztői Díj* (2003), *Kis Lajos-díj* (2005), *Lotz János-emlékérem* (2006).

Nyelvészként több néprajzi tanulmánya is megjelent, főként a szólások és szóláshasonlatok kutatása érdekelte, de jelentős a földrajzi nevek vizsgálatában kifejtett munkássága is. Nemcsak édes anyanyelvünket óvta a déli végeken, hanem néphagyományainkat, folklórkincsünket is igyekezett átmenteni a jövő generációk számára. Erről tanúskodik alábbi című doktori értekezése: *Kommunikációs szimbólumok – szimbolikus kommunikáció – A szólások és szóláshasználati folyamatok az egy- és kétnyelvű kommunikációban*. De folytassuk tovább a sort: *Betlehemnek nyissunk ajtót – Betlehemes játékok Jugoszláviában és a magyar nyelvterületen*, 1995; *A szerb és a magyar nyelv frazeológiai szótára – társszerzőként*, 1983; *A magyar honfoglalás emlékei szólásainkban*. In *A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság*. Fórum, Újvidék, 1997; *Horgos helytörténete és néprajzi sajátosságai*, 1972; *A köszönés néprajza és szemiotikai megközelítése – Tanulmányok*, 1980; *Bartók Horgoson. Híd*, 1981; *Kanizsa és környéke földrajzi neveinek adattára I.* 1982; *A proverbiumok etimológiai és alakvizsgálata. Hungarológiai Közlemények* (a továbbiakban *HK*) 1984; *Vuk Karadžić szólás- és közmondás-gyűjteményeinek*

általános és magyar vonatkozásai. *HK* 1986; A proverbiumok jelentéstani, kommunikációelméleti vizsgálata. *HK* 1989; A proverbiumok tipológiai és összevető vizsgálata. *HK* 1989; *Kanizsa és környéke földrajzi neveinek adattára* II. 1989; *Az egyéni proverbiumhasználat, szóláskincs jellegzetességei*, 1996; Nyelvközösségi viszonyok a vajdasági magyar és vegyes nyelvű csúfolókban. *HK* 1999; Alulnézeti történelem – 1848-49 szólásképe. *Bácsország* 2000; Nagyszaladás? De melyik? – Történelmi sorsfordulók emlékezete, a Kisfától a Nömös útig – Helynevek néprajza, Adorján ragadványnevei. In *Adryantól Adorjánig – Szociográfiai műhelytanulmányok*, Tóthfalva, 2003; Közösségi, településközösségi, etnikai, nyelvközösségi csúfolók Vajdaságban. In *Milyen nyelvben élünk*, 2005; A betlehemes játék hagyománya Vajdaságban. *Jugoszláviai magyar népköltészet* II.

Szerkesztői munkáját dicsérik az alábbi művek. Csorba Béla: *Még azt mondják, Temerinben...*, 1997; Simon Sándor: *Feljegyzések Magyarittabéről (1786–1986)*. Cnesa, 2002. Gyűjtőként, munkatársként közreműködött a következők megalkotásában. Penavin Olga: *Jugoszláviai magyar népmesék* II. 1984. Folyamatban: Pesty Frigyes kéziratos helynévtára a mai Vajdaságra vonatkozó anyagának feldolgozása, rengeteg néprajzi adattal (Rajslil Ilonával). Erről a *Bácsországban: Tájékp emberekkel – 140 év után* (Ada, Bajmok, Bajsa, Csantavér, Tiszaföldvár, Horgos, Bács). Továbbá: *Milyen legyen a vajdasági magyar szólásszótár?* *HK* 2003; Penavin Olga: *A jugoszláviai Bánát magyar nyelvjárási atlasza*. Kanizsa, 1995.

A tudomány, kutatás, közművelődés fáradhatatlan szervezője volt. Nagy munkabírású, kemény, gerinces ember. Egy kései interjúban többek között azt mondta: „A magyarországi nyelvészek és néprajzosok kizárólag magyarországi szólásokat kutatnak, azt hiszik, hogy a déli határon ez véget ér. Én, amikor ebbe a világba belemerültem, akkor láttam, mennyi fölfedetlen kincs lapang.” A sok kincs közül keveset sikerült teljességében megmutatnia, mert mint vezető értelmiségi, túlvállalta magát. Nem tehetett mást. *Pro Urbe Díjának* átvételekor nagyon fontos dolgot fogalmazott meg: „... nem elég akarni, tehetségesen dolgozni, hanem szükség van a megfelelő közegre is.” A közeg megteremtésének okán látta fontosnak, küldetésnek az értelmiségi létet. Egyik utolsó nyilatkozatában az utódnevelés fontosságával kapcsolatban mondta: „... mindenki a maga modelljében gondolkodik és felszisszenünk, ha az utódunk nem úgy csinálja, ahogy szeretnénk.” Mindehhez hozzátehetjük, hogy már az is nagy szó, ha sikerült utódot, utódokat nevelnie, mert akkor tovább él egy lap, egyesület – él, lélegzik egy kisváros kultúrája.

Abban a szerencsében volt részem, hogy éveken át a munkatársam lehettem, a helyi lapnál, a művelődési egyesületnél, a könyvkiadónál, műhelyek és táborok szervezésében segíthettem... Munkatársak voltunk, hasonló volt véleményünk az élet fontos dolgairól. Engem a polgárháború vérgőzös szele messzire sodort a bácskai kisvárostól. Ő azonban maradt, biztos pontként Tisza-parti házában és hazalátogatásaim során még részt vehettem az általa

szervezett tanácskozásokon és táborokban. Számon tartott. Nála járván, elejtett mondataiból tudtam, hogy olvasta cikkeimet. Egyik utolsó találkozásunkkor – orvoshoz ment éppen, s megállt beszélgetni a nyári lombok hűvösében – kutatási terveim felől érdeklődött.

Neki magának is sok terve volt még: a vajdasági szólások szótárát szeretne volna befejezni és Penavin Olga szellemi örököséként, a tanárnő félbehagyott munkáit akarta sajtó alá rendezni. Sajnos az égiek máshogyan határoztak és csak 68 esztendő telt ki rá! Nyugodjon békében a gesztenyék alatt, emléke, életműve köztünk él itt a Kárpát-medencében.

KLAMÁR ZOLTÁN

Sabján Tibor (1952. március 14.–2009. április 4.)

2009. április 4-én hosszan tartó, súlyos betegség után örökre eltávozott körünkből Sabján Tibor, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum etnográfus-építész. Szekszárdon született, 1970-ben szerzett építésztechnikusi képesítést a Pollack Mihály Építőipari Technikumban. 1974-ben a debreceni Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskolán magasépítész szakon nyerte el üzemmérnöki oklevelét. 1976. június 25-től haláláig, közel 33 éven át dolgozott a Skanzenben. 1980-ban építész munkája mellett kezdte meg néprajzi tanulmányait Debrecenben, a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékén, ahol 1985-ben szerzett kiegészítő diplomát. Szakdolgozatát a népi cserépkályhák-ról írta. Sajátos érdeklődése, színes egyénisége, grafikus tehetsége precíz mérnöki tudással párosult és szakmánk egyedülálló személyiségévé tette.

Pályáját a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban építészként kezdte, és a saját módszereit is kereső, fiatal intézményben hamar meghatározó szerepet kapott az egymást követő gyors épületbontások és áttelepítések során. A Dél-Dunántúl, a Nyugat-Dunántúl tájegység 1970–1980-as években zajlott épületbontásain szerzett tapasztalatait kiváló, a *Ház és Ember* lapjain közölt tanulmányaiban adta közre. A fiatal építész könyvslágeré lett első kötete, *A búbos kemence* több kiadást megért. Gazdag illusztrációi, világos leírásai és mérnöki pontosságú rajzai több generáció – nemcsak szakmabeliek – számára a kályhák, kemencék szakavatott, ám a gyakorlati építészetben is helytálló tudósává avatták Sabján Tibort. Közben a Skanzen műteremvezetőjeként számos épületkiviteli tervének elkészítése, s szinte valamennyi tüzelőberendezésének megtervezése, a kivitelezés gyakorlati ellenőrzése kapcsolódott a nevéhez.

Sabján Tibor
(Fotó: Deim Péter)

Érdeklődése az 1980–90-es évektől az öntöttvas kályhák kutatására is kiterjedt, a Szabadtéri Néprajzi Múzeumba jórészt általa begyűjtött, igen változatos típusok történetét is felkutatta, korábban kevésbé alkalmazott forrástípusokat, mint a gyári katalógusokat is kiaknázva. 1998–99-ben *Az öntött vas dicsérete* című önálló kiállítás keretében mutathattuk be e gyönyörű tárgyakat Budapesten, majd Szentendrén.

1997-től immár a Néprajzi Osztály munkatársaként, elsősorban a néprajzi kutatásra és a muzeológiai munkára koncentrálhatott. Az Alföldi mezőváros tájegység néprajzos muzeológusaként többek között a Skanzen egyik jelképévé vált épülete, a dusnoki szélmalom kiállításának megvalósítása, berendezése fűződik a nevéhez. Dunántúliként az alföldi falvakban, városokban

kutatva különösen Karcag építészeti hagyományai, sajátos kultúrája, Nagykörrös gazdag kézművessége ragadták meg. Az ezredforduló után a múzeumban már ritkábbá vált épületbontások közül a Dél-Dunántúl tájegység drávacsehi lakóháza, az Alföldről a karcagi lakóház, majd ugyanonnan egy nyári konyha bontása jóval többet jelentett, mint szakszerű muzeológiai módszerekkel elvégzett, jól dokumentált szakmai munka. A bontásokon a múzeum munkatársai mellett nagy számban vettek részt néprajz szakos egyetemi hallgatók, Karcagra pedig Sabján Tibor kezdeményezésére középkoros régészek, restaurátorok is meghívást kaptak. Gyakorlati tudása, a néprajz és az építészet számára egygé ötvözött tapasztalata, élvezetes, ugyanakkor érthető, világos előadásmódja valódi pedagógussá is tette. Szakértelme, markáns véleménye évtizedeken át meghatározó volt a Szabadtéri Néprajzi Múzeum kiállításépítő gyakorlatában.

Az Alföldi mezővárossal kapcsolatos feladatokkal párhuzamosan a 2003–2006 között felépült Felföldi mezőváros tájegység mádi kapásházának és mádi kereskedőházának berendezése, és a *Volt egyszer egy kemence* című állandó kiállítás megvalósítása fűződik a nevéhez. A Skanzen utóbbi években megindult erdélyi néprajzi kutatásainak résztvevőjeként Sabján Tibor kiteljesíthette a kárpát-medencei tüzelőberendezésekre vonatkozó terepmunkáját, amelynek eredményei számos tanulmányban láttak napvilágot.

Speciális, néprajzi és építészti tudására a középkor kutatásán fáradozó hazai régészek is rátaláltak, így vált Sabján Tibor nélkülözhetetlen munkatársukká. Nagyszámú régészeti feltárás szakértője lehetett. Külsővat volt az első színhely, ahol régészeti ásatáson néprajzos-építésztként részt vett, s a következő években Sarvaly vagy Szarvasgede feltárásai alapján készített makettjei, épültrekonstrukciói, vagy a Magyar Mezőgazdasági Múzeum állandó kiállításainak 1:1-es makettjei dicsérték tehetségét. A visegrádi királyi palota reneszánsz cserépkályháit az ő keze nyomán és tervei alapján születhettek újjá.

Első önálló kötetét az elmúlt két évtizedben számos kiváló, a nagyközönség számára is hozzáférhető könyv követte. Monografikus ígérennyel, gazdag illusztrációs anyaggal dolgozta fel a különböző tüzelőberendezések típusait, a kemencék után az öntöttvas tűzhelyeket, a takaréktűzhelyet, majd a mászókérményes konyhát. A Terc Kiadó sorozatában megjelent munkák több kiadást is megértek, generációk számára adták meg a lehetőséget a hagyományos kultúra megismerésére, és adtak tippeket gyakorlati alkalmazására. Talán kevesen tudják róla, hogy Orfűn kutatásai és kiviteli tervei alapján kemencés udvar épült, ahol a Kárpát-medence jellemző szabadtéri tűzhelytípusai épültek fel. A zsúrizett kemencéket napjainkban is használják, szabadtéri programok helyszínékként funkcionálnak. A tüzelőberendezések speciális típusa, a cserépkályha kutatása több évtizeden át vonzotta. Sajátos érdeklődése alapján hívták maguk közé a hazai és határon túli restaurátor kollégák. Számos szakmai konferenciájukon vett részt, tartott nagy ívű előadásokat a kerámia történetéről, a rekonstrukció lehetőségeiről és a restaurálás problémáiról.

Sabján Tibor néprajzusként és építészként egyaránt egyedülállót alkotott, mindemellett kiváló grafikus is volt. Szakcikkekben megjelent illusztrációi mellett a Szabadtéri Néprajzi Múzeum kiállítási katalógusaiban, de gyerekek számára készített feladatlapjain is visszaköszönnek értő, világos, mégis sajátos stílust képviselő rajzai. A betegséggel harcolva még elkészítette a *Magyar néprajz* most készülő kötetének rajzanyagát, és dolgozott a Pest megye népművészetét bemutató kiadvány illusztrációs anyagán.

Gazdag, de befejezetlen életmű áll előttünk, amikor belépünk a múzeumi dolgozószoba ajtaján, ahol a nyitva hagyott könyv, a számítógép dokumentumai, a rajzceruza velünk együtt hiába várják gazdájukat.

BERECZKI IBOLYA

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen
Gesellschaft

Schriftleiter:

DÁNIEL BÁRTH, JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.